№426
59
399

ცისკარი

1863

აპრილი.

წელიწადი მეშვდე.

შინაარსი თხზულებათა:

I — მოარჩილი. (რომანი). . . . ლავრ. არდაზიანისა.
II — ბოქმიდგან «რუსკი იუმი» . . აკ. წერეთლისა,
III — გარიბალდის ცხოვრება. . . ანტ. ფურცელაძისა.
IV. — რანწევსკის ლექციები. (ნათ.) თ. გაბ. მაჩაბლისა.
V — სხვა და სხვა ამბავი.

ტფილისს.

კერესელიძის ტიპოგრაფიაში.

1948

ნაწილი 2.

თავი 1.

ალექსანდრა.

უცხო ქალი თეიმურაზის სახლიდამ წავიდა პირდაპირ მარიამის ბატონთან.

ზალა, რომელშიაც შავიდა უცხო ქალი, იყო მასთან-ში გოსტინა, ანუ სასტუმრო ოთახი, გძელი და განიე-რი, დაგებული თავიდამ ბოლომდის ორხუებითა. ერთ კუთხეს, ჩრდილოეთის მხარეს, იდგა ვიწრო, საკმაოდ გძელი და მტიცედ მორგვალებული ტახტი, რომელზე-დაც ეფინა ხალი და ეწყო ნაკერი ბალიშები; ტახტის წინ იდგა მგრგვალი კაკლის სტოლი, რომელსაც ეფარა ნაკერი მაუდის სუფრა დამწვარი ყავის ფერი; გარემო სტოლისა ეწყო ბანოშ ფარჩით გადაკრული კრესლები

სხუა-და-სხუა ზომისა და ფორმისა; აქათ იქით ტაკტი-სა ხარობდნენ ლიმონებით დაკუნწლული ხეები; ამ ხეე-ბზე ეკიდა ორი გალია და, კანარეიკები მშვენიერის გალობით აამებდნენ სმენას და გულსა. სწორეთ ამავე სახით ამ კუთხის პირდაპირა კუთხე, სამხრეთის მხარეს, იყო მოწყობილი. ფანჯრებს ეფარა თეთრი წვრილი ყვა-ვილიანი ფარდები. ფანჯრებზე იყო მრავალი სხუა და სხუა ყვავილები, რომელნიც მოჰფენდნენ საყნოსელის და მატკბობელ სუნსა. დასამთუნი ადგილი ეჭირათ სკამებსა და ლომბერნის სტოლებსა, რომელზე ეწყო დიდრონი სარკეები.

ერთი კუთხე, ჩრდილოეთით, ეკუთვნოდა ალექსანდრას, მეორე იმისს დედის მარიამსა.

ალექსანდრა იჯდა თავის წილ ხდომილ მხარეს და საქმობდა.

იმას ეცვა მუქი მექი და ცანიერი კაბა პოპლინი-სა, რომლეზედაც ეკერა წვრილი ალისფერი. მწვანეში შერთული ყაყიდები. ლია ალისფერი ლენტის სარტყე-ლი უხატავდა თავისკე დახატულ წვრილ წელსა; იმავე ფერი გულისპირი სცემდა სხვას თეთრ იმისს გულსა; ბრილიანტის საყურები, ხომლივით აგინმულები; მცირედ მექერაზე, ქანაობდნენ, ირთოდნენ, სხივს ანნეგდნენ, ეკონებოდნენ პატრონსა იქვთქოს კარშიყებოდნენ; ლეჩა-ქი ეხურა ნაკერი, თასაკრავი ეკრა მაგხაკერდზე თეთრის ოქრომკედით ნაკერი, რომელიც იყო გემოვნებით შეხა-მებული და ახარებულად უხდებოდა.

ალექსანდრა ჭკვიანად ახლად დაწყობილ არშიასა. მაგ-

რამ ეტყობოდა რომ გონებას არ ადევნებდა საქმეს, არც ყურს უგდებდა გასართობების გალობასა. იმისი გონება სადღაცა და ვიღასთანაც დასეირნობდა — ვინ იცის რომელ ადგილებში!

— ოჰ, ბარბარე! წამოიძახა მხიარულად ნარნარის ხმით ალექსანდრამ და ჩაჰკოცნა უცხო ქალსა.

— როგორ მშვიდობით ბძანდებით, ალექსანდრაჯან? — ჰკითხა ბარბარემ.

— მშვიდობით გახლავართ — უპასუხა სასიამოვნო ღიმილით ალექსანდრამ; მაგრამ დედას მაგიერ. — ჩემის მხრით კი ვერ გავბედავ საყვედური უნდა მოგახსენო.

— რას მემართლებით! სიცილით უთხრა ბარბარემ.

— რა არის ქალო, აგერ სამი კვირაა, არ გაგივლიათ! თქვენმა სიცოცხლემ! ხოლო ორჯელ გაახლდით, მაგრამ შინ არ დახვდებოდით. ასე დავიწყებას არ ვიცით რას მივაწეროთ.

— სწორედ სამი კვირა გახლავს რაც თქვენთან არა გხლებივარ. მაგრამ ხომ არა სთქვამთ რომ დღესაც მე მოვაგონდები ხოლმე თქვენთან სიამოვნებას?

— თქვენმა სიცოცხლემ ვიცი! უპასუხა ალექსანდრამ. ვინც გვეამება. იმისი ხსოვნა ყოველთვის ჩვენთან გვყავს და გვესიამოვნება.

— გმადლობ. თქვენი ჭირიმე, უთხრა ბარბარემ, რომელმაც ამის შემდეგ თავის მოსასხამი მოიხადა და დასდო ტახტზე.

ალექსანდრა საყვარელი სახით შეჰყურებდა ბარბარეს; ბარბარე გულში შესტიროდა ალექსანდრას.

—როგორღაც გაჯავრებულხარ გჳლა, ჰკითხა ალექსან-დრემ რამდენიმე წამის შემდეგ.

—გახლავთ გაჯავრებული და კიდევაც არ გადამიარია.

ალექსანდრემ მაჰყვა ბარბარეს თვალის შეწუხებულის სახით, რომლითაც ჰკითხვა მიზეზსა, რადგანაც სიტ-ყვით კითხვა უადგილო იქნებოდა მისგან.

ბარბარე მიხვდა ალექსანდრის აზრსა და ვალად ხად-და დაკმაყოფილების სურვილი მისი.

—იქნება მოგხსენებოდესთ... თეიმურაზ. . დაიწყო სტუმარმა.

—გიცნობ, ეს ორი კვირაა რაც გაგიცანი და ორ დღეში ერთხელ ვიზიტს არ მოგაკლებს.

—ოჰ ღმერთო! თქვა ბარბარემ და თვალები გადა-ატრიალა ჭერში: რა მხეცი ყოფილა! რა უზრდელი ყო-ფილა!—თქვენ ხომ არ გაწუხებთ, ალექსანდრე ჯან, რომ თქვენ სახლში მოსიარულეს ცუდად ვიხსენებ?

—რას მიბძანებთ! უპასუხა ალექსანდრემ უსიამოვნო სახით: როდესაც თეიმურაზს დავინახავ, ანუ იმისს სა-ხელს გავიგონებ, მე თვითან არ ვიცი მიზეზი, გული დამეხურება და ვგრძნობ უსიამოვნობას. განაგრძეთ.

—რახან თქვენ არ გესიამოვნებათ გაიგონოთ იმისი სახელი, მეც ველარ გავბედავ გავამეორო...

—თქვენ გეთაყვანე, ბძანეთ. მე არ მეწყინება რასაც იტყვით თეიმურაზზე, ამიტომ რომ ის არა არის ჩვენ-ნის სახლის დაახლოვებული მეგობარი.

—ერთი წელიწადია რაც თეიმურაზმა იყიდა ჩემგან მამული რომელსაც ხმარობდა, ფული კი არ აქვს მამას.

ხან წიგნით, ხან პირით მრავალჯერ გსთხოვე მაინც გა-
დაე ვერ გამოვიტანე, და ეტყობოდა უფასოთ ნებავეს დასჩემებოდა მამულის. დღეს გიახლები, რომ ან უფლება ჩაებარებინა, ან მამული. თქვენს მტერს დაადგეს ის დღე რაც მე დამადგა! პატარა ბიჭი გალახა, ამიტომ რომ მე უფალ თეიმურაზის ტოლი არ ვიყავ და შემიყვანა იმასს სახლებში!—ახლა მკითხეთ, სად მამული—მესხელში, რა სახით მამული?—როგორც უკ ნასყიდი გლეხის ლელავდა. თითქოს არ მიცნობდა და არ იცოდა რისთვისაც მოველ, კარებში ჩადგა, წარბები მორუშხა და ბრძანებლობით მკითხა: რა გნებავსთ—სწორეთ მოგახსენო, ძლიერ მეწყინა, სულ დავითუთქე მოხსენეთ ახლა სხვა ამაზე უკეთესი მისი უგუნური ამპარტავანება. როდესაც მე აუხსენი მიზეზი ჩემის მისვლისა, მითხრა, რომ მე მოურავის პირით უნდა მომეხსენებინა ჩემი სათხოვარი—განა შეიძლება კიდევ ამაზე გარდაამეტებული უგუნური ამპარტავანება!—ეს კიდევ არაფერი: უზდელობით მოუვიდა მე მოგახსენებთ იმისს მაღალ სიცეტეს, რომელიც არის ხაყოფა უსწავლელობისა. თეიმურაზმა მითხრა: «შენ შვილებს სწავლა რათ უნდათო, ისინი მამასავით ნახირში უნდა ქუაინებო... ჩემა გოჩუნამ,—ბიჭი ჭყავს სახელად გოჩუნა—ვაცთ არა მგონია, სამაგელი და სიმამარი.—ჩემა გოჩუნამ რომ იყოლიოს შვილები, ისინიც სასწავლებელში უნდა გაგზავნოთო!» თუ არ ცეტი და უგუნური სხვა ვინ იტყვის ასე! განა ჩემი შვილები და გოჩუნასი დასადარებელნი არიან! სწორეს მოგახსენებ, თეიმურაზს რომ ჰყავდეს შვილები,

თავისა მჩვავლი შვილები, ისინიც ჩემ შვილებთან ვერ და-ეტარებიან,—ვეხნით არ მოგახსენებ; ვეხნა სასიყვარულოა: გამწარებულ დედას საკუთარი შვილები სხვის შვილებზე უმეტესათ მიაჩნია.

—თქვენ აზრს მივხვდი, უთხრა ალექსანდრემ. თქვენ სიტყვებში სრულიად არ არის ვეხნა, და მოგახსენებ, სწორეს საბუთით. ვინც უნდა იყოს, თუ არ გინდა, უ-განასკნელზე, უკანასკნელია: სამართალი მოხდება, უკანასკნე-ლი სკოლაში პირველობს. თქვენი შვილი, მადლობა ღმერთს, უკანასკნელთაგანი არ არიან. მამასადამე თავი-ანთ ცოდნით და ჭკუით ნაკლულებებზე მეტნი იქნებიან.

—დედა და და თეიმურაზისა უარესნი ყოფილან,—განაგრძო ბარბარემ: როც ხანი იქ დავყავ, მესმოდა ქმით გამოუთქმელი იმათი წყევლა კრულვა. დედა ქალს, ქალი დედას ეწყევლებოდა. ჯოჯოხეთის ხმას ჰგავდა იმათი ხმა მეზობლის, თვითქოს ორი ტარტაროზი ერთმანეთს ეჯიბრე-ბიან, ერთმანეთს ცეცხლს უკიდებდნენ. რა ვნახე იქით ბაი-ჭი მტირალი, აქეთ თეიმურაზის სიმხეცე, იქით დედისა და დის სიავკაცე, სწორეთ მოგახსენებ, შევშინდი და საჩქაროთ გამოვეცალე ჯოჯოხეთის სახლს და ხალხის ღმერთმა დამიფაროს, მე იმათ სახლში ფეხი აღარ შევდგა!

—მაინც როგორ გაათავეთ დავა? ჰკითხა ალექსანდ-რემ მოწყენილის სახით.

—თეიმურაზმა მამცა ბარათი მოურავთან, მამული დამიბრუნის, და მითხრა: ამ ბარათს გაჩუქებ გამცემო, რომ შვილები ვერ გინახავს სასწავლებელში.

ალექსანდრემ თავი გაიქნია და გამოიქცა.

—დაუტევეთ კაცო არა მხეცებზე ლაპარაკი. თქვენ-ნი ჭირიმე, მარამ სადა ამანდება? ჰკითხა ბატონმა ალექსანდრეს.

—როგორც მოგეხსენებათ დღეს ხასიათი, ანუ ზნეობები, განაგებს სახლშია საქართველოს ყველგან დახვედრაც; თორემ მოსამსახურება არის გარეგნული და გარეგნობის ევროპიულ-ლური და ჩხუბით, დღესთან არავის შეუძლიან თავისი გასაგრძობელი საქმე საქმის მოურიდებლად [illegible]. ნაოქმ მის ქრისტიანობის ანადათა, სახლი ავსილი ნაკვთითა. მეც ასე შემოუყვირდა სახლში გამეცოდა, როგორც მოცემა, ჩემ თქვენთან ყველასთა გაგეგოთ რომ გულით აღარ მქონდა საქმეზე. ხმარათ აგვეზრახება დღესა; სამსახურებლად მაკუ-მეგობრის, საგუშაგოში მკაცრ შეიყრება, ნაცვლად ყვედრებ-თასა გზავნ და ხან და ხან მეც დავეხეხებოდე ხანდახან მოახლებს ამ დღეს მე მამახარებელს მეფის, მაგრამ ცუდა გამოვიდა; მეორეთ მივხარში, გადმეკარ [illegible] არ გარგოლდა; მესამეთ მ [illegible] და საქმეოდ [illegible] მომივიდა; მეოთხე თუ მოვხარში [illegible]. მოხარშულს დავივიწყო. მე [illegible] კაცი [illegible] არის, როგორათაც საქართველოს გამოცდილების [illegible] უკეთესათ გაკეთების.

—რა საკვირველია, უფრო მეტად მამის მხოლოდ გაუმჯობესდება. რადგანაც კაცი მეცადინეობით და გულდამჯერებით დაადგება საქმის, ამდენმ წარმოადგენს მრავალ სარგებლობას, ერთი საგანი გაუმჯობესდება; მეორე, საგანი აღასრულებს თავისს უფალსა და სხ.

—ოქრუწნი სჯა გონებასთან ახლოს. მაგალითად, ჩემი

შეკერილი ჯიბე მე ჩემი გაწყვეტილი მადგავს, ვინამ ხელახლა შეკერილი. ამიტომაც ჩემ ჯიბას მეკე ვაკერამ, რათ მიინდომინდ: ის ნივთი, თუ არც მასიამოვნებს!

—ამის გარდა უფრო შირიანით გვიჯდება ნივთი, თუ ჩვენის ხელით გავაკეთებთ.

—ღვთის წყალობა გაქვთ ვინც გინდა დამძრახოს. თქვა ალექსანდრამ გულის სიამოვნებით: რასაც კალმით და გონება მომიწყვდება, მეკე გავაკეთებ. ტანისამოსის გაჩარქანების გვირდები. თორე საჭმელსაც მოვხარშამ. ერთი ცუდი ხასიათი მაქვს: სხვის გაკეთებული საჭმელი არ მიამება. ჩვენი მზარეული წმინდად ხარშავს საჭმელებს, მაგრამ ვერ გასძლებს მადიანათ. იმ დღეს ვერ რით რამ მე თვითონ შევამზადე სამზარეულოში, და თუმცა აგრე რიგათ კარგი არ იყო, მაგრამ მეკი გულიანად გიახლე. —ვერ მოზმასნდება დედა.

თავი 2.

ტყუილი ფიცი.

ალექსანდრას სახით თუ ტანად სულ დედა იყო; მხოლოდლით მარიამა იყო უფრო დასრულებული, სახე მოტკეცილილი მარიამს სახეზე ქვემოთ სათნო და მშვენიერი ბუნებით, სიმტკიცე ხასიათისა. წყნარი გონებადი მედიდურობა. მცირედი მეტობა სიტყვაში, თუ საქმეში დიდად

ხანს სტანჯავდა მარიამსა, ამიტომაც იმისი ენა არა დრ-ოს არ იტყოდა სხჳაზე ძჳრსა და დასჯიდა ძჳრის მთქ-მელსა მშჳდობიანის საყვედურით. ეს იყო მიზეზი, რომ ყველა, უნებლიეთ, მოწიწებით პატივ ცემდა მას. მაგრამ ამ ღირსებასთან, მარიამს ჰქონდა ერთი დიდი წუნი, ანუ ნაკლებულება: ისი იყო თჳთსჯული და რა-საც განიზრახავდა, ან იტყოდა, ვერავინლა გადაათქმე-ვინებდა, მანამ არ დაინახავდა თავის შეცდომასა; ამას-თან უყვარდა უფლება ქმარზე და შჳლებზე.

ბარბარე და ალექსანდრა მიეგებნენ მარიამსა. მარიამი დიდის სიხარულით მოესალმა ბარბარესა.

—სად ხართ ქალო?—ჰკითხა ღიმილით მარიამმა ბარბარეს: რამდენჯერ მსახური გაახელე, გუშინწინ მე თჳ-თონ გამოგიარე და შინ არა ბძანდებოდით!

—განა არ მოგეხსენებათ; ქრმისა და შჳლის მოვალე-ობა!...

—ქმარი და შჳლი მართალია უფრო საყჳარელი არი-ან და მოვალენი ხართ იმათთჳს იღვაწვიდეთ, მაგრამ ამასაც არ უნდა დაივიწყებდეთ, რომ მეგობრობაც, მეორეს მხრით, მოითხოვს თავისს მსხჳერპლსა—სიყჳარულსა. როგორათაც ქმარ-შჳლს ვერ უღალატებთ, აგრეთვე მეგობრობას ვერ უღალატებთ. ქმარშჳლი თავისას მოგ-თხოვს, მეგობარი—თავისას, მანამ მეგობარი ხართ. თქ-ჳენი ნება თქჳენ აღარ გეკუთნის: ეკუთნის ჯერ ქმარ შჳლს, მერმე მეგობარსა. კჳრაში ხუთი დღე რომ შეს-წიროთ ქმარშჳლსა, ორი დღე ან ერთი მაინც უთუოთ მეგობრისაა. ეხლა რას იტყჳთ? ღირსი არა ხართ სას-

ჯულისა?—ჰკითხა სასიამოვნო ალერსით მარიამმა.

—თქუენმა სიცოცხლემ, ბატონო, სასჯელი, რომე-ლიც ეხლა გადვიხადე, გადაემატება ჩემ დანაშაულობას. წელან ალექსანდრამ მისაყვედურა, ეხლა თქუენ. ერთის დანაშაულისათჳს ორჯელ არ გარდაახდევინებენ.

—მაშ კარგი, რახან ალექსანდრას გადუხდევინებია, მე მეორე საყვედურისაგან გაგანთავისუფლებ.

ბაბალეჯან! შემოხედეთ ჩემს ალექსანდრასა, რა საუცხოვო ქალი მყავს!—შენი გენაცვალოს, შჳლო, დედა! და ჩაიკრა გულში მარიამმა ქალი, რომელსაც დაუკოცნა თუალები, ლოყები და ტუჩები.

ალექსანდრას გულჩვილობით ცრემლები წამოადგა თვალებში.

ბარბარეს ეს დედაშჳლური ტკბილი ალერსი და სიყუარული მეტად ესიამოვნა და მოაგონდა წივილ-კივილი ეკატერინესი და თეკლესი, დედისა და დისა.

—არა გვგავხართ ალექსანდრაჯან, იმ ორ ადამიანებსა, მე და თქუენ რომ ვიცით! უთხრა ალექსანდრას ბარბარემ და გაუცინა.

ალექსანდრამ ნებივრათ გაიღიმა.

მარიამი ისე იყო გართული ქალის ალერსში, რომ ვერ გაიგონა ბარბარეს სიტყუები.

—ახ, ბარბარეჯან! ნეტავი თქუენის სიცოცხლით, ღმერთმა მამცეს ისეთი სიძე, როგორიც მე მინდა!

ეს სიტყუები გამოსთქვა მარიამმა თითქოს დალო-ნებით, და რაღაცა გაუსაზღვრებელის ეშხით.

—ღმერთი უთუოთ მოგცემსთ ისეთ სიძესა, რომ-

გორიც თქჳენა გსურსთ, მხოლოდ თუ არ აჩქარდებით.

ასე უპასუხა ბარბარემ მხოლოთ ჩჳეულებრივ, სიწრ-
ფილით და კეთილ მონდომებით, და არა ამიტომ რომ
აეცდინა ალექსანდრა თეიმურაზსა.

ლიფსიმეს ლაპარაკი ალექსანდრაზე და თეიმურაზზე
სრულიად არ იცოდა, და რომ სცოდნოდა, მაშინ სხჳა
გვარ ეცდებოდა, რომ ჩაეშალა ეს საქმე.

მაგრამ ბარბარეს სიტყჳა: «თუ არ აჩქარდებით» ძლი-
ერ მოხჳდა მარიამსა, ასე რომ ისი დაფიქრდა. ალექ-
სანდრამკი გაიგონა პირდაპირ, სწორეთ იმ აზრით,
როგორც ითქჳა ბარბარესაგან, ამიტომ რომ არც ამან
იცოდა შეამკვლობა ლიფსიმესი.

ამ დროს შეაღო კარი ლიფსიმემ.

ლიფსიმეს ნახვა ისმა მხოლოთ მარიამსა.

ლიფსიმე მოესალმა ყველას და ჩჳეულებრივ დაიწყო
და აღარ გაათავა მოკითხვა ყველას მშჳდობიანობაზე.

ქალებო, უთხრა მარიამმა ალექსანდრას და ბარბარე-
სა: თქჳენ ყმაწჳლები ხართ, წადით თქჳენთჳს
იჭიკჭიკეთ, ჩჳენ ბებრები აქეთ ცალკე ვიბუტბუტებთ.
გამოცდილებით ვიცი, ბებრების ბუტბუტი ყმაწჳლებს
აგრე რიგათ არ იამებათ. და წაიყვანა მარიამმა ლიფ-
სიმე თავისს წილხდომილს კუთხისაკენ, სამხრეთის მხა-
რეს; ალექსანდრალა და ბარბარე წავიდნენ თავიანთ ბინაზე.

გზაზედ ალექსანდრამ ჰკითხა ბარბარეს:

—არ ვიცი რათ მამდის ესა: ლიფსიმე მიყჳარს, მა-
გრამ იმისი დანახვაკი არ მიამება.

—ეგ ის არის, უპასუხა ბარბარემ: ლიფსიმე ავუგარგი

ღედაკაცია. კარგისათჳს გიყჳარს, ავისათჳს გძულს. აი თეიმურაზი, თავით ბოლომდის რომ ცუდია, აგი თქ-ჳენცა გძაგსთ თავით ბოლომდინ. აგი კაცი უსიამოვნო-ბას დაბადავს სხჳაში, კარგი სიამოვნებას.

დაუტეოთ მცირედ ხანს ჭიკჭიკი ყმაწჳლ ქალებისა და მოვისმინოთ ბუტბუტი ლიფსიმესი. ლიფსიმეს ლაპარაკს უწოდებთ ბუტბუტად, ამიტომ რომ ის, დაბლა, ყურ-ში ელაპარაკებოდა, ანუ სწორეთ, ებუტბუტებოდა მარი-ამსა, განგებ, რომ არავის გაეგონა.

—თქჳენმა სიცოცხლემ მარიამ, ეჩურჩულებოდა ლი-ფსიმე: ჩემი ხართ და კეთილი მინდა თქჳენთჳს და ალექსანდრასათჳს, ალექსანდრა ასეთი ქალია, რომ ძლიერ კარგი, სწორეთ იმისი მზგავსი ქმარი უნდა აუჩინოთ თუ უგუნურს, ხასიათებით ცუდ კაცს შეკრთავთ, რაღა იქნება, ხომ დაიღუპა სახით და გულით ბრწყინვალე ალექსანდრა. იმისს საყუედურებისაგან, იმისს საცოდაო-ბისაგან რაღა კეთილი დაგვეყრება!

—ჩემი ფიქრიც ეგ არის, ლიფსიმე, თეიმურაზი ჭკ-ჳაში კი მამდის, მაგრამ გული სხჳას მეუბნება—რაღა-ცა განუსაზღვრებელი ეჭჳ მაქჳს.

—საქმე ჭკჳაა, მარიამჯან! ჭკჳით იცნეს ღმერთი; ჭკჳით კეთდება ყოველი კარგი საქმე. სადაც ჭკჳაა, ბე-დნიერებაც იქ არის. გული რა არის. ნამეტნავათ ქალ-ის სუსტი—გული! მართალია ხან და ხან გული წინათ იგრძნობს მომავალსა, კარგს და ავსა, მაგრამ ხშირათ კი შეაცდენს კაცსა. რასა ხედავთ ცუდსა თეიმურაზში?

—მე დასახლოვებით არ ვიცნობ; ამიტომაც ვერც

ცუდს ვიტყჳ, ვერც კარგს იმაზე—ვხედავ მხიარულათ შემოდის, მხიარულათ ორიოდე სიტყუას იტყჳს და წავა. ამისმეტი არა ვიცი რა. არც შინაური არც გარეული, მხოლოთ ორიოდე ადამიანსა ვკითხე, და მიქეს.

—ოჴ, ღმერთმა მიცოცხლოს თქუენი თავი! აბა მეც ეგ მინდოდა, მარიამჯან? ხედავთ, როგორი მართალი დედაკაცი ვარ? ხედავთ მე თქუენთჳს როგორ კეთილი მინდა?

—სად არის გაზდილი?

—კურს დასრულებულია. ეჰ, მარიამჯან, თეიმურაზ ძრიელ ჭკვიანია, გადამეტებული ნასწავლია! იმისი კარგი ხასიათები ენით ვერ გამოითქმის, კალმით ვერ აიწერება. გულ ჩვილი, მშჳდობიანი, სათნო, ადამიანის მოყუარული, კარგა მიმღები, დედის მონა, მხიარული, მოცინარი, სახლის მომჭირნო, მამგები, მოსამსახურეების გამფთხილებელი, უზაკვველი, მართალი, პირდაპირი, მხნე, უმანკო. თეიმურაზ არ არის მსმელი—ღჳნოს სრულიად არ გაიხლებს, ქაღალდს არა თამაშობს, არ არის გარყვნილი, მეშფოთარი, ჯავრიანი, მხეცი სხვებივით. ამაზე უკეთესი ხასიათის კაცი განა შეიძლება!

—თუ აგეთია ძალიან კარგი ვაჟი ყოფილა.

—მაშ რაღათ იწუნებთ? სახით არ მოგწონსთ?

—სახით არა უჭირსრა. ამ დროში ფასდება სილამაზე ჭკუისა და გულისა და არა სახისა.

—ოჴ, ღმერთმა თქუენი თავი მიცოცხლოს! მეც მანდ მოვდევარ. თეიმურაზი ჭკუით და გულით მშუენიერია. ეხლა მოგახსენებ იმისს გარეგან სიკეთესა. ჩანი

თეიმურაზისა—ნადვორნის სოვეტნიკი, ესე იგი პოდ-პოლკოვნიკი—დიდი ჩინია, კარგი ჩინია რუსის სამსახურში, გენარლობას მალე მიიღებს. ყელზე და გულზე აქვს ორი კავალერია, ჯამაგირი აქვს ორას თუმნამდინ, ორიოთ წელიწადზე წინ წავა და დიდ ადგილს მიიღებს, ამიტომ რომ ახირებული ჭკვიანია, ყველას უყვარს.

—ეგეები მეც გამიგონია, ლიფსიმე.

—ჰო, ღმერთმა თქვენი თავი მიცოცხლოს, მარიამ-ჯან, ტყვილს ხომ არას მოგახსენებთ, მაშასადამე ჩემი სიტყვა მართალია. ეხლა მაისმინეთ სხვა კიდევ გარეგანი თეიმურაზის სიკეთე; სახლი აქვს ასე მომართული, რომ თვალები აგიჭრელდებათ. ყოველი ნივთი იმისს სახლში მძვირფასია, იაფი ფასისა არა აქვსრა; არა მგონია ქალაქში ჰქონდეს ვისმე ისე მშვენივრათ მოწყობილი სახლი!

ეზეც შემიტყუა.

—ჰო, ღმერთმა თქვენი თავი მიცოცხლოს! მართალს მოგახსენებ განა, მარიამჯან! მაგრამ მე კიდევ მაკლია სათქმელი. მოისმინეთ. თეიმურაზს აქვს ფულათ ექვსი ათასი თუმანი.

—ვინ დათვალა! თუ აგრე მდიდარია, რატომ დას არ ათხოვებს?

—კარგს კაცს ეძებს. მზითევს აძლევს ორიათასს თუმანსა; მაშასადამე კარგი უნდა მოძებნოს თუ არა!

—ქართველებში მაგოდენი ფული...

—ჰო, ღმერთმა თქვენი თავი მიცოცხლოს, მარიამჯან! აბა მეც მაგნდ მოვდივარ. დამტკიცდა თუ არა ჭკუა თე-

იმურაზისა! ეხლა ყური დამიგდეთ. თეიმურაზი უვალოა, უვალო ქართველი დიდი ღირსებაა! ხედავთ, თეიმურაზის ჭკუასა? ყური დამიგდეთ. თქჳენც კარგა მოგეხსენებათ კარგი ყმისა და მამულის პატრონია. ქალაქში სახლი აქჳს, როგორც მოგახსენეთ პარიჟულათ მომართული. გუშინ მიიღო პარიჟიდამ დაბარებული ექჳსასი თუმნისა ოცდა ოთხის კაცის ვერცხლისა და ფაიანსის სერვიზი. ოჰ. მარიამჯან, თჳალს უნდა რომ უყუროს! ვერცხლის დიდრონი ფოდნოსები, სამოვარი, ყავადანი, დანაჩანგალი, იმდენი რამ არის და აქჳს თეიმურაზსა, რომ ადგილიც ვერ უპოვნია სად დააწყოს. აი ნამდვილი ჭკუა! აქამდინ ცოლი არ შეირთო, ამიტომ რომ უნდოდა ცოლისთჳს ყოველივე მზათ დაეხვედრებინა. ეხლა იმისი ცოლი შევა მზათ მომართულ სახლში.—ეხლა მიბძანეთ რაღა ნაკლებობას ხედავთ თეიმურაზში?

—როგორც აწერეთ, თეიმურაზი უნაკლულოა, ასე რომ მსგავსი თუ სხჳა ქჳეყნებში არის, თორე საქართჳელოში კი არ არის და მგონია დიდ ხანს არ გამოჩნდეს.

—ჰოი, ღმერთმა თქჳენი თავი მიცოცხლოს, მარიამჯან! ეჭჳ ხომ არა გაქჳთ ჩემ სიტყჳს სიმართლეზე! თუ გაქჳსთ ეჭჳ, განა არ შეგიძლიანთ სხვისითაც დარწმუნდეთ. აბა აგრე როგორ შევრცხვები, ტყუილი მოგახსენო თქჳენ, ნამეტნავად თქჳენ, რომელიც ჩემი სისხლი და ხორცი ბძანდებით და მიუჳარხართ ნამდვილის სიყუარულით თქჳენმა სიცოცხლემ.

ძუძა და და როგორი არიან? ძუძას შევხვდრივარ

რამდენიმე ადგილსა, მცირე ცნობაცა მაქუს, მაგრამ დაახლოვებითკი არ მეცვნის. მე კარგ დედაკაცათ ვიცან, არ ვიციკი შინაობაში როგორია.

—უკეთესი არ შეიძლება, უკეთესი, შენმა სიცოცხლემ მარიამ! ეკატერინე რომ კარგა გაიცნათ, სულ თქუჱნ მშუჱნიერ ზდილობას, ხასიათებს ნახავთ იმაში: მხიარული, მომღიმარი, მშჳდი, წყნარი, ზდილი, ჭკჳანი, დარბაისელი, ტკბილი გულისა, კაცის მოყუჱარული, წმინდა, ფაქიზი, სიტყჳთ დაუფასებელი დედაკაცია. იცით როგორ ენატრება რძალი. ეკატერინე ხშირათ იტყჳს ხოლმე: რძლის ფეხის ნაალაგევს ავლოკავო! აბა თქუჱნი ჭირიმე, ამისი მოქმელი რასაკჳრველია კარგა მოუვლის ალექსანდრასა, კარგა შეინახავს, მცირედ წყენას მოარიდებს. ოჰ, მარიამჯან, ალექსანდრა რა ბედნიერი ქალი იქნება თეიმურაზის ხელში!...

ამ დროს შევიდა თეიმურაზ.

თავი 3.

შურის გება.

თეიმურაზს ეცვა ფრაკი და ბრუკი შავი მაუდისა, რომელიც სიწმინდისაგან ელამდა; ფერხა[illegible]კები თეთრი ლაიკისა; ყელსახვევი ეხჳა თეთრი ბატისტისა; მაღალი მანჟეტები, წმინდათ გახამებულები, წვდებოდნენ ყურებამდინ; ყელზე ეკიდა სტანისლავა (!) ფრაკის შესაკრავ კილოზედ ანნა (!); ჟილეტკა და საათი არ უჩნდნენ,

რადგანაც ფრაკი ჰქონდა შეკრული; ხელში ეჭირა შლაპა, ფრაკი განიერ ბეჭებზე და მოკლე წელზე, სრულიად არ უხდებოდა.

აქ საჭიროთ ვსცანით ვთქჳათ, რომ კონსტანტინემ, მარიამის მეუღლემ, მიიწვია თეიმურაზ სადილათ ცოლ-ის თხოვნით. არც კონსტანტინემ, არც ალექსანდრამ, არცა სხვამ არ იცოდნენ მიზეზი ამ მიპატიჟებისა. მარ-იამს კი ჰქონდა აზრად, დაახლოვებით გაეცნო თეი-მურაზი.

თორმეტი საათი იყო, როდესაც თეიმურაზ მივიდა; მაშასადამე სადილობა ჯერ კიდევ შორს იყო.

თეიმურაზ თავმოწონებით და მხიარულის სახით გა-ექანა პირდაპირ იმ კუთხისკენ, სადაც მარიამ და ლი-ფსიამე ისხდნენ; შუა გზაზე შედგა, ფეხი ფეხს შემოჰ-კრა, ერთმანეთს მიაკრა, მძიმეთ თავი დაუკრა მარიამსა, მერმე, პირდაპირ დაუჯდა, ზურგ შექცეული უმაწვილ ქალებისაკენ, რომელნიც ვერ დაინახა.

ბარბარემ რაღაცა უთხრა ალექსანდრასა და ორთავე უმაწვილმა ქალებმა მოკრძალებით გაიღიმეს.

—როგორ მშჳდობით ბძანდებით, თქჳენი ჭირიმე—ჰკითხა მარიამს თეიმურაზმა და დასდჳა ადგილზე შლაპა.

ლიფსიამე თჳალით ანიშნებდა თეიმურაზსა, რომ მი-ეხედნა ქალებისკენ და დამჯდარიყო მეორე კრესლაზე მარიამის ახლო; მაგრამ სასიძოთ მომზადებული იქამდ-ან იყო სიხარულით ატაცებული, რომ ლიფსიამეს პან-ტომიმას ვერ მიხჳდა და ელოდებოდა მარიამის პასუხსა.

მარიამმა მცირედი თავის მოდრეკით მადლობა გამო-უცხადა მოკითხვისათჳს, და უთხრა:

—დედა თქუენთან დაახლოვება მსურს, მაგრამ სურ-ვილი ჩემი რჩება ისევ სურვილად, საქმით კი ვერ ავას-რულე. თუ მშჳდობაა, იმედი მაქუს დაუახლოვდეთ ერთმანეთს.

თეიმურაზ აივსო სიხარულით: იმას ეგონა, მარიამსა ჰქონდა იმ ჟამათ მხედველობაში დამოყურება მათთან. როგორ მართალი იყო ეს, ჩუენ არ ვიცით, მხოლოთ თეიმურაზმა გადამეტებულ ალტაცებისაგან გაიღიმა და ეს ღიმილი უფრო ემზგავსებოდა ღრეჯას, მითამ ღი-მილის.

—დიაღ,—მიუგო ღრეჯით და უგემურათ თეიმურა-ზმა, რომელიც მასთანვე თითებით უკრავდა მუხლებზე თუთქოს დიმპლიბიტოს: დიაღ, დედა ჩემმა მოკითხუა მოგახსენათ, და ისურვა თქუენთან დაახლოვება.

—დიაღ მოხარული გახლავარ, და გთხოვ განუცხად-ოთ დედათქუენს, ეგრეთვე თქუენ დას ჩემი სურვილი-ცა.

აქ თეიმურაზ გაჩერდა; ამიტომ რომ შემოაკლდა მასალა საუბარისა; ამიტომაც სურდა გამოსჩენოდა მხს-ნელი ამ საშინელ მდგომარეობისაგან. ბედი იმისა, მხს-ნელი სწრაფვათ გამოუჩნდა.

ლითვსიმემ ამ ლაპარაკში მონაწილეობა ვერ მიიღო; რადგანაც მართალი იყო მით, რომ თუალით და წარბით ანიშნებდა თეიმურაზს გასწორებულიყო. როდესაც თე-იმურაზს შემოაკლდა მასალა საუბარისა და მოხოვარის

სახით გადახედა იმან ლიოვსიმესა; თვთქოს ევედრებოდა დახსნას განსაცდელისაგან. მაშინ ლიოვსიმე გამოუჩნდა მხსნელად.

—ყმაწვილო! იქნება, როდესაც შემობძანდით, ვერ დაინახეთ ქალება? —ჰკითხა ლიოვსიმემ თეიმურაზსა ასეთის სახით, თვთქოს არ შეიძლებოდა იმისგან ამ გვარი უზდელობა.

—უცებ თეიმურაზ წამოხტება, მიიხედ—მოიხედავს და შეჰყვირებს—აჰ, უკაცრავათ, თქჳენი ჭირიმე, მამი-ტევეთ! ეს რა დამემართება, რატო ვერ დავინახე! და თავი დაუკრა ალექსანდრას თავისს ადგილიდამ პირ მოცინარობით, მაგრამ პირ მოცინარობა ჰქონდა მაშინ ძალათ მიკერებული, ამიტომ რომ იმას მოსწყდა გული, როდესაც დაინახა ბარბარე, მჯდომარე ალექსანდრასთან, და ატაცებულ სიხარულის მაგიერ, სახეზე მცირე ხანს გამოუხატა ურვა და სევდა; მერმე ისევ ქეიფზე მოვიდა. ალექსანდრამ მიუგო ნარნარის თავის დაკვრით.

თეიმურაზ მივიდა ქალთან.

—ბონჟურ! (კეთილი დღე, ესე იგი, დილა კარგა ყოფნისა). მამაცათ უთხრა ფრანცტმა თეიმურაზმა ალექს-ანდრას და მისს ახლო კრესლაზე დაჯდა.

ბონჟურ ლო... პატარა ხანს უკან ჰკითხა ალექსანდრამ: ფრანციცულს ენაზედ (შაიტყობდით თქჳენ, რომ დღეს ახალ პიესას არდგენენო?

თქჳენ მტერს დაადგეს ის დღე, რაც დღე ამის შემ-დეგ, თეიმურაზს დაადგა, რახან ფრანციცულათ დაიწყო რასაკჳრველია, ამავე ენაზე უნდა გაეგძელებინა ლაპა-

რაკი. მაგრამ ბონჟურის მეტი თეიმურაზმა ფრანციცული არ იცოდა, და დაიწყო ფრანციცულათ ლაპარაკი იმ იმედით, რომ ალექსანდრას ფრანციცული არ ეცოდინებოდა და ამითი უნდოდა გამოეჩინა სწავლა, ნამეტნავათ ბარბარესთან. თვით საქმით კი გამოჩნდა, რომ ალექსანდრამ უფრო იცოდა ფრანციცული, ვიდრე თავ მამწონე ფრანტმა თეიმურაზმა, მაშინ უკანასკნელმა გულში ამოიოხრა და თქვა: «ახ ეს, რა ღმერთი გამიწყრა!» მერმე, მეტი ღონე რომ არა ჰქონდა, რუსულათ დაიწყო ლაპარაკი.

— Ахъ, какая сегодня прекрасная погода! (ახ, რა მშვენიერი ამინდია დღეს!)

— უცებ ენის გამოცემა თეიმურაზისაგან გაუოცდა, ისე რომ ისი შეიკრა, უყურებდა სტუმარს გაშტერებული. პასუხი უნდა მიეცა და ვეღარ მისცა. ამ მდგომარეობაში დარჩა რავდენიმე წამს და ლაპარაკიც მოსწყდა. თეიმურაზმა იგრძნო თავისი შეცთომა და — გაშრა.

ბარბარე კი მოერიდა მარიამსა და რიფსიმესა, თორე ასეთ სიცილს აიტეხდა, რომ თეიმურაზ გაქცეულიყო უსადილოთ, მაგრამ, როგორც ვნახავთ, ამ ქალმა მაინც თავბედი აწყევლინა თეიმურაზს. მხოლოთ საჭირო იყო გამოსჩენოდა მიზეზი იმასთან ლაპარაკისა, ამ მიზეზს მოუთმენლად ნატრობდა და საჩქაროთაც გამოუჩნდა.

ბარბარეს სურდა შეებმოდა თეიმურაზსა ერთის მხრით ამიტომ, რომ იცოდა რა აზრი ალექსანდრასი, ცდილობდა აეცდინა მისგან უსიამოვნო ლაპარაკი, მეორეს მხრით, როგორც იტყვიან, ჯავრი უნდა ამოეყარა. ოლო,

ძნელის, საშიშის გულისწყრომა ქალისა! უსამართლოთ დაჩაგრული და ნაწყენი ქალი, უფრო დიდ ცნობს შეამოხვევს გაყვაცხს, ვინემ ორასი მტერი გაყვაცა. ჯავრი და ხმალი ქალისა არის ენა, ენით დაუწყლულებს, დაუღრონებს, გაუშრობს ისე გულს თვის მტერსა. დაწყლულება გულისა აწყიდ უფრო მძიმეა, ვინემ დაჭრა ხმლითა და ტყვიითა. ქალს აქვს ჩვილი გული, გრძნობა ნაზი. ამიტომ მცირედი წყენა ქალის გულსა ძლიერ დაწყლულებს. წყლულება დაჰბადავს შეუწყალებელ მოისხსენებასა და შურისძიებასა, და ეს მოისხსენება და შურისძიება არ გადივლის, მანამ ქალი კმაყოფილს არა ჰყოფს წყენასა. ამ მდგომარეობაში იყო ბარბარე.

განმწრალი თეიმურაზ, რომელიც აქაც თითებით უკრავდა მუხლებზე ოჯახის დიპლომატიკოზე, ფიქრობდა ეძებდა სიტყვას, რომ გაესწორებინა შეცთომები და გამოსულიყო ცუდ მდგომარეობისაგან. შინიდამ რომ მოდიოდა, მხოლოთ იმას ფიქრობდა, რომ იმ დღეს უნდა ეთამაშნა როლი განათლებულ და მარდ ყმაწვილ კაცისა. პირველ შეყრიდან ვნახეთ, რომ იმას ადრევე არ დაესწავლა თავისი როლი, ამიტომაც სრულიად დაეკარგა დავთრები, აღარ ახსოვდა თავისი როლი, და მოვიდა ისევ თავისს ბუნებით მდგომარეობაში. მაგიერ მისა, რომ უცხო სახლში, რომელთანაც სურდა დამოყვრება, იმ ქალთან, რომელსაც უნდა მოსწონებოდა, მაგიერ მისა, რომ მოქცეულიყო ზრდილად და პატიოსნათ, თეიმურაზმა თავისს სახის მეტყველებით და შემდგომის ლაპარაკით გამოაჩინა თავისი უგემური და მოუთმე-

ნელი ხასიათები. ალექსანდრემ შეასწრო თეძალი ფრანცტსა და შეეშინდა.

ალექსანდრეს რასაკვირველია გალდებული იყო, სტუმრის გასართობად და ნამეტნავად ცუდ მდგომარეობისაგან გამოსახსნელად. პასუხი მიეცა და გაეგრძელებინა ლაპარაკი, — ამას მოითხოვდა განონი მასპინძლობისა და ზდილობისა; მაგრამ ვერ გავამტყუნებთ, თუ წარმოვიდგენთ იმ მსჯელობას, რომელიც ამ ჟამად ალექსანდრემ არ დასოგა. უხერხო ქცევა თეიმურაზისა, ნამეტნავათ იმისი ლაპარაკის დაწყება ფრანციცულათ, მოწყვეტა იმავე წამს ფრანციცულისა და გადასვლა რუსულ ენაზე,- ვის არ გაახარხარებდა! მაგრამ ალექსანდრე ასე არ მოიქცა. ალექსანდრემ იგრძნო თეიმურაზის საცოდავი მდგომარეობა და დიდის შრომით და მალდატანებით გული შეიმაგრა, რომ მცირე გაღიმებითაც არ ეწყენინებინა გაუსაძლებელ ფრანტისათჳს, ამით დაიხსნა თეიმურაზ სასტიკის სასჯელისაგან და მწუხარებისაგან. ამით გამოაჩინა თავისი მაღალი გონება, განვითარებული გული და ზდილობა. მაგრამ მაგდენი ხანიც არ გავიდა; და თუ თეიმურაზ მოუთმენლობით მაშინვე თჳთონ არ შებმოდა ბარბარესა, ალექსანდრე უთუოდ იპოვიდა საგანს სტუმრის გასართობად და აეცდენდა იმ სასჯელს, რომელიც მიაყენა შემდეგ ბარბარემ. თეიმურაზ თჳთონ არის დამნაშავე, რომ უადგილოთ და უმიდეზოთ შებაასდა ბარბარეს; თჳთონ არის დამნაშავე, რომ ალექსანდრე ვერ გაერია იმათ ბაასში და ვერ მოასწყვიტა ეს ბაასი. მაშასადამე ალექსანდრე უნდა იყოს განთავისუფლებული პა-

სუხისგებისაგან წინაშე მკითხველისა.

რომ ვერა მოიგონა რა, თეიმურაზმა, სიმართლით, გულის მოსაოხანებელ საგნად აირჩია ბარბარე.

—დღეს მეორეთ ვხედავთ ერთმანეთსა,—უთხრა თეიმურაზმა ბარბარეს უკადრისის და დამცინებელის სახით. ამით აგრძნობინა ქალს, რომ ისი ღირსი არ არის იმათის და ალექსანდრასთან ჯდომისა.

—მგონია თქჳენ დარწმუნებული ხართ, რომ მე საუკუნოდ დამრჩება სასიამოვნოთ დიღანდელი და ეხლანდელი ჩჳენი ერთმანეთთან შეხჳდრა. ჩემის მხრითაც დარწმუნებული გახლავართ, რომ არც თქჳენ დაგავიწყდებათ სასიამოვნო შეხვედრა ჩჳენი,—უთხრა ბარბარემ.

—ჩემის აზრით,—უპასუხა თეიმურაზმა მოარუმხელ სახით: კაცი თუ ქალი არ უნდა გადავიდეს ამ საზოგადოების წრიდამ, რომელსაც ეკუთნის.

—ჩემის აზრითაც,—მიუგო ბარბარემ მეტადაც ყოფე-ლობით: მხოლოთ უგუნური და უზდელი თავისს საზოგადოების წრიდამ არ უნდა გადავიდეს სხვისის საზოგადოების წრეში; დანარჩენთ აქვსთ უფლება გადასვლისა.

—თქჳენ სცდებით. ყველას არა აქვს უფლება გადასვლისა.

—მე არა ვსცდები. ნამდვილ ჭეშმარიტებას მოგახსენებთ.

—მაგალითად,—უთხრა თეიმურაზმა. გლეხი და თავადი ერთ საზოგადოებას არ ეკუთვნიან. გლეხს თავისი წრე აქვს შემოვლებული, თავადს თავისი.

—ეგ ამიტომ რომ არ არიან ერთის წოდებისანი,

მიუგო ბარბარემ დამცინებელის ღიმილით: მაგრამ ეგ მაგალითი სრულიად არ მოდის ჩვენს საგანთან. მე მოგახსენებთ. ერთის წოდებისანი ერთი მეორესა არ უნდა თაკილობდეს.

—როგორა?—შეჰყვირა ფრანტმა: გლახას რა ადგილი აქვს მდიდართან!

სიღარიბეს ნუ ახსენებთ. პატიოსანი საზოგადოება მიიღებს თავისს წრეში ღარიბსაც, თუ ღირსად იცნა. მხოლოდ მედიდურს, უგუნურს და უზდელს არ მიიღებს, განა ყოველ სათს ტრიალებდეს იმისს წრეში.

თეიმურაზმა თავისსზე მიიღო ეს და სიბრაზით განგალი დაიწყო. საზღვარი არა ჰქონდა იმისს გულმოსულობასა და მხეცებრივ რისხვას. სირცხვილის ოფლში იწურებოდა.

ალექსანდრა აჭყურებდა თავისს საქმეს და ისმენდა, უსიამოვნოთ ბაასსა. ამ ბაასიდამ ზედ მიწევნით იცნა თეიმურაზი.

ბარბარეს არა სჯეროდა ამას. იმას უნდოდა კავალერასანი დაემარცხებინა სრულიად და უფრო შეერცხვინა ალექსანდრასთან. შერცხვენა კაცისა იმისთანა ქალთან როგორიც იყო ალექსანდრა, საშინელი სასჯელია. ამიტომაც სურდა გარდეტანა ლაპარაკი იმ საგანზე, რომელიც ეხებოდა თჳთონ თეიმურაზსა და, რომელზედაც უნდოდა ლაპარაკი გამოცხადებით. მაგრამ უცებ გადასვლა ერთის საგნიდამ მეორეზე არ შეიძლებოდა, მით უფრო უმეტეს, რომ იქნება თეიმურაზს, რადგან იყო გაშფოთებული, ბაასი აღარ გაეწია და პასუხიც არ მიე-

ცა. ამისი ეშინოდა ბარბარეს, რომელიც. ამიტომ სიფრთხილით შეუდგა გასცებ შერიგებასა, რომ მოტყუებით, მოპირდაპირე, მოეგდო მახეში.

—თქვენმა სიცოცხლემ თეიმურაზ, უთხრა ღიმილით ბარბარემ: ჩვენი ხუმრობა უცხოს რომ გაეგონა, ჩხუბი ეგონებოდა. ჩვენ არცარა გასაყოფი გვაქვს, არც საჩხუბარი. მაგრამ სხვა კი მრუდეთ დაინახავდა და საქმეთ გააკეთებდა. ყველას თავისი შეხედულობა აქვს საგანზე: ამიტომ არც ერთი არ გავმტყუნდებით.

თეიმურაზ გაჰკჳრდა მოპირდაპირე ქალის ცვლილება-ზე, დაგულისხმდა, გამოფხიზლდა საშინელის არეულობი-საგან და დაადგა თავისს დონაზე. იამა ტკბილი ენა.

თეიმურაზ კარგა დროს ვერ მოიფიქრებდა, რომ ბა-რბარე არ მიელოთ ალექსანდრას და მარიამს ან პოლი-ტიკით და გულ გაუსწორებლივ, ან დიდ სულობით და სიბრალულით. ამასთანავე დარწმუნებული იყო, რომ ბა-რბარე უთუოთ შესჩივლებდა ამ ანბავს. ამიტომაც წინდა-უხედავათ ამხილა ბარბარეს სხვის სახლში, რომ არ უნდა შემსტარიყო თავისს თავად მაღალ საზოგადოებაში. და როდესაც ნახა, რომ ბარბარე ასეთის სახით იქცევა ამ სახლში, როგორათაც თავისს საკუთარ სახლში, მაშინ, რაღას გააწყობდა, სახტაო დარჩა და, როგორც ვნახეთ სრულიად გადირია! ბოლოს ბარბარემ რომ შესცჳალა კილო ლაპარაკისა და ბაასი გააკეთა ხუმრობათ, თეიმუ-რაზმა მსუბუქათ ამოისუნთქა, დაივიწყა წყენა და იფი-ქრა, რომ ბარბარეს, როგორც სჩანსო, არ უამბია ალე-ქსანდრასათჳს დილანდელი ანბავი.

ამ კეთილ სულობისათჳს თეიმურაზ მზათ იყო დაუ-კოცნა ხელები ბარბარესი. და თუმცა ხელები არ დაუ-კოცნა, მაგრამ სიმაღლიდამ დაეცა, ბარბარეს ფეხთ ქუეშ დაეგო. ასე სუსტი ხასიათის კაცი შემთხვევის მიხედ-ვით ხშირათ იცვლება. ალექსანდრამ გაოცებული შახედა ბარბარეს ცალის თვალით თჳთქოს ჰკითხა მიზეზი ამ გუარ ლიდიოვარობისა.

ბარბარემ ცალისავე თვალით ანიშნა ალექსანდრას თჳთ-ქოს უთხრა: « დამაცადეთ, თამაშობას გიჩუენებთო »

თეიმურაზმა ქალების პანტომიმა ვერ შენიშნა: ისი იგემებდა იმ სიამოვნებას, რომელიც ასე უხუად გამოი-მეტა მისთჳს ბარბარემ.

—ბატონო თეიმურაზ! თქუენ მზეს ვფიცავ, უთხრა ბარბარემ ასეთის მართლის სახით, თჳთქოს გული არ უტყუოდა: განაოცარს რასმე მოგახსენებ თქუენის სა-ხლის მომართულობას, ასე რომ მაგალითს ველარ ჰპოვე-ბენ ქალაქში.

თეიმურაზს ეს ქება გამოუთქმელად იამა.

—მართალი მოგხსენებიათ, უპასუხა თეიმურაზმა: სა-უცხოვოთა მაქუს სახლი მოწყობილი.

—პარიჟში ხომ არა ბძანებულხართ?

—არა?

—საკჳრველია, ჭეშმარიტად, იმ სახით როგორ მო-აწყეთ, რომლესაც მაგალითი არ გინახავსთ!

—რა მოგახსენო, როგორც მოვახერხე, მოვაწყე.

—ეგეც ნიჭია.

—ბუნების გამომკვლევლები გვარწმუნებენ, რომ დროვ ი

არას ერჩის კაცსა, თუ კაცმა არ გააჯავრა. ამასვე ყოველი კაცი დაგვიმტკიცებს, თუ ნადირს აქჳს გრძნობა უმიზეზოთ კაცს არას ავნებს! რასაკჳრველია მკითხველს არ გაუკჳრდება, თუ თემურაზ მოტყუდა და ცდილობდა მოემართა თავისს ლაპარაკის კილო ზარზარის კილოზე, ნამეტნავად მაშინ, როდესაც ზარზარი ამ შემთხჳვაში იმისს კერძ იყო; თჳთან თეიმურაზ მაინც ხომ ასე ხედავდა საქმესა.

—რასაკჳრველია ნიჭია,—გაამეორა ზარზარემ: სად გაიზარდეთ, ანუ სწორეთ, რომელ სასწავლებელში ზმან-დებოდით?

—გემნაზიაში.

—დაასრულეთ კურსი?

—დიაღ.

—მგონია მეოთხიდამ, თუ მესამიდამ გამოსულხართ? თეიმურაზს ეჩხვლიტა გულში.

—დიაღ მართალია... არევით თქჳა და ველარ დაასრულა თეიმურაზმა: მაგრამ რა საჭიროა კურსის დასრულება. წიგნებში ყველა სწერია, წიგნს წავიკითხავ და ყოველი ვიცი. შკოლაში მხოლოდ დრო იკარგება, თუ ჩემათ არ მესწავლა, დღეს ამ ჩინებს, ორდენებს და ადგილსა, რომელიც მიჭირავს სამსახურში, არა შემთხვევით არ ვიქონიებდი.

—ეგ უფრო დიდი ნიჭია, უპასუხა ირონიით ზარზარემ: უსწავლელი, თავისის მეცადინეობით მსწავლული შეიქმნას, დიაღ დიდი ნიჭია!—ლიტერატურა გეყჳარებათ!

—ღმერთმა დასწყევლოს, რის მაქნისია! სრულებად არ მიყვარს; ასე გაშინჯეთ გაზეთსაც არა ვკითხულობ.

უნდა მოვახსენოთ მკითხველსა, რომ იუმერაზმა შე-ცჳალა აქ თავისი სიტყჳა ამიტომ, რომ შაეშინდა ეგზა-მენი არ დაეჭერინებინათ, როგორც მოხდების ხშირად ქართჳლებში. მეორე მიზეზი უფრო ის იყო, რომ იმას დიდხანს დაეკარგა კავშირი (თუ ჰქონდა კავშირი აზრებისა) და დაუთმო რა ნარნარეს პირველობა ლაპარა-კში, უცოდინობით ველარ მოახერხა დამდგარიყო ერთ სიტყჳაზე, ანუ აზრზე, თუმცა, სიტყჳა და აზრი რო-გორც ვნახეთ, გონიერი არა ჰქონდა. ნარნარემ ამითი მოიგო რომ გამოაჩინა იმისი უსწავლელობა.

—რომელ საზოგადოებაში გქონდათ მისჳლეულობა?

—ქართჳლებში აგრე რიგათ არა ვყოფილვარ.

—ვიცი, არსად მინახვიხართ! რასაკჳრველია უმეტესს ხალხში იქნებოდით გარეულნი!... კიდეც იმიტომ... მეცა თქჳ.. მიგვიჩნიათ ნამდჳლ სასწავლებლისათჳს: რაღა საჭირო იქნებოდა სწავლა და აღზრდა!..

ალექსანდრას გულში ეცინებოდა და თჳალით ევედ-რებოდა ნარნარეს დაჩუმებულიყო; მაგრამ ნარნარე არ დაჩუმდა.

—ეხლა აღარ მიკჳრს, განაგრძო ნარნარემ: დიაღ, აღარ მიკჳრს, რომ თქჳნის მიუწთომელის ნიჭით გი-პოვნიათ წყარო სიმდიდრისა. მეცა ვცდილობ ვიპოვო' მაგრამ სად არის!.. თუ არ მერწმუნებით...

ნარნარემ ველარ დაასრულა ალექსანდრას ხათრით, და გავიდა იმისს ოთახში. ალექსანდრამ შეასწრო თჳალი

რომ ბარბარეს მოუკვდა გული და უნდოდა გამოებრუნებინა თეიმურაზ, და თუალით სთხოვა ამ გამწარებულ ქალსა მოესმა ბასხი.

თეიმურაზმაც შეასწორა თუალი ქალების პანტომიმასა და მაშინ დაინახა, რომ ბარბარესაგან წარმოთქმული იმაზე ქება იყო მხოლოთ დამცინებელი ირონია. საცოდავ თეიმურაზსა სირცხვილით კოკორმა თუალში დასხა. ამ დროს უცებ კონსტანტინემ შეაღო კარი. იმას შეჰყვა მიხაკო.

თავი 4.

მიხაკო.

კონსტანტინე, მეუღლე მარიამისა და მამა ალექსანდრასი, რასაკვირველია იყო გადასული სამოც წელს და თუმცა თმა და ულვაში არა ჰქონდა სრულებით გათეთრებული, მაინც იღებავდა. ბრგე და წარმოსადეგი, სახით კიდევ წრფელი და უეშმაკო, კონსტანტინე მუელ ქართულ ხასიათების და მიმართულებისა, ქართულ ტანისამოსში, გამოგისახავდათ თავისში მუელ ქართუელ კაცს. იმას ეცვა მუქ დარიჩინის ფერი მაუდის კაბა, იმავე მაუდის შალვარი, შავ ატლასის ახალუხი უყელო, მცირედ განიერი, რომელსაც ეკლო გულზე და მაჯებზე დაგრეხილი ყჳთელი ოქრომკედი, ჩექმები გალვარებული, ქჳშის ფერი აბრეშუმის ფერჩატკები. შავ თუალებში გამობრკიალებდა გულის სიმთელე და ლმობიერება, შუბლზე

ეწერა დაუდევნელობა და უჯავრელობა; მოღიმარ ტუჩებზე სირბილე ხასიათისა.

მახაკოს ეცვა კაზაკინა ანუ სერთუკი შავის ხავერდის საყელოთი და მაჯებითა, რომლებსაც ევლო გარშემო წითელ მაუდის კანტი; ერთ პირათ გულზე ჩამწკრივებული ელვარე ღილებზე გამოსახულიყო ჯვარედინათ დაწყობილი ზარბაზნების ნიშანი არტილერიის უწყებისა; მხრებზე ეწყო ახლად ნაყიდი შტაბ-ოფიცრის ეპოლეტები სამ სამის პაწაწა ვარსკვლავებით; მარჯვენა მხარზე. ეპოლეტის ქვეშ, ჰქონდა ჩამოკლებული ყვითელ ოქრომკედის პორტუპეი, რომელზედაც, მარცხენა მკერდთან ეკიდა ხმალი; ყელზე ჰქონდა ანნას ორდენი მეორე ხარისხისა, გულზე წმინდა გიორგის ორდენი მეოთხე ხარისხისა.

მახაკო თერთმეტ საათზედ წავიდა დროშკით მთავრობასთან გამოსაცხადებლად.. მაგრამ იმას არ ახსოვდა არც ჩინები, არც ორდენები, ისი ფიქრობდა მოუწყვეტლივ შინაც, გზაზედაც, მთავრობასთანაც, მხოლოთ ალექსანდრაზე და ნატრობდა, რომ ერთი კიდევ დაენახა ეს ქალი.. როდესაც მოაბრუნებდა შინისაკენ, გზაზე შეხვდა კონსტანტინე, რომელმაც რამწამს შეიტყო იმისი ბედნიერება, გაიხარა და მაშინვე სთხოვა თავისთან სადილათ. მანამდინ გულში არა ჰქონდა კონსტანტინესა.. რასაკვირველია მახაკო აივსო სიხარულით, რომ იმისი სურვილი ასე სწრაფად აღსრულდა!...

თეიმურაზ მიხაკოს დანახვით, ელდისა და სიშურისაგან კინაღამ შუაზე გაიპო, თავს არატრატებდა; სრულებით

დაიბნიდა.

ალექსანდრა სიხარულით აივთრო, შეწითლდა და ცდილობდა გული რომელიც ძლიერ უცემდა, დაეყენებინა, მაგრამ ვერ დაიყენა და მაშინვე შავიდა თავისს ოთახში, სადაც წიგნს კითხულობდა. აქ ქალმა წყალი ჩაულაპა, გული გაიმაგრა და გამოიყვანა ბარბარე, რომ გულის სიმაგრე შერჩენოდა. მაშინ თეიმურაზთან ბოდიში მოითხოვა, მცირედ ჟამ დატევებისათჳს

ალექსანდრა და ბარბარე დასხდნენ თავისს ადგილზე.

ამასობაში კონსტანტინემ მიხაკოს მკლავი მკლავში გაუყარა და მიიყვანა მარიამთან:

—ქალო, მარიამ: შესძახა ხმამაღლა: შემოხედეთ მიხაკოს, იმ მიხაკოს, რომელიც გუშინ იყო კაპიტანი და დღეს არის პოდპოლკოვნიკი, და აქვს წმიდა გიორგის ორდენის კავალერი.

—თქვენმა სიცოცხლემ სულით და გულით მოხარული გახლავარ,—უთხრა მიხაკოს გულწრფელათ მარიამმა და ხელი ჩამოართო: მამილოცავს. დამისხნილით, თქვენი ჭირიმე!.....

მიხაკო გვერდით მოუჯდა მარიამს.

—ღვთისმე! იქნება არ იცნობდეთ ჩვენს მიხაკოსა?-ჰკითხა კონსტანტინემ.

—თქვენი თავი არ მამიგონდეს, არ ვიცნობდე!

—ჩვენი ჯიმშერის შვილია, ჩემი გულითადი მეგობრის ჯიმშერის შვილია მიხაკო, უპასუხა კონსტანტინემ: რა მამაგონებდა რომ ჯიმშერს ამისთანა ვაჟი ეყოლებოდა! ჩვენც გუშინ უცებ გავიცანით.

—ქა!—შეჰკივლა ლიდვსიმემ და ორი თითი მარჯჳენა ხელისა მიიტანა: ქა, ჩემი ჯიმშერის ვაჟი, მიხაკო! ეს რა მესმის! პოლდპოლკოვნიკი! გაგალეერებით სავსე!—რას მიბძანებთ, თქჳენი ჭირიმე!—იქნება მართლა!...

მოდი მიხაკოჯან გაკოცო!....

—დღეს სრული ბედნიერი გახლავარ, მეტი აღარ შეიძლება, უთხრა მიხაკომ მარიამსა, რომელსაც მოიცადა ლიდვსიმეს ხვევნა-კოცნისაგან: ჴელმწიფის წყალობასთან, მთავრობის ყურადღებასთან, მე ვეღირსე თქჳენს, ჩემთჳს დაუფასებელ, ალერსსა, რომელიც ახარებს ჩემ გულსა, და ვინატრი, რომ ღირსი ვიყო ამ ალერსისა.

—თქჳენმა სიცოცხლემ, მიხაკო,—უპასუხა მარიამმა მხურვალეს გულით: როგორათაც ჩემის რევაზის მაიორობა გამეხარდა, იმის თანასწორათ მიხარიან თქჳენი ბედნიერება!

მიხაკომ მადლობა მოახსენა.

—მაგრამ,—განაგრძო მარიამმა ისეთივე სიწრფელით: ისეთი რა ალერსი ნახეთ ჩჳენში, რომ ეგრე ბედნიერად ხადთ თქჳენ თავსა!

—დიდი, თქჳენმა მზემ!—უპასუხა მიხაკომ: ამ სახით, როგორც მიმიღეთ, როგორც გიამათ ჩემი წარმატება და ბედნიერება—ჩემთჳს ისეთი ალერსია, რომელსაც მრავალნი ვერ ეღირსებიან!

—კმარა, თქჳენ გაზდას, ყმაწვილო! ნურც აგრე ძჳრფასათ მიგაჩნიათ ჩჳენი ალერსი! ჩჳენ მოხნარენი ვართ, ვინც ისწავლის და გაბედნიერდება თავისის ჭკუით, მხნეობით და მეცადინეობით! ჩჳენ ვაფასებთ და პატი-

ესაკცემთ ამისთანა გაცნა.

—თუმცა მალალი ფასია, მაგრამ უმორჩილესად გმადლობთ, თქუჱნი ჭირიმე....

კონსტანტინემ ლაპარაკი გააწყვეტინა მიხაკოს, რომელსაც უთხრა.

—ეხლა ზემოუბნელებსაც დავხედოთ მიხაკო...

ლიფსიმემ განცჳფრების შემდეგ, რომელიც დაებადა მიხაკოს გაცნობით, მარიამის და მიხაკოს საუბარში ვერ მიიღო მონაწილეობა, ამიტომ რომ შეასწრო თუალი თეიმურაზსა, რომელსაც ფერი მისდიოდა და მოსდიოდა, და ცდილობდა მოეფიქრა მიზეზი ამ ცუდ მდგომარეობისა.

თეიმურაზ ნამდჳლად იყო ცუდ მდგომარეობაში: ერთის მხრით გული მოსდიოდა ბარბარესა, რომელმაც გაუქრო, დაუბნელა ღირსება ქალთან, თავისს საცოლო ალექსანდრასთან, ვისთანაც მოსულიყო რომ მოსწონებოდა; მეორეს მხრით მიხაკოს ხედავდა მოცილესა, რომელიც, რასაკჳრველია თჳთანვე გრძნობდა—აჯობებდა დავაში.

ალექსანდრას ჯერ არ უნდოდა, მიხაკო დაახლოვებულიყო იმასთან სალაპარაკოთ; ამიტომ რომ გული კიდევ უთრთოდა და არ უნდოდა გამოაშკარებოდა ასე უდროოთ საიდუმლო გულისა, ამიტომაც ძალა დაატანა ლაპარაკსა თეიმურაზთან. უკანასკნელს გული მოუბრუნდა. კონსტანტინემ მიიყვანა ალექსანდრასთან მიხაკო, რომელმაც დაბლა და მარდათ თავი დაუკრა, თჳთქოს თავისს დედოფალს მეფემ. ალექსანდრა ფეხზე წამოუდგა

და ნარნარის თავის მოდრეკით სულ მოშალა მიხაკო.

ორთავე—მიხაკოს და ალექსანდრას—გული ძრიელ-უცემდათ, ორნივე შეწითლდნენ, ორნივე გრძნობდნენ, ერთმანეთის სიყვარულსა.

ამ მდგომარეობაში იყვნენ ალექსანდრა და მიხაკო, როდესაც მოიყვანა კონსტანტინემ ქალთან ყმაწვილი კაცი.

—ალექსანდრაჯან, შენი სულისა, ჩემო გვრიტო!—ტრფიალებით უთხრა კონსტანტინემ:მიულოცე მიხაკოს ბედნიერება, იცი რომელი?

—რა მოგახსენო, ჩემო ბატონო?

—პოდპოლკოვნიკობა, წ. გიორგის ჯვარი, ბატარეის კამანდირობა.

—მამილოცავს თქვენი ჭირიმე,—უთხრა ხმის კანკალით სრულიად აწითლებულმა ალექსანდრამ მიხაკოს: ღმერთსა ვთხოვ, მომატებული თქვენი ბედნიერება მენახოს?

—გმადლობ, თქვენი ჭირიმე,—უპასუხა ეგრეთვე შეწითლებულმა მიხაკომ: უმორჩილესად გმადლობთ.

—მიხაკოჯან, მამილოცავს,—შენკი გენაცვალოს მამიდა! შეჰკივლა ბარბარემ და დაჰკოცნა ძმისწულსა: აგრე უნდა ყმაწვილო! როგორ არ შემატყობინე!—ჯერ, მანამ აქ არ მოხვედი, სრულებით ვერ გიცანი. უთუოთ გამდიდრდები, როგორც იტყვიან რუსები.

—თქვენმა სიცოცხლემ, მამიდა! დღეს დილით მამივიდა პრიკაზი (ბძანება). მანამ ვიყიდდი . . . მანამ მადლობას მოგახსენებდი მთავრობას,დღე გამოვედი, და—პირდაპირ აქ გიახელ, თორე . . . . სადილათ თქვენთან

ვაპირებდი.

—თეიმურაზ!—ჰკითხა კოსტანტანტინემ: არ იცნობთ მიხაკოსა?

—არა; ბედნიერება არა მაქჳს.

თეიმურაზ მივიდა მიხაკოსთან, რომელსაც ჴელი ჩა-მოართო და უთხრა:

—... თეიმურაზ... გთხოვ მიცნობდე.

—მიხეილ!..

ამასობაში ალექსანდრა გამხნევდა.

ბარბარე, ქალო ბარბარე! დაუყვირა კოსტანტინემ: რა დროს ლაპარაკია: მოდი ნარდი ვითამაშოთ. მაგრამ, არა; ნუღარ გაირჯები. ლიფსიმეს ვეთამაშები, ლიფსიმე, გნებავსთ ნარდი?

—ბატონი ბძანდებით, თქჳენი ჭირიმე, წამოიყვირა ბებერმა ლიფსიმემ შორიდამ...

დაუტრიალდეთ ყმაწვილ ქალებსა და ვაჟებსა.

ალექსანდრა ცდილობდა პირველ შემთხჳევაშივე არ შელაპარაკებოდა მიხაკოსა, მანამ გული კარგა არ დაუმ-შჳდდებოდა და არ მოშორდებოდა თეიმურაზ.

თეიმურაზ იყო გახარებული, რადგან ალექსანდრამ მიხაკოს ყურადღება არ მიაქცია და ირჩია ისევ იმასთან დროს გატარება, ვიდრე მიხაკოსთან. მიხაკოს ქცევა უკჳრდა, რადგან ისიც არა ცდილობდა დალაპარაკებოდა ალექსანდრასა. ასეთი გაშორება ყმაწვილ ქალისა და ვა-ჟისა ერთმანერთისაგან აღტაცებით იამა კავალეროსან ფრანტსა. მაგრამ პატარა ხანს უკან, როდესაც დაგუ-ლისხმდა, აზრები შეიკრიბა, ფრანტს დაებადა ეჭჳ, რომ

ყმაწვილი ქალი და ვაჟი განგებ იქცეოდნენ ასე, დაჭმუნვა მოეცა იმისს გულსა და სახესა.

ლიფსიმე ნარდს ყურს არ უგდებდა, როგორც ალექსანდრასა და თეიმურაზსა შორიდამ თუალით ზვერავდა და კმაყოფილი იყო ალექსანდრასი, რადგანაც ისი განსაკუთრებით დროს ატარებინებდა თეიმურაზსა.

სადილობის დრომ მოატანა და მსახურმა მოახსენა ბატონებს: სტოლი მზათ არისო. ყველანი აიშალნენ.

ალექსანდრას არ უნდოდა, რომელიმე კავალერს წაეყვანა ისი. არ უნდოდა კავალერათ თეიმურაზი, რადგან იმასთან შეხება ეზრზინებოდა, მიხაკო—მოხსენებულ მიზეზების გამო; და რომ კავალერებს არ დაესწრათ მკლავის მირთმევა, მაშინვე, რამწამს წამოდგნენ, ქალმა დაუწყო ბარბარეს რაღაზედაც ჩურჩული, წინარა მკლავი მკლავში გაუყარა და წაიყვანა.

ალექსანდრას ქცევა თეიმურაზს ეწყინა; რადგანაც იმას უნდოდა სტოლზე მოსჯდომოდა ქალს გვერდით, იმიტომ რომ გრძნობდა სიყუარულსა, მხოლოთ მისთჳს რომ დარჩება თავისს საკუთრებად.

მიხაკო დატრიალდა იქვე და ელაპარაკებოდა თეიმურაზსა იმ აზრით, რომ ჯერ ქალები დამსხდარიყვნენ სტოლზე და მერე აერჩია ისეთი ადგილი თავისთჳს, საიდამაც შესძლებოდა ხან და ხან ცალის თუალით შაეხედა ალექსანდრასათჳს,

ამასობაში ლიფსიმე დაუახლოვდა თეიმურაზსა და საიდუმლოთ უთხრა:

—თეიმურაზ! რატო ეგრე ხართ? გამხიარულდით! სა-

ქმე სრულებით გადავწყვეტეთ: ალექსანდრის გაძლევენ. დღეს ხომ ხუთშაბათია; დიახ; დღეის სწორს ნიშნობა იქნება, მოემზადენით.

ლიფსიმე სტყუოდა, ამიტომ რომ კონსტანტინემ ჯერ არა იცოდარა ამ საგანზე. მარიამმაკი გადაწყვეტით არა უთხრარა.

სტოლზე თავს დაჯდა მარიამ. მარჯვნივ მოუჯდა ალექსანდრა, რომელმაც ძალათ მოისრო გვერდით ბარბარე. მარცხნივ მარიამისა დაჯდა ლიფსიმე- ამან დაივიწყა თეიმურაზ და მიიწვია თავისთან მიხაკო. მიხაკოს მოუჯდა კონსტანტინე. თეიმურაზს შეხჳდა კავალერობა ბარბარესი.

ჯავრით აღარ იყო თეიმურაზ, რომ ბარბარეს მოუჯდა. რაღაცა ბოროტი სული არ აშორებდა იმას ამ ქალს.

მიხაკოს ნატვრა აუსრულდა და იყო კმაყოფილი თავისს ხვედრისა.

სადილზე მიხაკო და ალექსანდრა იყჳნენ საკჳრველად მოკრძალებით და მოთმინებით. სულ ორჯელ ან სამჯერ არ შეუხედავთ ერთმანერთისათჳს, ისიც ქჳფშ-ქჳფშ ცალის თჳალით და იმ დროს, როდესაც ან ერთი და ან მეორე ელაპარაკებოდნენ ვისმე, ასე რომ არც ერთხელ ალექსანდრას თჳალი არ შეხვედრია მიხაკოს თვალსა..

დაუტეოთ ესენი, ამიტომ რომ ზალის შემოსავალ კარებს უკან რაღაც ანბავია, მივხედოთ იქაც.

თავი 5.

მ ა რ ი კ ო.

ზალის კარებს-უკან იდგა მარიკო, რომელსაც ეხჳა,

ანუ სწორეთ, მოებრუნდნა თავისი ყვითელი ბალდადი, და რომელიც უყურებდა მიხაკოს და ალექსანდრას და შეჭხაროდა მათ, როგორც ლითვსიმე თეიმურაზსა; «ნეტავი ღმერთმა ინებოს თქუენი შეუღლება მიხაკო და ალექსანდრაჯან!» თქუა მარიკომ და გულში მუშტი ჩაიკრა.

ამ დროს შეიპარა ქურდულათ პატარა კაცი,—გოჩუნა. ამან გადაავლო თუალი მარიკოს; იცნა. წუნარა-წუნარა, ფეხის აკრეფით დაუახლოვდა მოახლეს და უმგზავსის ღრეჭით უჩქმიტა გვერდში.

—დასწყევლოს ღმერთმა! შეჭყუჯრა მარიკომ; ეს რა მამეჩუენა! რა სულიერია: ადამიანია თუ ქაჯი!

გოჩუნამ ხმა არ გასცა, მიუვარდა ღრეჭით გოგოს და კიდევ უჩქმიტა.

—ვისი ოხერიხარ! აქ რა გინდა?

გოჩუნამ კიდევ გაამეორა ალერსი.

—ღმერთო დამიხსენ შენის რისხჳსაგან! თქუა მარიკომ და პირჯუარი გამოისახა: ვინა ხარ?

მაინც კიდევ გოჩუნამ ხმა არ გასცა და კიდევ მეოთხედ უჩქმიტა,

მარიკო მოთმინებიდამ გამოვა და წაჰკრავს გოჩუნას კისერში მუშტს ასე ძლიერ, რომ ის კედელს მიეხლება.

—დაგწყევლოს ჩემა გამჩენმა, შე აყეფებულის შვილო! ჰოდა ასრე! უთხრა სიკაპასით გაშმაგებულმა გოჩუნამ: რასახით წამკრა კისერში! უჰ!

—დაიკარგე აქედამ?

—არ წავალ!

—დაიკარგე მეთქი?

—რო მოკჳდე, არ დავიკარგები.

გოჩუნა ერთ ადგილს გაშეშდა. მარიკომ უყურა, უყურა, გაიცნა და ზალაში დაუწყო ყურება ბატონებსა.

გოჩუნა მიეპარება და წელში მოხვევს ხელებსა.

მაშინ მარიკომ სტაცა თმაში ხელი და თრევით გაიყჳანა ბალკონზე.

—ახლავ მითხარ, ვინა ხარ, აქ რათა ხარ? ჰკითხა მარიკომ მრისხანებით.

—ნუ მიწყრები შენი ჭირიმე, აგრემც თავს შემოგევლები, ტლუთ დაგედები! ნუღარ მცემ!

—ვინა ხარ?

—თეიმურაზის ბიჭი ვარ.

—აქ რათ მოსულხარ?

—ბატონს ვიახელ.

—შენი ხლება რა საჭირო იყო; თვითონაც კარგა მოვიდოდა?

—საცა ბატონია, ემაც იქ უნდა იყოს. პური მაჭამე, ღვინო, დამალევინე: მშიერი ვარ.

—სახლში არა გებადათრა, რომ აქ მოჰყვედი სასუნსულავათ?

—ეჰ, მე ვინრას მალირსებს! მე ძაღლი ვარ, ჰო—დიახ, ღორი ვარ.

—ძაღლებს ძვლებს გადუყრიან, ღორებს წუმპე ეყოფვათ. წადი! შენ ბატონს ძვლებიც აქნება, წუმპეცა.

—ეგ არის ძნელი, ჩემთჳს არც ძვლები აქჳს არც წუმპე, ასე გაშინჯე—და რადა გაშინჯო, პური მაჭამე, ღჳნო დამალევინე, თორე რაც ვიცი, არ გეტყჳ აი.

—საჭმელი რა გაქჳს?

—ეგ მე ვიცი.

მარიკომ ისურვა შეეტყო საიდუმლო პატარა კაცისა და მიუტანა ყველი, პური და ერთი ბოთლი ღვინო.

გოჩუნა მგელივით მივარდა პურსა და ყველსა, სჭამდა სიხარულით ძალიან ჩქარა, წლაპა-წლუპით, გემოვნებოდათ, ერთი ვჯრის უჭმელი იყო; ჭამაში თჳალებს იე-ლმებდა, სახეს იღრეჯდა, ამიტომ რომ დიდრონი დაუღეჭავი ლუკმები ხშირათ დაადგებოდა ხოლმე და ძლივ-ძლივ გაიავაკლახით ჩაჭყლაპავდა; კიდევ ღვინო შველოდა, თორე დაიხრჩობოდა.

მარიკო შიშისზარმა აიტანა,—ასეთი საშიში იყო გოჩუნა, ნამეტნავათ ჭამაში!

გოჩუნა ღვინომ გაამხიარულა და თითქმის დაითრო, თუცა ნახევარი ბოთლი არ დალია. ხშირათ გახედავდა ბოთლს; შიოს მარანი ეგონა და გამოუთქმელ სიამოვნებას გრძნობდა.

—აბა, ეხლა მითხარი რაც იცი! უთხრა მარიკომ.

—ბატონიხარ. და დალია პატარა კაცმა ღვინო და გახედა ბოთლსა: დასწყევლოს ქრისტემ! შიოს მარანის!

—თქჳ რაღა? გაჯავრებით უთხრა მარიკომ.

—ნუ ჯავრობ და, გეტყჳ მეთქი.

—ყურს გიგდებ.

—შენ რა გქჳან?

—რათ გინდა იცოდე ჩემი სახელი! შენ თქჳ.

—მაშ, აბა, როგორ უნდა დაგიძახო.

—გოგო, ქალი, მოახლე, გამდელი.

—ჭო, გოგოჯან! არ გინდა რომ გაგაბედნიერო?

—რატომ არ მინდა. რა სიგიჟე იქნება რომ ბედნიერება დავითხოვო!

—ჭკვიანი ყოფილხარ, ქალოჯან! შენი ჭირიმე, რომ ჭკვიანი ხარ!

—რასა ბოდავ. მე უმზგავსო! თქვ რაღა რასაც ამბობ?

—ქალავე.—არ გინდა ხავერდის კაბები გეცოს?

—მინდა.

—ჭო გოგოჯან! არ გინდა ლამაზი ბეჭედი გქონდეს?

—მინდა.

—ჭო, შენი ჭირიმე! ეგრე. შენ გენაცვალე!—არ გინდა ფულები ჯიბეში გეყაროს, რომ დადიოდე ჯიბე გიჩხრიალებდეს?

—მინდა.

—ამაებს სულ. სულ მოგცემ.

მარიკომ გულიანად გაიცინა, ისე რომ სული ძლივ მოიბრუნა და ცრემლები სიცილისაგან გადმოუყარა.

—ფუჯთან შენ სასაცილო ხარ და მე საიდამ მამცემ სიმდიდრესა! უთხრა კასკასით მარიკომ,

—გეფიცები მეთქი და, სულ მოგცემ მეთქი.

—აბა როგორ?

—ჩემა ბატონი, ჭო დიაღ, ის ტიელი მდიდარია.

—მერე?

—თუ სკამებს ჩააცმევს მეთქი ხავერდის კაბასა, შენ უფრო არ ჩაგაცმევს ხავერდის კაბასა!

—მერე?

—გიყიდის, გოგოჯან, ბეჭდებსა.

—მერე?

—ბევრს, ბევრს ფულებს მოგცემს, ჯიბეს აგივსებს.

—მერე?

—ოჰ მეთქი ყველას მოგცემს.

—მერე?

—მერე ღვინო დავლიოთ.—ღმერთმა, როგორც მე მი-
ნდა, ისე გაბედნიეროს...

—მე რომ არ ვიცი, შენ როგორ გინდა ჩემი ბედნი-
ერება, აბა მადლობა როგორ გითხრა!

—როდესაც გეტყვ, მაშინ დამიმადლე, ოჰ გოგოჯან!

—აბა თქვ.

—აგი გითხარ, ხავერდის კაბას ჩაგაცმევს მეთქი ის
ტიალი ჩემი ბატონი.

—რათ ჩამაცმევს?

—ოქროს ბეჭდებს გიყიდის მეთქი.

—რათ მიყიდის?

—ფულებს ჯიბეში ჩაგიყრის.

—რათ ჩამიყრის?

—ლამაზი ხარ მეთქი და!

—მერე იმას რა მე რომ ლამაზი ვარ?

—მოსწონხარ.

—ქალაქში ბევრი ლამაზია, რაღა მე მამწონს?

—ისინიც იმისი არიან, სულ იმისი არიან მეთქი,

—რომლის უფლებით?

—რაო? ეგ რო ვერ გავიგე; უფალი! რასა ჰქვან.

—უფალი?

—ყველა ლამაზი თეიმურაზისა რათ არის მეფე?

—ჰო! ჰო!—დაღია გოჩუნამ ლუნო.

—მითხარი რაღა?

—რა?

—ყველა ლამაზი შენი ბატონისა, იმ ტიელ შენ ბატონისა, როგორც შენ ახსენებ, რათ არის?

— მოსწონს.

—მერე რომ მოსწონს?

—იმისი უნდა იყვნენ, გეყონები და, იმისი უნდა იყუნენ.

—ახლა ჩემგნით რა გინდა?

—უნდა წამომყვე ბატონთან.

—მერე?

—მერე, შინ მოხვალ,

—მერე?

—მერე კიდევ წახვალ.

—მერე?

—კიდევ მოხუალ.

—ჯერ რავდენი ლამაზი მოგიტყუებიათ შენ და შენ ტიელ ბატონსა?

—აბა დავთვალოთ, (და დათვალა გოჩენამ თითები), ერთი, ორი, სამი, ოთხი, ხუთი. ეს ხომ ხუთია?

—ხუთი.

—ეს ექვსი, ეს შვიდი, ეს რვა, ეს ცხრა, ეს ათი, ესეც ხომ ათი?

—ათი.

—ეს თერთმეტი, ეს თორმეტი, ეს ცამეტი, ეს თოთხმეტი, ესეც ხომ თხუთმეტი?

—თხუთმეტი.

—თექჳსმეტი. ჩჳდმეტი, თჳრამეტი?

—თჳრამეტი მეტი არ მოგიტაცნიათ?

—არა, გოგო! მე მარტო თჳრამეტი მომიყჳანია, მეტი არა. რამდენი თჳთონ მოუტყუებია ეგ აღარ ვიცი.

—მაშ მე მეცხრამეტე ვიქნები?

—ჰო დიაღ მეცხრამეტე იქნები, ერთიღა აკლდება ოცსა.

—შენ თავით მოხვედი ჩემთანა, თუ შენმა ტიელმა ბატონისმა გამოგგზავნა?

—ჩემითავათ.

—შენ თავით რათ მოხვედი?

—იმიტომ, გოგოჯან, რომ ვიცი, შენმა მზემ, ვიცი მოსწონხარ.

—მაინც მასამ იმას არ დაგებარებინე, შენ არ უნდა მოსულიყავ.

—ბძანება მაქჳს მოცემული: ან უნდა მოვიტაცო ვინც ლამაზია, ან მოტყუებით წავიყჳანო.

—რამდენი მოგიტაცნია?

—თერთმეტი.

—რამოდენები იყჳნენ?

—პაწაწები.

—რამდენის წლისა?

—თჳრამეტისა, ცამეტისა...

—მე რომ ოცისა ვარ, როგორ მამიტაცებ?

—შენ წამოხჳალ.

—მე არ წამოვალ.

—ბედნიერება დაგეკარგება.

—როგორ?

—შენი თავი მაცოცხლოს ღმერთმა ბევრი ხანი. ბევრი წელიწადი და დღეის გიხედამ ლენო.

—რათა მლოცავ?

—მიყვარხარ, გოგოჯან, ძალიან მიყვარხარ.

—როგორა გიყვარვარ!

—სულით და გულით, ჰო სულით და გულით.

—თუ გიყვარვარ, შენ ტიელდ ბატონს რაღათ მაძლევ.

—ჯერ იმას, მერმე მე, სიკვდილამდინ.

—აბა როგორ?

—ღვდელითა, წიგნის წაკითხვით, საყდარში, ფოჩხებიან გვირგვინითა,

—ჰა, ჰა, ჰა! გაიკისკისა მარიკომ: რახან ეგრეა, ისევ არა სჯობს მე და შენ ჯვარი დავიწეროთ. დეე შენმა ტიელმა ბატონმა უხეიროთ იაროს.

—ფულებს ვიღა მოგვცემს! ჰო, დიახ, ფულები გვინდა. ბატონი რომ მოგვცემს ფულებს, მაშინ შეგირთავ. წავიდეთ სოფელში; იქ მე მეწისქვილეთ დავდგები, ლორებს გავიჩენ; მერმე ლორებს რო გავიჩენთ, გავყიდით, და რო გავყიდით, ძროხას ვიყიდით. და ძროხას რო ვიყიდით, რძეს მოვწველავთ. უჰ. რა სახით მიყვარს ის ტიელი რძე! რძეს რო მოვწველთ, ვჭამთ. ჩვენ შენებსაც დავჭმევთ ჰო, გოგოჯან!

—მეხი კი დაგეცეს მაგ სასტიკო თავზე! ქოქოლა მიაყარა მარიკომ და თავში ჩასჩხლაშა: დაიკარგე აქედამ შე სასტიკო, შე კეცო არა მგავსაო!—

მარიკომ ბიჭებს დაუძახა, რომელთაც თრევით გაიტ-

ანეს ქუჩამდინ გოშოსა; იმიტომ რომ თავისი ნებით არ მიდიოდა.

თავი 6.

გამომცდელი.

ჩუღურეთის, მაღლობზე, დგას სახლი, რომელიც გაიყოფება სამ ოთახად და რომელიც დასცქერის ქალაქს. სახლი დღესაც გაულესავია. სახლს წინ აქვს დერეფანი, რომელსაც ხურავს ჭერი, დამაგრებული რამდენიმე ხის ბოძებზე. ერთი ოთახი, მარცხნივ, ამ რვა წლის წინათ იყო ყვითელ წამლით შეღებილი, ოთახს ჰქონდა ორი ფანჯარა, შიგნიდამ თეთრად შეღებილები, და ორი კარი შეუღებავი: ერთი ფანჯრების შუა, მეორე შეგიყვანდათ დანარჩენ ოთახებში; ადგილზე ეფინა აგური. ამ ოთახში იდგა ერთი კედლიდამ მეორე კედლამდის ტახტი, რომელზედაც ეფინა ჯერ ნუხური ფარდაგი, მერე ხალიჩა, ხალიჩაზე ქეჩა; მარჯვენა ფანჯარასთან იდგა უბრალო სტოლი, წითლად შეღებილი, რომელზედაც იდგა მისის ოთხკუთხიანი საწერელი თავისის კალმით და ერთი თუ ორი თაბახი დაუწერავი ქაღალდი. სტოლის აქეთ-იქით და მარცხენა ფანჯრის წინ ჩაემწკრივებინა, ხუთი ან ექვსი სკამები სხვა და სხვა ფასონისა და სხვა და სხვა ფერად შეღებილები და გადაკრულები მოლურჯო ჩითით.

შემდგომ მეორე დღეს აწერილის წინა თავებში სცე-

ხუცისა, შჳდ საათის დილით, ხსენებულ ტახტზე იჯდა მოკეცილი, მწვანე ნაშერის ახალუხით, ჩოხა მცნოზი გორჟასპი, რომელსაც მუხლებზე ედო საგმაოდ გაჩირქ-იანებული თეთრი მუთაქა, მუთაქაზე სტაქნით ჩაი, და ეჭირა მარცხენა ხელში ჩიბუხი.

—გოგო! შეჰყვირა გორჟასპამ.

ხმა არვინ გასცა.

—გოგო, შე მა..! დაიყვირა კიდევ ბატონმა.

—გახლები! მეორე ოთახიდამ უპასუხა გოგომ, რომელიც მაშინვე შავიდა ბატონთან.

გოგო იქნებოდა ცამეტის ანუ თოთხმეტის წლისა. თმა ჰქონდა აწეწილი, დაუვარცხნავი—თავზე არა ეხურა. კაბა ეცო ჩაქრილა დამოკიტონისა, ჭუჭყიანი და დაგლეჯილი.—სიმწრის და ჭუჭყის გამო ვერ მიხვდებოდით რა ფერი ყოფილა დაძაკიტონი. გოგო იყო ფეხშიშველა, ხელპირ დაუბანელი, ფეხები მოტკეპნილი.

—რას მიბძანებთ, ბატონო? ჰკითხა გოგომ.

—შაქარი მამიტა.

ერთ წამს შაქარი მოურბენინა გოგომ ხელით და მიართვა ბატონს. ბატონმა არ დასედა გოგოს ხელებს, გამოართვა შაქარი, რომელიც იმ ერთ წამს გაჭუჭყიანებულიყო გოგოს ხელში, და ჩააგდო სტაქანში.

—სოსია ბიჭი სად არის?

—შინ გახლავს.

—რა მაიტანა ბაზრიდამ?

—ხორცი.

—წადი ქალბატონს მოახსენე, მე დღეს მთელა დღე-

ით სხვაგან ვიქნები; სადილათ ნუ მამიცდით.

—ბატონის ბძანებით.

გოგო გავიდა.

—დასწყევლოს ღმერთმა ჩემი ეშმაკი! თქვა გორჯასპიმ: სხვის უბედურება მე რათ მინდა! მიხაკოს არა დაუშა-ვებია რა ჩემთვის, ვიცნობ, მიცნობს. ძალიან კეთილშობ-ილი კაცია, მრავალჯერ უსიამოვნება ჩემთვის, მიზეზი არა მაქვს ბოროტი შევამთხვიო, მაგრამ მიხარიან, რომ ბოროტ თვითმერაზედ უნდა შეეწიოს ბოროტ საქმეში. საკვირველია, შემიძლიან ავცდინო ამ კარგ ყმაწვილკაცს უბედურობა, და კი ვერ ავიცდენ. არ მინდა და ვიჩადი? არა მინდა. სული მიმებრძვის ჩემი ცუდი. სწორედ ვამბო-ბ: მშურს, მწყინს, მეთაკილება თუ სხვას ჩემზე მეტი ღირსება აქვს. ზნეობით სხვა რათ არის, მე რა ვარ! რატომ მე მეტისკე მოწოტებული არა ვარ, სიმდიდრით, ვაცობით, ჭკუით?—რახან არა ვარ, მეც გამოვაჯავრებუ-ლი ყველასთვის ცუდს მოვიწადინებ. ყველას ჭკუას დავუ-წუნებ, ყველას კაცობას დავამცირებ. ყველასთვის ცუდს ვი-ტყვი. არა ვის კეთილს არ დავაყენო.... თავისუფრაზედ?—ოჰო, იმასაკელაც უნდა ვიფიქრო!...

გორჯასპის სიტყვა გააწყვეტინა გოჩუნამ თავისის შესვლით.

—ბატონი გორჯასპი ადღეგრძელოს ღმერთმა!—მოსა-ხსენა გოჩუნამ და დაუჩოქა წინ მიაროთ.

—აა, ჩემ გოჩუნას გაუმარჯოს. რასა იქ, ბიჭო?

—გახლავარ, ჩემო ბატონო.

გორჯასპიმ წიგნი გახსნა, რომელშიაც იდო ათთუმნ-

იანი დეპოზიტი. წიგნში ეწერა:

«ძმაო გორყასპი.

«ამასთან გიგზავნი ათ თუმნიანს. გასამრჯელო არ გეგონოს: შენი გასამრჯელო, როგორც გითხარ, ვერც-ხლის სერვიზია; ამის გარდა სხვა ფრივაც გასიამოვნებ. გთხოვ მე და შენ რო ვიცით ის საქმე დღესვე დილით დაიწყო და დღესვე დაასრულო. პასუხს ველი მოუთ-მენელათ.

შენი თეიმურაზ.

—გიჟია, ოხერი,—წაიბუტბუტა გორყასპმა და ათ თუმნიანი დეპოზიტი ჯიბეში ჩაიდო: ლილახანს ხომ არ არის! სად გაგონილა ერთ დღეს აუსრულდეს, რაცა სწ-ადიან! კაცმა საქმე ისე უნდა დაიწყოს, წაიყუჩანოს და დააბოლოვოს, რომ არაში დაიჭიროს.—დაჯექ ჩემო გოჩუნი.

გოჩუნამ ადგილზე მოიკეცა.

—გოგო!—უთხრა გორყასპიმ.

—რას მიბძანებთ, ბატონო! მოახსენა გოგომ.

—ბ თლით რომ არაყია, გამოიტანე და სტაქანიც.

გოჩუნა სიხარულით შეხტა.

გოგომ გამოიტანა ბოთლი და სტაქანი.

გორყასპიმ დაასხა და მისცა გოჩუნას. უკანასკნელმა დალია ცხარე არაყი და სამაგლათ დაიღრიჯა.

—რაო, გოჩუნი, ცხარე იყო?—ჰკითხა გორყასპიმ; მერმე გოგოს უბძანა: თეფშით ყველი და პური გამო-უტანე და ერთი ბოთლი ღვინო.

გოგომ მოართო გოჩუნას საუზმე.

არაყმა და ღჳნომ საბულბულეს გოჩუნა. გორჯასპიც ამას ელოდა.

—გოჩუნი! შენი ბატონი ცოლს ირთავს? ჰკითხა გორჯასპიმ გამომცდელობით.

—ჩემი ბატონი ყოველდღამე ირთავს ცოლსა, არც ერთი კი სამუდამო არ შეხჳდა, თქჳენი რისხჳა არა მაქჳს!

—მე სამუდამო ცოლზე გკითხავ.

—აბა მე რა ვიცი, ბატონო გორჯასპი! მე, ძაღლა-თაც არავინ მაგდებს, როცა უჭირს, მე კარგი კაცი ვარ; როცა არ უჭირს, აღარ ვახსოვარ. ჯერ ჩემგან მიყჳან-ილი თვრამეტი ცოლი ჰყოლია; ახლაც მიუა მეცხრამე-ტე, ჰო დიახ,

—რა ღმერთი გარისხჳა!—გოჩუნი!

—შენი ჭირიმე!

—გუშინ სადიყო თეიმურაზ სადილათ?

—კუკიაში, აი, ვიღაც კონსტანტინე რო არის, იმას-თან.

—კონსტანტინეს ქალს ხომ არ ირთავს შენი ბატონი?

—არ ვიცი.

—შენ ხომ კონსტანტინეს სახლში არ გაუგზავნიხარ თეიმურაზს რისთჳსმე?

—როგორ არა, როგორ არა, ბატონო გორჯასპი. გუშინ დილით ღამიან, ჯერ ცისკარი სადიყო, დიახ, ჩე-მო ბატონო გორჯასპი, ჯერ ცისკარი არ ამოსულიყო, ბატონმა გამაგდო,—ძაღლსავით მათრევს შენმა უფზემ, ბატონო გორჯასპი,—და რო გამაგდო, მიბძანა: წადიო, უთვალთვალეო კონსტანტინეს გოგოსო, ჰო დიახ კონს-

ტანტინეს გოგოსთ, და საცა წავიდესთ, მოჯი და მიუ-
თხარო,—ასე იყო შენიჭირიმე, ჩემო ბატონო გორჟა-
სში.—ღმერთმა გადღეგძელოს, ბატონო! . . .

—მერმე რა ნახე?

—რა ვნახე!—ლამაზი გოგო გამოვიდა და წავიდა ნემენცებში.

—ვისთან მივიდა?

—არ ვიცი.

—მარჯვენივ, თუ მარცხნივ წავიდა?

—აქეტკენ, მარჯვენივ

—რომელ სახლში შავიდა?

—მეხუთეში.

—მეხუთეში ხომ დგას აფიცარი მიხაკ. . . . . არ იცნობ?

—არა, ბატონო გორჟასში,

—რაო, ბატონმა არაგითხრარა, როდესაც შინ დაბრუნდი?

—როგორ არა, წვრილათ გამომკითხა, როდის წავე-
დი, როგორ დავიმალე, რა ვნახე, ამიტყდა, წიგნი ექნე-
ბოდაო გოგოსთ; არა მეთქი, მოვახსენე. ნემენცების
სახლიდამაც წიგნს გაატანძინენო გოგოსო, ჰო დიალ წი-
გნსო.

—მაშ წიგნი არა ჰქონდა გოგოსა არც შისვლით, არც გამოსვლით?

—აბა რათ დამანახვებდა, შენიჭირიმე!

—შენ როგორ ფიქრობ: გოგო რისთჳს მივიდა იმ სახლში?

—ახა კარგ საქმისათჳს იმ დროს რა უნდოდა გოგიოს სხჳსთანა!

—სხჳა ეჭჳ არა გაქჳსრა?

—არა.

—შენი ბატონი რათა სდევნის იმ გოგოსა.

—თავისთჳს უნდა.

—შენათ ფიქრობ ეგრე, თუ ბატონმა გითხრა.

—მე ასე ვფიქრობ; ბატონს არ უთქვამს.

გორჯასპი დაფიქრდა. ბოლოს გულში თქჳა: უთუოთ მიხაკო ცდილობს შეირთოს ალექსანდრა; თეიმურაზ კი ეცილება. »

—ბატონო გორჯასპი!—მოახსენა გოჩუნამ: ღმერთმა გიცოცხლოს ცოლშჳლი! და გადაყლაპა სტაქანი ღჳნო.

—გოჩუნი! სხჳა ხომ არავინ ყოფილა ამ ორდღეში თეიმურაზთან?—ჰკითხა გორჯასპიმ.

—როგორ არა, ბატონო გორჯასპი, იყო. რო, დიალ. გუშინ რო წიგნი მოგართჳ, ერთი წიგნიც მიუტანე ლიფსიმესა.

—როდის იყო ლიფსიმე?

—მაშინვე წავიდა ჩემ ბატონთან.

—ხშირათ დაიარება ხოლმე ლიფსიმე?

—ადრე გვიან—გვიან მოდიოდა, ეს ერთი კჳრაა, ჩქარ—ჩქარა მოდის.

—ხომ არ გინახავს, ლიფსიმე საით წავიდა?

—როგორ არა, ბატონო გორჯასპი! ჩემა ბატონმა დამადევნა ლიფსიმეს უკან, და ვნახე, ლიფსიმე შავიდა პირდაპირ კონსტანტინეს სახლში.

—სწორეთ, წაიბუტბუტა გორჯასპიმ: სწორეთ, ღიფსიმე შუამავალი იქნება.

—მადლობელი გახლავარ, ბატონო გორჯასპა,—უთხრა გოჩუნამ და თავი დაუკრა.

—გაათავე საუზმე?

—გავათავე. თეფშებზე და ფუტლიკაში აღარა არისრა.

მაშინ გორჯასპი მივიდა სტოლთან და დაწერა:

«ჩემო თეიმურაზ.

«შენი წიგნი მივიღე; მივიღე ეგრეთვე რაც გამოგეგზავნა.

«მაგრამ იმ საქმეს მე დღეს ვერ შეუდგები, რადგანაც საჭირო საქმეები მაქვს და მთელდღეს მოუნდება. ჩემს ხელში არ არის, თორე შენი გულისთჳს საქმეებს თავს დავანებებდი. მიბძანებენ; და არ იქნება არ ვიყო მორჩილი ბძანებისა, ხვალ უთუოთ შაუდგები და იმედი მაქვს შენი სწადელი ასრულდეს.

«შენი გორჯასპი.

ეს წიგნი დაბეჭდა და მისცა გოჩუნას.

თავი 7.

როგორიც უფროსები, ისეთი უნცროსები.

თეიმურაზს წესათ ჰქონდა დადებული: საცა უნდა გაეგზავნა გუჩუნა, ეს ბიჭი უთუოთ ნახევარ საათს უნდა დაბრუნებულიყო; და თუ ამ ვადას გადასცდებოდა, მათრახი მზათ იყო იმისთჳს. გოჩუნაც მარდათ და სწრაფ-

ათ ასრულებდა ბატონის ბძანებას, რადგან ერიდებოდა მათრახებსა.

გორჯასპიმ ეს ჩურჩულება, ანუ წესი თეიმურაზისა კარგა იცოდა და არ შეიბრალა საცოდავი გოჩუნა. რას დასდევდა, თუ მათრახით დასწომდნენ გოჩუნას. ოღონდ თჳთან მისჩურჩულიყო რომელიმე კჳალით თეთმურაზის საიდუმლოსა! ამიტომაც არ დაიშურა გოჩუნასთჳს სტაქანი არაყი და ბოთლი ღჳნო. გოჩუნამაც სიმთჳრალეში სრულიად დაივიწყა მათრახები.

თეიმურაზ თჳალ მოუშორებლივ დაჰყურებდა საათსა. გავიდა ნახევარ საათი; არ დაბრუნდა პასუხით გოჩუნა. გავიდა ერთი საათიც სხჳა,—სად არის გოჩუნა! თეიმურაზ მოთმინებიდამ გამოვიდა დი სიანჩხლით რომ აღარ იცოდა რა უნდა ექნა, ადგა, ჩაიცო ტანისამოსი და წავიდა კუკიის ხიდზე. გზაზედაც გული მოსდიოდა გოჩუნაზე დაგჳანებისათჳს და იმ წამს რომ ჩავარდნო ხელში, ავ დღეს დაუყენებდა, ისკი დაივიწყა, რომ შეიძლებოდა მსახურს დახვედროდა დაბრკოლება.

ხიდზე შეხჳდნენ ერთმანეთს ბატონი და ყმა. გოჩუნა იყო მთჳრალი, ბარბაცებდა და ძლივ ლუღლუღებდა; თეიმურაზის მრისხანება საზღჳარს გადავიდა, როდესაც ნახა მსახური მთჳრალი და წიგნი უნუგეშო. სიკაპასით ბატონმა დახია წიგნი, გადაყარა მტკჳარში, და უბძანა მსახორსა:

—წადი შინ და ნახავ რა დღეც დაგადგება!

ბატონი და ყმა გაიყარნენ. ყმა წავიდა მთაწმინდის უბანში, ბატონი სამსახურში, და რადგან იყო გაცოფე-

ბუღი აღრე წავიდა შინ. გზაზე ფიქრობდა როგორც უნდა მოეკლა ცემით გოჩუნა, ფიქრში სცემდა მათრახით საწყალსა და ყინს იგლავდა.

გოჩუნა ეგდო დერეფანში მთჳრალი, გულაღმა, და ხვრინავდა. მოსამსახურები, ბიჭები და გამდლები დას-ცინოდნენ მძინარე გოჩუნას, სცემდნენ, ათრევდნენ, ხან ქებით შესხმას ეუბნებოდნენ, ხან ნანასა და არწევდნენ. გოჩუნას არ ესმოდა.

საწყალ გოჩუნას ფხიზელსაც მოსამსახურები არ ასვე-ნებდნენ. ყოველი გამვლელი და გამომვლელი ან წაკრავდა, ან თავში ჩაჰკრავდა, მასხარათ იგდებდა; არას აჭმევდნენ; თავი, თავათვე რეტიანი, უფრო გამოულაყეს, გვერდები დაულურჯეს, მხოლოთ მაშინ იყო მოსვენებული, რო-დესაც ბატონი გაგზავნიდა სადმე. მაგრამ თავისის მხ-რითაც პატარა კაცი არავის არას უთმობდა: იმისგანაც ბევრსა ჰქონდა გვერდები გამოთხლეშილი. რომელიმე ნიშანი აჯდა იმისგან ან სახეში, ან სხვა ადგილს. უფ-რო ხშირად თვითონ იყო მიზეზი თავისის უბედურობისა და ტანჯვისა. სხვანი რომ თავისათვის ისხდ რაფშნენ უცებ გოჩუნა ერთ ვისმე მივარდებოდა, ან ხელით შემოჰკრავდა სილას ლოყაში, იმას გაუწევდა, ან ფეხით ჩაჰკრავდა წელში. მოახლეებს ნამეტნავათ ემტერებოდა; ამიტომ რომ ისინი სცემდნენ, ან გალანძღავდნენ უშვერის ლე-ქსით, როდესაც ისი ეხუმრებოდა, სჩქმეტდა, ექილვებო-და ამათ.

ქალბატონისაგანაც ბევრი ავი დღე დასდგომია გო-ჩუნასა, როგორც თეიმურაზისაგან. როდესაც ან ბატონი,

ან ქალბატონი შავ დღეს დააყენებდნენ გოჩუნასა, მაშის ერთი ორათ ის დღე უბნელდებოდა და უმწარდებოდა: ამიტომ რომ მოსამსახურები მასხარათ იგდებდნენ და ნიშს უგებდენ. ნიშისგება ნამეტნავათ აბრაზებდა გოჩუნასა. მაგრამ ის ხასიათიცა სჭირდა, თუ გაჯავრებულს მისცემდენ საჭმელსა, დამშჳდდებოდა, და როდესაც შესჭამდა, კიდევ დაიწყებდა ბრძოლასა.

მოსამსახურებმა შაიტყეს თეიმურაზის მისვლა დროშკით და ყველამ მონახა თავისი ბინა.

თეიმურაზმა უყურა, უყურა, გოჩუნას, თჳთქოს ისეთ დამნაშავესა, რომ ხსნა არა ჰქონდა სიკჳდილისაგან. ხან ჯოხი წაჰკრა, ხან ფეხი საცოდავს, უნდოდა გაელჯმებია მაგრამ მთვრალმა ვერ გაიგო, რო ბატონი ეთამაშებოდა და თორე წამოხტებოდა.

—ბიჭო, მათრახი! შეჰყჳრა თეიმურაზმა.

პატარა მსახურმა, რომელიც უფრო ჭკინკლაობოდა გოჩუნასა, მიარბენინა მათრახი.

—ბიჭებო! შეჰკივლა მრისხანე ბატონმა.

რავდენიმე ბიჭები გამოსცვივდნენ.

—გადააბრუნეთ გოჩუნა?

გადააბრუნეს.

—სცემეთ?..,

ამ დროს მოვიდა ლიფსიმე. თეიმურაზ მოერიდა შუამავალსა და საცოდავი მშინარე გოჩუნა გადარჩა საშინელ ცემას!

თავი 8.

განკიცხვა.

სახლი თეიმურაზისა იდგა ორ ქუჩაზე, სასტუმრო მისავალი ჰქონდა სახლს სამხრეთით, ეზო მისი გადიოდა მეორე ქუჩაზე ჩრდილოეთით. მაშასადამე მისავალი ჰქონდა სახლს ორისავე ქუჩით.

ჩრდილოეთით, ეზოს მხარეს, სახლს ჰქონდა გრძელი და განიერი ბალკონი, თეთრათ შეღებილი. კედელი, რაც ბალკონს ეჭირა, იყო შეღებილი ბაც ყანგაროს ფრათ, დანაშთენი გარედამ კედლები, ანუ მთელი სახლი იყო გალესილი ქჯოგირით. ერთი ნახევარი სახლისა, რომელშიაც იყო ზალა, სასტუმრო ოთახი და კაბინეთი, გადიცქირებოდა ქუჩაზე სამხრეთით; მეორე ნახევარიდა, სადაც თავსდებოდნენ თეიმურაზ და იმისი სახლობა, დაყურებდა ღერეფანსა. ამ მხარედამ მომავალი უნდა ასულიყო ფიცრის მაღალ კიბეზე.

ბალკონზე ისხდნენ თეკლე და მოხუცი დედაკაცი, მავ-ზგრუმანი, ეკატერინეს მზითვისა მოახლე ვარსკვლავისა(!)

ლიფსიმე იდგა მთაწმინდის ქუჩებში, დასავლეთის მხარეს, და იმისი გზა, რომელიც კარგა ჩნდა თეიმურაზის სახლის ბალკონიდამ ჩამოვიდოდა პირდაპირ ამ სახლის ეზოს კარებთან. ამიტომაც შუამავალი მივიდოდა ხოლმე თეიმურაზისა ამ კარებით.

თეკლემ შეასწრო თუალი მომავალს ლიფსიმესა და უთხრა ვარსკვლავისამ:

—აი ვნახოთ თუ ჩუ̂ენთან არ მოუთრევდეს ლიფსიმე! ნეტავი ვიცოდე ასე მალმალ რას დაეთრევა აქა!

—რა საქმე აქუ̂ს! უპასუხა ვარსკვლავისამ: დილით საღამომდინ შინ არ არის; ხან სად დადის საჭორავად, ხან სად შუამავლათ, სწორე გითხრა, თეკლე, მაგისთანა ადამიანი მე ძალიან მეჯავრება. ერთი და ერთი გული აუცრუებია სახლკარზე და დაეთრევა.

—ისე მეჯავრება, ისე მეჯავრება ლიფსიმე, რომ შემეძლებოდეს ბუწუწებს დავაგლეჯდი, უთხრა თეკლემ გულმოსულობით.

—შენმა გაზდამ თეკლე, გლეხი ვარ, მაგრამ მაგის ქცევას არ ვიკადრებ, სათაკილოთ მიმაჩნია.

—ნეტავი ვიცოდე, შჳლები ჰყავს?

—როგორ არა!

—რას ანბობს, ეგ უსჳნიდისო, შჳლებს რომ ყურს არ უგდებს!

—შჳლებსკი ყურის გდება არ უნდა, ამიტომ რომ დიდრონები არიან და სამსახურში, მაგრამ ქალის შჳლე-ბი, უსწავლელები ყრიან სახლში, და პატრონი არა ჰყავთ?

ჩაიქოლოს მაგისთანა ბებია! უყურე, უყურე როგორ მხიარულათ მოხტის თავდაღმართზე!

—მეხიკი დავაყარე მაგის ბებერ თავს, ბებრობასაც რომ თაკილობს! შეხედე, პირი როგორ უღამს! შენმა, მზემ, თეკლე. ფერ უმარილს ისომს! გასკდეს დედა მი-წა და ჩაგიტანოს! რა დროს შენი ეგ ანბავია. სთქუ̂ა, ვარსკუ̂ლავისამ და ქოქოლა მიაყარა შორიდამ ლიფსიმესა..

—ნეტავი ერთი ჩამიგდო ფეხქჳეშ და კარგა გამაქე-ლვინა!

—შენმა სიცოცხლემ, თეკლე! მაგისთანა ადამიანი არ არის!

—ეჰ, ჩემო ვარსკვლავისა! ისევ და ისევ მაგათია წუთი სოფელი!

—უყურე როგორ მორთულა, როგორ კუნტრუშით მოდის! რაღა დროს ბებია ჩემის კუნტრუშია,ამოაგდოს ღმერთმა შენი სახელი!

გამდელმა კიდევ მიაყარა ლიოვსიმეს ქოქოლა.

—თავისს დროს მოარშიყე იქნებოდა, არა ვარსკჳლა-ვისა? ჰკითხა თეკლემ ვარსკჳლავისას.

—ეხლავი ვითამ არ არის! რას მიბძანებ ქალო! რომ იცოდე მაგისი ანბები, გაგიკჳრდება? ვითამ თუ მოერი-დოს ვაჟკაცსა! შენ არ მამიკჳდე! სულ პირში უვარდება, სიტყჳას არ ათქმევინებს, სულ თჳთან უნდა ილაპარაკოს უბედი, უბედი, რომ ენით არ ითქმის მაგისი მოუღალა-ვი უბედობა! ამასთან ფიცი მაგისი, ტყუილი ფიცი, ლი-ლიფარაობა, კაცს გონებიდამ გადარევს! დილით საღამო-მდის რომ მეფიცოს ღმერთი, ხატი, ჯჳარი, შჳლები, სულ რომ ცამდის მართალი იყოს, მაინც მაგისი არა მჯერარა: არა მჯერარა, არა მჯერარა.

—ახ, ნეტავი ერთი კარგა მაცემინა! ამ სახლში უფ-ლება რომ მქონდეს, ჩემის ხელით ჩავათრევინებდი, ბუ-წუწების გლეჯით, ამ კიბეზე!

—თუ კარგი ადამიანია, უბიჭოთ რათ დადის! ეკკლე-სიაში რომ წავალ ხოლმე და ბიჭს ვერ გავიდევნებ, მე

ჩემი მემართება! განაგრძო გამდელმა.

—შახდე, ვარსკვლავისა! ალისფერი ფანცას სარტყელი რა სახით უხდება, გასაფუჭებელსა!

—თასკრავი?! ალისფრით ნაკერი თასკრავი?! ამოაგდოს მაგისი თავი ღმერთმა! რაღა დროს მაგისი ალისფერია შჯლი-შჯლებით სავსეა! ოთხმოც წლამდის მიწევნილია! ამოაგდოს ღმერთმა მაგისი თავი!

—ჴა, ჴა, ჴა!—გაიკასკასა უმზგავსათ თეკლემ: ქა! ნაგერი ლეჩაქი ხურავს, გასაქრობსა!

—კოპიც. თეკლეჯან, ღრეჭით უთხრა ვარსკვლავისამ, უთუოთ ალისფერი ედება!

—თავზე მოსახვევიც? ერთი ნახე შენი ჭირიმე ვარსკვლავისა, რა მშვენიერი თავზე მოსახვევი ახვევია! დასწყევლოს ქრისტემ მაგისი თავი! ეგრე როგორ ირთჳს.

თეკლე და გამდელი აიტეხენ მოუწყვეტელ სიცილსა და თან ამკობენ ლიფსიმესა.

—ქოლგა [illegible] უჭირავს. ჴი, ჴი, ჴი! თქჳა გამდელმა.

—ფერჩატკები ჩალისფერი აცვია. ჴა, ჴა, ჴა!

—თასკრავში მიმროს ქინძისთავები უბნევია. ჴი, ჴი, ჴი, თეკლეჯან!

—ალმასის საყურები ყურია! ჴა, ჴა, ჴა! ღია იასამანის გლასის კაბა აცჳა. ჴა, ჴა, ჴა!

—ბლონტის პოლშაპოშკებიცა! ჴი, ჴი, ჴი.

—ბუზმეტ მოვლებულ მაჯებს რაღას ეუბნები, ვარსკვლავისავ! ჴა, ჴა, ჴა!

—ალისფერი ბუზმენტ მოვლებული გულისპირი,

თეკლეჯან? ჰი, ჰი, ჰი!

—ერთი შახედე იმისს შავ ხავერდის წამოსასხამსა და! ჰა, ჰა, ჰა!—უჰ! დავიღალე ამდენ სიცილისაგან! გული მეტკინა!

—დიდი ხანია, თეკლეჯან, ასე გულიანათ არ გამიცინია!

—აქ მოდის სწორეთ აქ მოდის, რა გითხარ!?

—შავიდეთ შინ?

—არა. აქ მინდა დავხჳდე.

—დედა გაგიჯავრდება.

—ამდენი იჯავროს, მანამ მოეწყინოს?

—სირცხჳლია, ცუდათ გაცჳა!

—მინდა შავარცხჳნო დედაჩემი და ძმა.

—რა გამოვა მანდედამ?

—ერთიკი შავარცხვენ, მერე რაც უნდა მიეონ.

—არა შენი ჭირიმე, თეკლე!

—მინდა შევიტყო, ასე ხშირათ რათ მორბის ლითუ-სიმე აქა.

—იქნება სასამართლოში საქმე აქჳს.

—მაგის თავის მზემ, რაც ეგ საქმებისათჳს არ და-ხეტებოდეს!

—გაბა მაინც გამოიცჳალე!

—რა ჩავიცო? ის ჭრელი მოვი, რომელსაც ევერი აღარა სძეჳს მეტის რეცხისაგან?

—მაინც სირცხჳლია, შენმა გაზდამ თეკლე.

—ჩემი სირცხჳლი არ არის. დაე შარცხვესთ ჩემ გარგ დედასა და ძმასა!

—მე არ გირჩევ, თორე შენი ნებაა.

—სად მიხჭალ, კარნკჷლავისა?

—წავალ. აქ ვერ დავდგები; ქალბატონს ეწყინება; იფიქრებს რომ მე განგებ დაგახვედრე ლიფსიმესა.

—რახან შენ არ დარჩები, მეც წამოვალ. გაფუჭდეს ლიფსიმე, რომ აღარ იყოს ჭკო და ასრე!

თავი 9.

ყურისგდება.

თეიმურაზმა მოღრუბლული სახე მოიწმინდა, რა დაინახა ლიფსიმე, გოჩუნას აღარ აცემინა ბიჭებს, პირმღიმარობით მოიკითხა შუამავალი, რომელსაც მკლავი ჩამოართო, და, როგორც გაზდილმა კაცმა, აიყვანა კიბეზე

—შენმა სიცოცხლემ, თეიმურაზ: უთხრა ლიფსიმემ კავალერს ქაქანით, ათიოდე საფეხურს რომ ავიდნენ: მაღალი კიბეა და მღალავს.

—რა გაეწყობა, დეიდა, უპასუხა კავალერმა: გარემოებას უნდა დავემორჩილნეთ.

—აბა რასაკჳრველია! მაგრამ, რა მაგ სიტყჳს პასუხია, თქჳნ დღეს ადრე მობძანებულხართ სასამართლოდამ.

—უქეიფოთ გახლდი, დეიდა, და არა მქონდა ხალისი საქმისა.

ლიფსიმე შედგა მეთხუთმეტე კიბის საფეხურზედ და შეჰყჳრა:

ვუი, შენ ჩემო თავო! უქეიფოთ რათა ბძანდებით?

—ეს არაფერია. კიდეც გადამეყარა, კარზე რომ გამოვედი.

რომ არასა ჰგავს, თქჳენმა სიცოცხლემ თეიმურაზ მამაჩემი არ წამიწყდეს, კარგს არა ჩადიხართ; სასამართლოში რომ დასხდებით და თავდადუნულები სწერთ და სწერთ! რა გამოდის მაგდენის წერით! თქჳენ თავს აკნებთ, თქჳენ თავს სტანჯავთ, მცირედი თავის გაფთხილებაც გმართებსთ.

არ შეიძლება, დედიდა: საქმე ბევრი გახლავსთ. დღეინდელი საქმე თუ დღესვე არ გაკეთდა, ხვალ უფრო დაგვიმძიმდება.

კიდევ შედგა ლიფსიმე, რომელმაც განაგრძო სატყჳა პირმოთნეობით:

—აკი თქჳენი შრომა ხელმწიფის წყალობით გიგჳრგჳნდებათ! ხალხის ლოცჳა?! ხალხის ლოცჳა კი არაფერია?—გარწმუნებ, ჩემო თეიმურაზ, ხალხის ლოცჳაც დიდი ჯილდოა კაცისათჳს. ვინიცის რავდენი სული მდიდარი თუ ღარიბი, ძლიერი თუ დამცრობილი, ქვრივი თუ ობოლი გაგიხარებიათ სამართლით! ვინ იცის რავდენი გლოცავსთ მადლობის ცრემლით! აი ნამდჳლი თქჳენი ჯილდო, ნამდჳლი სასყიდელი! ღმერთი ხომ, რასაკჳრველია, სამართლიან მოსამართლეს მიანიჭებს სამართლის გჳრგჳნსა! აი შჳლო, თქჳენი ჯილდო

ეს სიტყჳა ეკალივით მოხჳდა თეიმურაზის გულსა. თეიმურაზი უსიამოვნოთ შეიქნა.

ამ ლაპარაკში ავიდნენ ბალკონზე. აქაც ლიფსიმე აპირებდა, გაეგრძელებინა შესხმა. თეიმურაზ სულის მწარით ერიდებოდა შესხმასა, რომელიც თუმცა ერთის მხრით იამებოდა, მაგრამ მეორე მხრითაც უქაჯნიდა გულ-

სა, რადგანაც არ იყო ღირსი ქებისა.

ლიფსიმემ კიდეც გააღო პირი და უნდა ეთქვა გმირული და დამუკვებული შესხმა. უცებ,—დახედეთ თეიმურაზის ბედსა!—უცებ სქელმოკლე ეკატერინე გამოვიდა ბალკონზე მისაგებებლად და, ბატივით, ბაჯბაჯით, რასაკვირველია მხიარულის სახით, გაექანა ლიფსიმესაკენ.

ბებრები ერთმანეთს მოეხვივნენ, მოესალმნენ, მოუწყვეტელ თავის დაკვრით და უმრავლესის ერთი და იგივე მოკითხვით იკითხავდნენ ერთმანეთის მშვიდობიანობასა და მადლობას სწირავდნენ ღმერთსა ერთმანეთის უვნებლობისათვის და მშვიდობიანობისათვის.

ჩვეულებრივ შუამავალი მიიწვიეს სასტუმრო ოთახში, აქაც ბებრებმა ხელმეორეთ დაიწყეს დამუკვებული ერთმანეთის მოკითხვა.

ლიფსიმე მოუთმენლათ ელოდა წამს, რომ გაეხარებინა ეკატერინე და თეიმურაზ. ისინიც უყურებდნენ გულის კანკალით შაეტყოთ სასიამოვნო ან უსიამოვნო შესახებ ალექსანდრას შერთვისა.

ამასობაში თეკლე ფეხის აკრეფით შავიდა ზალაში, დაჯდა სასტუმრო ოთახის კარებთან და ყურს უგდებდა.

უკანასკნელ მოიწია საშინელი წამი და შუამავალმა გააღო პირი სრულის თავმოწონებით და კმაყოფილებით, უთხრა ეკატერინეს და თეიმურაზსა;

—მამილოცავს ეკატერინეჯან, მამილოცავს თეიმურაზ!...

აქ შედგა ლიფსიმე, რომ ძალი და ღირსება მისცემოდა იმისს სასიამოვნო ამბავსა და ნამეტნავათ, რომ

ეგრძნობინებინა იმათთჳს თავისი დედაკაცობა, ყოველ-შემძლებელობა და ძლევამოსილი შუამავლობა.

ეკატერინე და თეიმურაზ შეჰყურებდნენ ლიფსიმესა კისერ წაშჳერილები და პირდაღებულები, და მოუთმენელ სიხარულით ელოდნენ სიტყჳს დასრულებასა.

—მამილოცავს ჩემო დავ, ჩემო საყჳარელო თეიმურაზ! მამილოცავს! საქმე სრულებით გადავწყჳტე. ალექსანდრას დიდის სიხარულით გაძლევენ.

—მართლა, თქჳენი ჭირიმე,—შეჰკივლა ეკატერინემ და დატლოშნა ლიფსიმე; შენკი გენაცჳალოს ეკატერინე მაგ სასიამოვნო ამბისათჳს.

თეიმურაზმა ხელები დაუკოცნა ლიფსიმესა.

სრულიად გადაწყჳეტილია ეს საქმე,—განაგრძო ლიფსიმემ დიდის სიამოვნებით და დიდგულად: აქ ეჭჳ აღარა არისრა!

—დახედე ამ ქოფაკს,—წაიბუტბუტა კარებსუკან თეკლემ, რომელსაც სიბრაზით კანკალი მოსდიოდა: დახედე ამ აძაღლებულს რა მოუხდენია! ის მშჳენიერი ქალი, ბრწყინჳალე ალექსანდრას ვის ხელში ჩაუგდია! ოო, ნეტავი ეხლა შენი თავი მამიგდო ხელში!. . . .

— ხუთშაბათს ნიშნობა იქნება. მომზადდით. იმედი მაქჳს სამაგალითო ნიშანს მიართმევთ.

—მაგაზე ეჭჳ ნუ გექნებათ!—უპასუხეს ეკატერინემ და თეიმურაზმა: თავს არ შავირცხვენთ!

—ხჳალა! ხომ არ გნებავსთ! წაიბუტბუტა თეკლემ კარებსუკან.

—კოსტანტინეც თანახმა გახლავს?-ჰკითხა ეკატერინემ.

კოსტანტინეს ვინ რასა ჰკითხავს! უპასუხა შუამავალმა: მაგრამ აქამდინ კოსტანტინესაც ეტყოდა მარიამი, რომელიც შეატყობინებდა, თუ ქმარი წინააღმდეგი იყოს.

—ალექსანდრა?—ჰკითხა ეჭჳთ თეიმურაზმა.

—განა არა მაგაზედაც მქონდა ლაპარაკი და მარიამმა ასე მითხრა: ალექსანდრაზე ეჭჳ ნუ გაქჳთო; ალექსანდრა ჩემი წინააღმდეგი ვერ იქნებაო.

—გამოჩნდება, გაცი . . . თქჳა თეკლემ და ვეღარ დაასრულა.

—მარიამ სიხარულით აღარ არის, რომ ასეთი სიძე და მოყჳარე იშოვა; იმიტომ თქჳენის ქებით მე თავი გამოუღლაყე. სასუფეველის შჳლებათ შეერიცხეთ, უთხრა ლიფსიმემ თავმოწონებით.

—გმადლობთ თქჳენი ჭირიმე,—შეჰყჳრეს დედამ და შჳლმა სიხარულით.

—ოჵ, მე წაწუმენდილო! წაიბუტბუტა თეკლემ: ჯოჯოხეთი იქნება სადმე! დამაცადე, მე გამოვაჩენ შენ იუდობას, მე გამოვაჩენ როგორც ჩემი ძმა და დედა სასუფეველის შჳლები არიან! . . . .

—მე ხომ უთხარი ექჳსასის თუმნის სერვიზზე! დაუმატა ლიფსიმემ.

—რაო? ექჳსასის თუმნის სერვიზი?! რასა ტარატუცობს ეს ბებერი! ხად არის ექჳსასის თუმნისა! ას ორმოცის თუმნისა ვერცხის! წაიბუტბუტა კიდევ თეკლემ.

—სახლის მომართულობა კი არ უანბეთ, ლიფსიმეჯან? ჰკითხა ეკატერინემ.

—როგორ არა, როგორ არა! თქჳენმა სიცოცხლემ დაწვრილებით ყველა უანბე, აღარა დამრჩაჲა!

—მერმე მარიამმა რა მოგახსენათ, თქჳენი ჭირიმე? ჰკითხა კიდევ ეკატერინემ.

—აგი მოგახსენეთ. მირიამი სიხარულით აღარ არის!..

—ზოგი ეხლა მე მკითხოს!—თქჳა თეკლემ, და ფეხის აგრეფით გაიპარა თავისს ოთახში.

(დასასრული 2 ნაწილისა.)

ლავ. არდაზიანი.

პოემიდგან რუსეთუმე. 2 თავი.

(მამის საყვედური რუსეთუმეზედ.)

რას მოვესწარი, როგორ ეცვმა
ძუელი ზრდილობა საქართველოში!
ვიღას აქუს ჩუენი პატივის ცემა?
მოხუცის ფასი შეიქნა გროში.

რაებს ჩადიხარ დროვო ახალო!
ვეღარ გაგიგე შენ გზა და კვალი;
მადლობას გწირავ ღმერთო მაღალო
რომ არ შემასვი მეც თერგის წყალი.

რაებს ჩადიან ჩუენი შჳლები?
რასაც ჩუენ ვსწუნობთ ის უჩნთ საქებათ;
ჩუენ დაგვცინიან დალოცჳლები
და თჳთან ბევრი არ გაეგებათ.

მარხვას და ლოცვას არ ასსენებენ,
მჭუტლი წესები აღარ ეძიეს,
ღამე არ ძინავთ სულ თამაშობენ
და დღეკი ღამეთ გადააქციეს.

რა ცეცხლშიდა ვართ? თუ არ გავზარდეთ;
ვიღა დაგვიწერს მაშინ არზასა?
და თუ გავზარდეთ, სულ დავიღუპეთ
ვხედავთ, გვიბნევენ კვალსა და გზასა.

ვფიქრობდი: ვნახავ სწავლულსა შჯულსა!
არა ვზოგავდი იმის ზრდაში ფასს
და რა უქნია ამ დალოცვილსა?
დღეც და ღამეც ეჯრის «ვისტ! ან ფას!»

თუ არა, დადის ამ ოთახებში,
ვითომ დაჯდესთუ? აჰ, ვერ ისვენებს;
ქარი უდგია სწორეთ ფეხებში,
დადის: პრაკ, პრუკ, კრაჯ! აღარ მაძინებს

ან მიშველიდეს ნეტავ როგორმე;
ამ გვარი სწავლა რა საქადია?
როცა აბრეშუმს ქსელავდა ხოლმე,
სულ ტრიალებდა ჩემი გადია.

მისთვის რუსეთში როგორ წავიდე,
რომ სულ ვქსელო და ვიდო ვალები?
რისთჳს გავცხავნე? ჭირს გადვეკიდე,
რათ არ დამიდგა მაშინ თვალები?

ან რაღა დროში? რა გაეწყობა!
აი ისიცა მოდის, აქნევს თავს,
რაღაც საქმე აქვს სწორეთ ეტყობა,
ვნახოთ რას გვეტყვის ის ახალს ამბავს.

რუსეთუმე.

მამა ბატონო! მამა ბატონო!
რა აზრები მაქუს, რა მოვიგონე!
გეტყვი თუ ახლავ არ მომიწონო,
ყური დამიგდე და გამიგონე!

მამა.

რა დაგემართა ნეტავ რა ხრი?
ერთი ვერსიდგან მაგრე მოჰყვირი!
მოდი ახლოს და მაშინ მითხარი,
არსად მივდივარ არავის ვტირი.
სინამ იტყოდე შენ სული გსდება,
რა გაქლოშინებს, ჯერ შეისვენე!

აზრი ხომ არსად გაგიფრინდება?

რუსთუმე.

ბატონო კარგი რამ მოვიგონე:
დიდი ხანია რაც ეს ნიგვზის ხე,
ეზოში რომ დგას სახეში მქონდა,
დღეს განგებ წაველ და განგებ ვნახე
და ასე უცებ ეს მამაგონდა:
იცი ბატონო რა მოგახსენოთ?
რადგანც ის ხე სდგას მხოლოთ ეზოს შნოთ,
გადავჭრათ ძირში მერე დავსერხოთ
და მით ფიცრები დავათლევინოთ
ფიცარში თუმანს ვიღებთ, ღმერთმანი,
ხეს გამოუა, ასი ფიცარი,
ეს შეიქნება ასი თუმანი;
ოჯახობაცა აბა ეს არი!

მ ა მ ა.

როგორ იფიქრე შენ იმის მოჭრა?
შენ მართლა ანბობ თუ მესუმრები?

რუსთუმე.

აღარას ვეძებ რაც უნდა მითხრა,

ავზედ და კარგზედ ყოველთჳს წყრები.

მამა.

როგორ არ გავწყრე, დღეს ნიგოზს მიჭრი,
ხვალ ამომიკაფ ძირში ვენახსა,
ფულს შენ არ ზოგავ ბზესავითა ერი,
აგერ მესს დასცემ ამ ჩემს ოჯახსსა.
ორასის წლის ხეს, ეზოს მშჳენებას,
აბა ვინ მოსჭრის და ვინ დასერსავს,
აბა მაგ ნაირ ოჯახის ვნებას
ვინ მოსწრებია და ვის უნახავს?

რუსეთუმე.

ჩჳენი ვალია, რომ დღეს გიჩჳენოთ,
რაც არ გინახავთ უწინდელ კაცებს.
ახალ მოდურათ უნდა ავაშენოთ
ოჯახი.

მამა.

მაგას ჩჳენ ვინ გვიჩჳენებს?

რუსეთუმე.

თქჳენ მოანდევით ეგ საქმე მჯლებს,
აბა ბატონო, ერთი ჰკითხე

ნასწავლსა კაცსა, ორასის წლის ხე
ორ სამს წელიწად თუკი რომ გასძლებს?
რომ გცოდნებოდათ თქჳენ ბოტანიკა
თჳთ მასჳდებოდი, არ ჰკითხვიდით სხჳას.

მ ა მ ა.

აი შეგირცხვეს თქჳენ ბუტანიკა
და დამჯერესაც ლაფი დაესხას.
რაებს ჩერჩეტობ, რას მეუბნები
ორასი წლის ხე, სამს ვეღარ გაძლებს?
მაგრე ტყუიან თქუენი წიგნები?
ჯჴ! ჯჴ! დასხედეთ სწავლულ ყმაწჳლებს!
შერცხჳენს თუ თქჳენი სწავლა ვინატრო!
რაებსა როტვენ, ერთი დასხედეთ!

რუსეთუმე.

რომ კარგი იყო თქჳენი ძჳელი დრო
რით დაამტკიცეთ? რა გააკეთეთ?

მ ა მ ა.

რა გავაკეთეთ? რა წავახდინეთ?
ძალიან კარგა ვირჯებოდით ღჳთით,
მაგრამ შჳლებმა კი შეგვარცხჳნეთ.

თქჳჱნ გამოზრდაში სწორეთ მოგტყუვდით.

აღარ გწამთ ლოცვა, წირვა და მარხვა
ჟამივითა გძულთ მღვდლების დანახვა,
ჩჳჱნს ცხოვრებასა ქაღალდში აგებთ,
ჩჳჱნ დროს აგინებთ და თქჳჱნსას აქებთ.
ნეტავ ძველ კაცებს რითა გჯობიან?
უწინ ჩჳჱნს ულვაშს რომ ენდობოდენ
იმდენს ვექსილით არ ენდობიან
ახლანდელთ კაცებს, ისე გაუფუჭდნენ.

რუსეთუმე

ეს არის ჩჳჱნი ბიწიერება?

მამა

დიაღ! ეს გახლავს, ესეც [illegible]ქმარეთ!

რუსეთუმე.

აბა მეც ვიტყჳ, ნუ გეწყინება,
თქჳჱნი ძველი დრო როგორ ატარეთ:
ძველი კაცები რომ ადგებოდით
დილას, ხელს და პირს რო დაიბანდით,
იმ წამს საუზმეს მივარდებოდით,
გამოძღებოდით, ისევ წვებოდით,

სადილობადინ არ ადგებოდით,
მანამდი აბა რა გაგანძრევდათ?
სადილათ ისევ გამოძღებოდით
რომ თითქმის გული აგერეოდათ.
გამოძღებოდით რა უმოწყალოთ
ისევ ლოგინზედ გაგორდებოდით,
უსაზრაოთა, თითქოს უსულოთ
სანამდი ვახშმათ არ დაჯდებოდით.
და ურწყება კი უფრო გიყვარდათ,
რადგანც იყავით სულის კაცები.
მრთელი მარხვისას შესჭამდით ერთათ
სარჩოს და მერმე სულ. . . .
აქ რუსთუმე მეტად გახურდა
და აპირებდა კიდევ მეტსაცა,
მაგრამ მოხუცი წამოუვარდა
და ცალ ბოსტალსა მან ხელი სტაცა.
რომ დაინახა რუსთუმემა,
ზე წამოვარდა დაფეთებული,
წინ ის გაიქცა და უკან მამა
წითელ ჰერანგა გამწარებული.

რუსეთუმესა (მოხუცი, შვილსა) ლანძღვით მისდევდა
ემატებოდა რისხვსა ალი,
მაგრამ გაექცა, რა ველარ მისწუდა
კისერში მოსცხო მარჯვით ფოსტალი.
ასე, ამ გვარად ჩვენს მქადაგებელს
დაათხრევინეს სიმწრით თვალები.
გაკრძელებაზედ აქ ავიღებ ხელს,
თორემ მკითხველო დამეღალები!...

თ. აკ. წერეთელი.

17 იანვარს, **1861** წელსა.

გარიბალდის ცხოვრება.

გარიბალდი რომ გამოვიდა მხედრობით რომიდამ, სამხედრო კასსიდამ მხოლოდ იმდენი ფული წამოიღო, რამდენსაც მოითხოვდა უპირველესი საჭიროება ჯარებისა, და თითონკი სრულებით არაფერი არ ინდომარა სასოგადო ფულიდამ და რადგან თითონ თავის საჭიროებისათჳს ფული არა ჰქონდა, ამისგამო გაჰყიდა თავისი საათი.

გარიბალდის თან გამოჰყვა თავის ერთგული ცოლი ფლორიტა.

გარიბალდისთან არ შეიძლება, რომ იმის ცოლს ფლორიტაზედაც არა ითქუასრა. ერთის სიტყჳთ უნდა ვსთქუათ, რომ გარიბალდის ვაჟკაცობასა და სამხედრო საქმეებში ბევრით არ უვარდება თავის ცოლი ფლორიტა. ჩუენ ამ ქალის ანბავი წინათაც ავწერეთ, და ეხლაც უნდა ვსთქუათ, რომ

რომის დაცვის დროს ის იყო ყველაფერში პირველი შემწე გარიბალდისა.

ერთის ბრძოლის დროს, ამ დროებში, გარიბალდიმ დაიწია რა უკან მტრის ჯარებისაგან, გარეშემო მთებისაკენ გაგზავნა მტრის დასამაგრებლად პატარა ოტრიადი, ერთი ამ ოტრიადის წინამძღოლთაგანი იყო ფლორიტაცა. როდესაც გარიბალდიმ ვეღარ შეუძლო მტრის ძლიერებას და ეშურებოდა მტრისათვს გამოესწრო, ამ დროს მოახსენეს გარიბალდის, ფლორიტას ჯარებს დიდ ძალი მტერი შემოერტყაო და ძალიან გაჭირვებაში არისო.

--მაგ შემთხვევაში შესაბრალისი უფრო მტერია, შენიშნა ცივათ გარიბალდიმ:--ამიტომა რომ რაც ჩემი ცოლი განგებლობს მაგ ჯარსა, მას აქეთია აფიცრებიცა და სალდათებიცა მაგ ზვოდისა ლომებივით იბრძვიან.

მართლაცა და პატარას ხანს უკან, სინიორა ფლორიტა მოიჭრა გარიბალდისთან ხმალ ამოღებული და მოახსენა, რომ იმისმა ვზვოდმა გააპო მტრის ჯარი და შეერთდა უპირველეს ოტრიადთან უზარალოთაო.

ფლორიტა ზამთარში მოვიდა გარიბალდისთან რომში; იმან დასტოვა ნიცცაში სამი შვილი თავის დედამთილთან; და როდესაც გარიბალდი გამოვიდა რომიდამ, მაშინ ფლორიტა შეეხვეწა რომ ისიც თან წაეყვანა გარიბალდისა, თუმცა მალეკი იყო დასაწოლი.

გარიბალდი ხან ერთის მხრიდამ დაეცემოდა ხოლმე მტერსა, ხან მეორედამ; ხან ისეთ გზებს და ბილიკებს გაივლიდა ხოლმე ღამ ღამ, სადაც ვერ გაივლიდა ცხენოსანი ჯალხი და ვერც მოიფიქრებდა მტერი თუ აქ ვინმე გაივლისო და მეტადრე ისიც ღამე და ასე მოულოდნელად მრისხანეთ ესჩუმნებოდა ხოლმე მტრებსა. ამ გვარის მარჯვეჩ მოქმედებაებით და მტრის შეწუხებით გარიბალდიმ დაასწია თავი ავსტრიელებისა და ფრანციელების ჯარებსა და გავიდა ტოსკანოში. ეს მხარე მაშინ ავსტრიელების კელქი იყო და ამისგამო გარიბალდი ვერ მიიღეს აქ კარგათ არეცცოს ქალაქებმა დაუკეტეს ამის მოქანცულს ჯარს კარი, და მონტელ პუჯანოელებმა ამის ჯარს ზარბაზნის სროლაც აუტეხეს მონასტერი კედლებიდამ.

გარიბალდი იყო ამ გვარ ძალიან შეიწროებული და ყოველის მხრიდამ სდევნიდა მტერი, ამისგამო იმან გადასწყვიტა რომ რაც უნდა მოსვლიყო გაეპო მტრის ჯარი და მიშველებოდა ვენეციას, რომელიც ასე გმირულათ იბრძოდა ავსტრიელებთან თავის თავისუფლებასა და რესპუბლიკურის მდგომარეობისათჳს. გარიბალდი მიდიოდა ვენეციისაკენ აპენიის მთების გაუვალის ბილიკებით და ამ მდგომარეობაში მყოფს კიდევ აბრკოლებდა მტერი, რომელიც თავის ზარბაზნებით და მრიელებით უჭირებდა საქმესა თუმცაკი ყოველგან გარიბალდი რჩებოდა გამარჯვებული. ამ მგზავრობაში გარიბალდიმ გაიარა ბევრი მდინარენი, ტბები, გაუვალი გზები და ჭაობები სულ ბნელა ღამეში ასე, რომ კაცმა რომ ეს ამის მგზავრობა აღწეროს ერთი რაღაც რამ დაუჯერებელი ამბავი გამოვა. შემდგომ ამ ძნელისა და გმირულის მგზავრობისა, გარიბალდიმ მიაღწია სანმარინოს რესპუბლიკამდინ, სადაც მხოლოდ რვა ათასი კაცი მცხოვრებელი.

გარიბალდის თუმცა ცოტა ჯარი ჰყვანდა, მაგრამ მაინც ამითიც ადვილათ შეეძლო სულ აემ-

ტვერებისა ეს რესპუბლიკა, რომელმაც, ავსტრიის მმართებლობის ჩაგონებით, მოსთხოვა გარიბალდის იარაღის აყრა და ისე შესვლა იმათს საბრძანებელში. ამასთანავე სან-მარინოს რესპუბლიკამ გამოუცხადა გარიბალდისა, რომ თითონ სადაც უნდა წასულიყო და იმის ჯარები უნდა დაბრუნებულიყვნენ შინა. გარიბალდიმ არ გაიმეტა ეს ერთი ბეწვა რესპუბლიკა, რომ იმის გულისათჳს მტერს წაესდინა და ამისგამო გამოუცხადა ეს ანბავი თავის ვოლონტიერებსა. მაშინ მოშეტებული ნაწილი გარიბალდის ჯარებისა დაბრუნდა, მაგრამ თითონ გარიბალდი თავისის ფავორიტათი და ასის ერთგულის ამხანაგებით შუ ღამისას ჩაეშვა ვრცელს პაპის სამფლობელოს ტყეებზედ და მშჳდობით მიაღწია ზღჳს ნაპირს რამინისა და რავენნას შუა.

რამდენმამე მეთევზემ,--რომელნიც არ შეუშინდნენ სიკუდილსით დასჯის მუქარასაცა გარიბალდის შველისათჳსა,-- აუშვეს იმათ იალქნიანი ნავები და ამითი უპირებდნენ ვენეციაში გაყვანას.

გარიბალდის გზაზედ დაუდგა ცუდი დარი. ჯერ კი ზურგქრი უქროდა და ჰქონდა იმედი, რომ

იმის დასუსტებულს ცოლს არგებდა ზღჳს ჰავა. თითონ ფლორიტა ესვენა გარიბალდის გულზედა და მლივსა სუნთქავდა ამდენის მოუსვენელის მგზავრობიგან დაქანცული, მოწყვეტილი, და გარ-და ამისა კიდეც აცივებდა უბედურს ქალსა.

დადგა თუ არა ღამე, ამოვარდა საშინელი ქარი, შეიქნა საზარელი ზღჳს ღელვა და გათენების დროს მგზავრებმა დაინახეს, რომ ისინი იყვნენ ერთს ზარბაზნის სროლის სიახ-ლოვეს ავსტრიელების გემებთან.

ხომალდები უპირებდნენ გარიბალდის გზის შეკვრასა და აუტეხეს ზარბაზნის ცეცხლი, რამდე-ნიმე ნავი გარიბალდისა დასძირა, და რამდენიმე დაიჭირეს ავსტრიელებმა და მარტო ის ნავი, რომელზედაც იყო გარიბალდი, გადარჩა რალაცა საკჳრველებით და გაასწრო ნაპირზედა. როდესაც გარიბალდი თავისთან გადარჩენილის ამხანაგებით ...ვიდა ნაპირზედა, სთხოვა იმათ, რომ ისინი ...სულიყვნენ შინა. იმათაც აღასრულეს გარი-...ლდის თხოვნა. დარჩა გარიბალდი თავის სულთ-...მოლის ცოლით და ერთის მეგობრით, რო-ლიც მოჰყუა იმას მონტევიდეოდამ. გარიბალდიმ

და იმისმა მეგობარმა წაიღეს მომაკჳდავი ფლორიტა მახლობელს ტყეში და ეგონათ რომ მოსასვენებელს ბინას იპოვიდნენ სადმე, მაგრამ ტყეში ჭაობისა და ჭანჭრობების მეტი ვერა იპოვნესრა. გარიბალდიმ წამოიღო ფლორიტა ისევ ზღვის ნაპირისაკენ და დაასვენა ბინაზედ. საცოდავი ქმარი ყოველ მხრივ შველის ღონისძიებას მოკლებული, გულის მოსაკლავათ ინტვრევდა თითებსა და შეჰცქეროდა თავის ერთგულს და იმისთჳს თავდადებულს სულთ მებძოლს ცოლსა. გარიბალდი იყო იმ მდგომარეობაში, რომელიც მკითხველო, ძნელათ შეგვიძლიან მე და თქჳნ წარმოვიდგინოთ: უსაყუარლესი არსება, რომელმაც დასდო თავი თავის ქმრის ერთგულებაზედ, უბინაოთ, უექიმოთ, უღონისძიებოთ--უდაბურს ალაგს კჳდებოდა. გარიბალდიმ სცნო აქ თავის უძლურება და საშინელის ამღჳრეულის მდუმარებით შეჰცქეროდა, თუ როგორა ჰქრებოდა თანდათან ფლორიტას სიცოცხლე. და ამის სიცოცხლესთან ჰქრებოდა იმედიცა, სიხარულიცა და მხნეობაცა გარიბალდისა.

საღამოს ჟამზედ ამათ მოადგათ თავსა რავდე-

ნიმე სოფლელი კაცი. გარიბალდიმა სთხოვა ამათა რომ მოეყვანათ ექიმი საიდამე, იმათ აღუთქვეს თხოვნის აღსრულება და აგრეთვე დაჰპირდნენ ურმის მოტანასაცა, მაგრამ მინამ ისინი ამას აღასრულებდნენ ფლორიტამ სული განუტევა.

ცოლის სიკჳდილმა მალიან დააყრდომა გარიბალდი და მდუღარე ცრემლი გადმოსდიოდა თუალებიდამა.

მტერი მაინც არ იშლიდა თავისას და ყველგან სდევნიდა გარიბალდისა. გარიბალდი მოეხვია გაციებულს მკჳდარს ცოლს და დიდხანს ჰქონდა ჩასუტებული გულში. მასუკან თავის მეგობრისა და გლეხების შემწეობით გაუთხარა ცოლს საფლავი სიკჳდილისავე ალაგას და დამარხა. საფლავის მაწასზედ დასწერა გარიბალდიმ ფლორიტას სახელი, მაგრამ ქარმა მალე წაშალა ეს საფლავის წარწერილობა.

ვენეციას დიდს ხანს სიმაგრე აღარ შეეძლო; გარიბალდი ჰხედავდა რომ ვეღარას უშველიდა და ამისთჳს აღარ წავიდა იქითა და ჰფიქრობდა, რომ როგორმე გასულიყო პიემონტში. რომ წასლიყო უნდა გაევლო რამდენიმე პაპისა და რა-

მდენიმე ტოსკანოს საზრმანეჰელი. ერთვანაცა და მეორედვანაც დადიოდა დიდძალი ჯარი და სულით ეძებდა გარიბალდის კვალსა. თუმცა პაპისაგან და ავსტრიის სამხედრო მმართებლობისაგან, რომელიც იყო ტოსკანოში ემუქრებოდნენ სიკუდილსა ვინც გარიბალდის ბინას მისცემდა, ან ვინც ნახავდა და არ გამოაცხადებდა. მაგრამ იტალიელები მაინც სიხარულით აძლევდნენ ბინასაცა და ხელსაც უმართავდნენ. ხან და ხან კი, როდესაც იცოდა მტრის სიახლოვე გარიბალდი მთელი დღე იმალებოდა ტყესა და ღრეებში და ხოლოდ ღამე მიდიოდა თავის გზაზედა.

ამისთანა გაჭირვებებით ძლივს 5 სეკდემბერს გარიბალდი მოვიდა ტოსკანელის მეთევზის ნავით პორტო--ვენერეში რომელიც არის პატარა ნავთსაყუდელი სარდინიის საკუთრობაში.

პიემონტის მმართებლობამ იცოდა რომ გარიბალდი იყო მერესპუბლიკე ამიტომ შიშობდა იმის აზრების გავრცელებაზედ და ცდილობდა რომ როგორმე თავიდამ მოეშორებინა. მაგრამ დეპუტატების პალ-ტამ ტურინში გამოაცხადა, რომ თუ ოდნავაცარის მთავრობამ რამიმე შეავიწროვა

გარიბალდი და ან აზრიც არის აალებინა პიემონტიდამ გასვლისა, მაშინ ეს მთავრობის მოქმედება შეირაცხება კონსტიტუციის წესის დარღვევათ. გარიბალდი სცხოვრებდა ნიცცაში თავის დედასა და შვილებთან და იქა ცდილობდა რომ ცოტაც არის გაექარვებინა თავის გულის მოსაწყლავი თავის გადასავლები, მაგრამ სარდინის მმართებლობამ არ დაიშალა და ჩუმჩუმათ ცდილობდა რომ ჩაეგონებინა გარიბალდისათჳს სახელმწიფოდამ გასჳლა. გარიბალდი იყო დაჩვეული ნიადაგ შრომასა და მხნეობას; ამგვარი იმისი მთავრობის მდგომარეობა ემძიმებოდა,--ადგა და დასტოვა იტალია, რომელსაც ჰხედავდა რომ ვერასფერს სარგებლობას ვერ მოუტანდა, ალალ-მართალი და უანგარო გარიბალდი, თუმცა დიახ ღარიბი იყო, მაგრამ არ ემებდა არც დიდებას, არც ფულს და არც პატივსა, იმას შეემლო რომ ანგლიაში წასულიყო, მთელი ანგლიის ხალხი აეღელებინა, მაგრამ არც იქ წავიდა; არც ემებდა რომ ამის სახელი გაზეთებს მოეფინათ ქვეყანაზედ და აგრეთვე, თუმცა ძალიან უჭირდა, მაგრამ მაინც უარი უთხრა სარდინის მმართებლობას

ფულის მიღებაზედ, რომელსაც ის აძლევდა.

ცოტ-ცოტათი გარიბალდიზედ ლაპარაკი მოსწყ-ყდა ევროპაში და იტალიაშიაც; გარიბალდიმ და-იწყო ვაჭრობა ჯერ ტუნისში, მერე ტანჟერში და ბოლოს გიბრალტარში; მაგრამ ესეც მალე გაათა-ვა გარიბალდიმ, და **15** ივნისს **1850** წელს სწერდა ერთს თავის მეგობარს--ვალერიოს შემდ-გომს:

«მე დღეს ამერიკაში მივდივარ, სადაც ვაპირებ დასახლებასა. ჩემმა მეგობრებმა მომცეს მე ერთი ხომალდი. მე ამერიკაში ამიტომ უფრო მივდივარ, რომ ვიქნები კაპიტანი ერთი სავაჭრო ხომალდი-სა და მექნება შემთხვევა ბევრის სიარულისა. მე მინდოდა, თუმცა სასაფათო კი იყო, რომ იტ-ალიის ფლანგია გავმეზავრებულიყავი, მაგრამ ვაჭ-რებმა ნება არ მომცეს და მეც, როგორც ვაჭარი კაცი უნდა დავემორჩილო შემთხვევაებსა, მაგრამ იქნე-ბა შეერთებული ამერიკის შტატების ფლანგია მოღვაწის იმ მკრფასს ნაპირს, საითაც ისრე მრ-იელ მიებრძვს ყოველივე ოცნება ღარიბის ცხო-ვრებისა.

«აქ ურიგო არ იქნება რომ ერთი კიდევ რამ

მოგახსენო უფ. კამპანეტტიზედ, რომელიც არის სარდინიის კონსულათ ტანჟერში. ის გადავიდა ავსტრიის სამსახურში კონსულათვე დიდის ჯამაგირის გულისათჳს. სწორე მოგახსენო ძალიან სამწუხაროა საფიქრებელათაც, რომ ჩუჱნ იტალიელები არა ვზოგავთ თავს ჩუჱნის მტრების სამსახურისათჳს.»

თუმცა გარიბალდისათჳს უფრო გამოსაჩენი იყო სამხრეთის ამერიკაში სამსახური რადგანაც იქ იყო ომი სამოქალაქო უფლებისათჳსა, მაგრამ გარიბალდიმ არ ისურვა იქ თავის დასმარება, სადაც იღვროდა სისხლი ხოლოთ ცარიელის თავის მოყუარებისა და დიდების მოყუარებისათჳს; ამისთჳს ირჩია ჩრდილოეთის ამერიკაში მყოფობა და თავისთჳს საქმიობა. გარიბალდი იყო ჩვეული თავისუფლებისა და სიმართლისთჳს ბრძოლისა და ყოველთჳს ერიდებოდა ურიგო ბრძოლაში გარევას.

გარიბალდი მოვიდა თუ არა ნიუ-იორკში, შევიდა ერთს ფაბრიკაში, სადაც თვრამეტი თვე ასხამდა ქონის სანთელსა. ის იყო ძალიან ბეჯითი ამ საქმეში და კაცს რომ ენახა სრულებით ვერ იფიქრებდა თუ ეს ოდესმე ყოფილა დიდება-

ში, ან ეს ის კაცია, რომლის ერთის სახელის გახსენებაზედაც მტერი იწყებდა თრთოლასა.

გარიბალდიმ შემდგომ დასტოვა ეს ალაგი და მიიღო ერთი ჩრდილოეთის ამერიკის გემზედ კაპიტნობა. ამ გემით იმან ბევრი ქვეყნები მოვლო; სხვათა შორის იყო კალიფორნიაში, სადაც უნდოდა ეშოვნა შკიპრის თანამდებობა; იყო ჩინეთში და სხვა. ჩინეთიდამ რომ დაბრუნდა შემოიარა მონტევიდეოზედ, და ისევ ებრძოდა როზასს თავისუფლებისათვს და გარიბალდის უნდოდა კიდევ მიშველებოდა ამ რესპუბლიკასა, რადგანაც ჰხედავდა იმის სიმართლესა, მაგრამ ამ ხანებში ფრანციამ შეარიგა ბუენოს--აირესელები და ურაგვაელები.

ამავე დროს პერუს რესპუბლიკამ სთხოვა გარიბალდისა რომ იმათის ჯარების პირველი სარდალი გამხდარიყო, გარიბალდი ვერ დარჩა ამ თანამდებობაში დიდს ხანსა ამიტომ რომ ის **1854** წელს წავიდა ევროპაში.

XVI

გარიბალდი მოვიდა ჭენუიში ისეთივე ღარიბი

როგორც ადრევაც იყო, აქედამ წავიდა ნიცცაში დედის საფლავის სანახავადა და სატირლათ, რომელიც უყვარდა გაგიჟებითა და, რომელიც გადაიცვალა **1851** წელსა. ნიცცაში გარიბალდიმ იშოვნა ერთს სავაჭრო პარახოდზედ კაპიტნობა და ხშირათ დადიოდა ნიცცასა და მარსელში. ის აღსრულებდა თავის თანამდებობას ყოველთჳს დიას პატიოსნურათ და სინიდისიანათ. როდესაც ალაგობრივ მცხოვრებნი ჰხედავდნენ ერთს ვიღაცა მტრისაგან დამწვარს მატროსსა, რომელიც ნიადაგ ფათურობდა სავაჭრო ბარკში, არა სჯეროდათ თუ ეს იყო ის გარიბალდი, რომელიც ერთის თჳსის მოვლენით დასცემდა ხოლმე მტრის დასტას საშინელს შიშის მეხსა.

პიემონტში ყოფნა აღარ ამშიმებდა გარიბალდისა. რამდენისამე წლის განმავლობაში კონსტიტუციული წესდებულება თან და თან უფრო გაცხოვლდა და განავრცელებდა მოქალაქურ თავისუფლებას ხალხში, რომლისათჳსაც ისე თავ დადებული იყო გარიბალდი თავის სიცოცხლეში. გარიბალდი, რომელიც ისე თავ გაწირვით იბრძოდა რომის თავისუფლებისათჳს, ეხლა უყურებდა პიემონტს,

როგორათაც ერთს სამღრთო იმედს იტალიის ერთობისა და თავისუფლებისათჳს.

შემდგომ გარიბალდიმ გაიჩინა ერთი ფაბრიკა კაპრერის კუნძულზედ და თავის მოზარდის შჳლის შემწეობით თავის საქმე რიგიანათ მიჰყუჩანდა. გარიბალდის ქიშპები ჰყუჩანდნენ, რომ ვითომც ისა კეთდებოდა პენზიითა, რომელიც ვითომც პიემონტის მმართებლობას მიეცა იმისთვის: მაგრამ ეს ხმა იყო ცარიელი შური და სხჳა არაფერი. ასე უყურებდნენ გარიბალდის კარგის თვალით, ისინიც კი არღვევდნენ ამ ხმებსა.

რაც შეეხება გარიბალდის ვაჭრობასა, ეს არ იყო ანგაარებით დაწყობილი იმის მხრით: იმას სოლოთ ეს უნდოდა რომ დაახლოებოდა დიდი თანხების მქონე იტალიელებს, რომ ვინიცობაა საზოგადოდ აშლა მომხდარიყო თავისუფლებისათჳს რომ იმათ მიეცათ სალხისათჳს შემწეობა. გარდა ამისა გარიბალდი თავის ევროპასა და ამერიკაში მგზავრობაში ჰხუდებოდა იმისთანა ხალხსა, რომელნიც იყუნენ ყოველს ფერში გამოცდილნი და ვინიცობაა გაჭირვება რამ მომხდარიყო იმათ ყოველთვის შეეძლოთ თავ დადებით ყოვე-

ლვან მიჰყოლოდნენ გარიბალდის საზოგადო საქ-
მის სარგებლობაზედ და იმასთან დაეღვარათ სი-
სხლი თავისუფლებისა და სიმართლისთჳსა.

გარიბალდი ენახა ნიცცაში ერთს გამოჩენილს ფრანცუზის მწერალს ალფონს კარს და სწერს ისა, თუ რა რიგ უყვარდათ ის აქა, როგორც იტ-ალიელებს ეგრეთვე ფრანცუზებსაც იმის გულწრფ-ელებისა და სიმართლისათჳს და აგრეთვე აქებს იმის ჯალაბობაში ტკბილს გცევას.

დასდგა **1859** წელი.

ამ დროში ატყდა ომი ავსტრიელებსა, იტალ-იელებსა და ფრანცუზებს შორის. ფრანცუზები და იტალიელები ებრძოდნენ ავსტრიელებს იტალიის თავისუფლებისა და ერთობისათჳს. გარიბალდი გახარებული გაერია ამ საქმეში თავის საკუთარის ღონისძიებით და სიხარულისგან აღტაცებული იმ-ედობდა იმდროს სიასლოვეს, როდესაც უნდა აღ-სრულებულიყვნენ იმის აზრები შესახებ იტალიის ერთობისა და თავისუფლებისა.

გარიბალდის პირველათვე სახელა სარდინიის პირველმა მინისტერმა კაურმა კოროლ ვიკტორემ-ანუილის მაგივრათ, რომ ის შესულიყო სარდინ-

ის სამსახურში და მისცეს ჩინი გენარლისა. კავურმა არამთუ დიდის სიხარულით მიიღო გარიბალდი სამსახურში და დიდი პატივის ცემაც უჩვენა და გამოუცხადა, რომ თუ თავის ნება იქნებოდა გარიბალდის შეეკრიფა თავისთჳს ცალკე ვოლონტრები და თავის მიხედვით ემოქმედნა მტერზედ. გარიბალდიმ უოველივე ესე მიიღო სიხარულით და დაიწყო ჯარების კროვება.

გარიბალდიმ ცოტას ხანში შეჰკრიფა **4, 000** ოთხი ათასი ვოლონტერი, რომელთაც უწოდა ალპიის მსროლნი. კავურმა სთხოვა, რომ გარიბალდის თავის ვოლონტრებისათვის ჩაეცმია წითელი ტანისამოსი, როგორც ისინი ამ ტანისამოსში დასცემდნენ ხოლმე შიშის ზარსა მტრის ჯარებსა.

შევიდა თუ არა გარიბალდი სარდინის სამსახურში, ნემენცების გაზეთებმა დაიწყეს იმაზედ ლაპარაკი და ათას ნაირი გამაჩირქიანებელი ცილის წამებაები. ერთი ამ გაზეთთაგანი სწერდა რომ გარიბალდის კარგ კაცობა ლაგო--მაჯიორელებსა და იმის გარშემო სოფლებსა ჰკითხეთო, რომელთაც ესლაც დააჩნიათ მაგისგნით აოხრებისა და აკლების წულულიო.

მაგრამ ყოველივე ესე ცილი პირველსვე შემთხვევაში გამტყუნდა. მოვიდა თუ არა გარიბალდი ლაგო--მაჯიორაში, ავსტრიელების გაზეთები იჩვნებოდნენ გარიბალდის ჩირქსა, მაშინვე იქაურნი და იმის გარშემო მცხოვრებნი დიდი თუ პატარა სიხარულით მეეგება გარიბალდის და ეხვეწებოდნენ რომ მიეღო ისინი თავის მესროლებში.

. . . .

, ...

XVII

გარიბალდის ძახილზედ ყოველის მხრიდამ იკრიბებოდნენ ვოლონტიერები. აი რასა სწერენ თვალით მნახველები თუ როგორ არდგენდა ვოლონტერის ჯარებსა:

როდესაც მოვიდოდა ვინმე გარიბალდისთან იმის ჯარში შესასვლელათ, მაშინ ჯერ აავლებჩაავლებდა თვალსა, გასინჯავდა, გამოსცდიდა და თუ დაატყობდა რომ გამოსადეგი იყო მიიღებდა, თუ არა და დაითხოვდა. ყოველს ახლად მიღებულს თავის ჯარში ეუბნებოდა:

«შენ ჩემთან ვერას მოიპოვი და ვერასა ნახავ

გარდა წყურვილისა და სიცხისა დღისით, სიცი-
ვისა და შიმშილისა ღამით; გარდა ამისა უნდა
ყოველივე მწუხარება და ნაკლებულება აიტანო
და იქნება ყოველს დროს სიიფათში. მაგრამ ამ-
დენის ტანჯვის ჯილდო იქნებ ჩუმნთჳს იტა-
ლიის თავისუფლება. მე ვერას დროს ვერავის
ვერ მიუტევებ ქურდობასა და ამ დანაშაულობისა-
თჳს ყოვლის შეუბრალებლივ დავახვრეტინებ თო-
ფითა, და გაუგონებლობისათჳს სასტიკათ დავს-
ჯი. მიჰყევ შენი ამხანაგების მაგალითს და არას
დროს არ დაინებდე ტყვეთ მტერსა, ამიტომა რომ
იქ არასფერში არ დაგზოგვენ. ერთის სიტყვით
შენზედ იქნება დამოკიდებული: გინდა შენს თავს
ჩაუგდებ კროატებს და უწყალოდ დაესვრეტინები
და გინდა პატიოსნურად შეაკლამ თავს მტერსა
მცხარე ბრძოლაში მასილით: «ღმერთო შენ გაუმარ-
ჯუმ იტალიას!»

ადვილათ შეგიძლიანთ რომ წარმოიდგინოთ თუ
როგორა მოქმედებდნენ ეს სიტყუმბი იტალიელე-
ბზედ, და ნამეტნავად მაშინ, როდესაც ეს სიტ-
ყუმბი ესმოდათ იმ კაცისაგან, რომელიც თითონ
თავისის ვაჟკაცობით უჩუმნებდა პირველს მაგა-

ლით. ერთის სიტყვთ გარიბალდის ვოლონტიე-რებს ჰქონდათ სასიკუდინოთ თავი გადადებული. უნდა ვსთქვათ რომ უპირველესი დიდი კაცისა და მდიდრების შვლები შედიოდნენ გარიბალდის ჯარში.

გარიბალდიმ დაატყო რომ ახლა შეეძლო და-ეწყო მოქმედება მტრის მარჯვენა მხარეს და აგ-რეთვე ზურგიდამაცა; ადგა და შევიდა ლომბარდი-აში. იქ მცხოვრებთ თხოვნითა, შევიდა თუ არა გარიბალდი ამ ქვეყანაში გამოსცა ეს ქაღალდი.

«ლომბარდელებო! ეხლა გაქვთ დრო თქვენის თავის შველისა და უნდა გამოიდოთ თავს რო-გორადაც გამოუდვიათ თქვენ წინაპართ ჰონსიდე-სა და ლენიანოს დროს. თქვენი მტრები ისევ ისინივე არიან: ისეთი ღვთის მტრები და შეუწ-ყნარებლები. ყველა თქვენ მოძმენი შეიფიცნენ რომ ან უნდა ერთიანათ გაწყდნენ და ან უშვე-ლონ თავის თავსა თქვენა. ჩვენ ეხლა გვაქვს შემთხვევა რომ გადუხადოთ ის უსამართლობა და უპატიურება, რომელსაც ისინი გვაყენებდნენ ამ ოცის წლის თავობის განმავლობაში, ჩვენ უნდა ჩვენ შვლთ დაუგდოთ იმისთანა სამკვდროება, რომელიც იყვეს თავისუფალი მტრის შემაიწროებელის ბრ-

ჭუალიდამ!

„ვიკტორ ემანუელი, რომელიც მთელმა იტალიის ხალხმა ამოირჩია თავის წინა მცჳჱლათ მგზავნის მე თქჳჱნთან, რომ მამულის გულისათჳს ვიბრძოლოთ სინამ შემეძლება. მე დიდათ მოხარული ვარ, რომ კოროლმა მამანდო მე ეს საქმე და დიდათ ვამპარტავნებ რომ ვიქნები თქჳჱნი წინამძღჳარი.

„დროა, დროა, რომ კელი მოვკიდოთ იარაღსა და ავისხნათ ჩჳჱნი შემავიწროებელი უღელი!

. . . .

ეს დაძახილი გარიბალდისა არ დარჩა უნაყოფოთ, მთელი ლომბარდიის ხალხი როგორც მთის ხალხი, როგორც მთის ნიაღვარი მიდიოდა გარიბალდისთან და შედიოდა იმის მსროლებში. . .

. . . .

, ...

თუცა ბევრს ცილსა სწამებდნენ ნემეცური გაზეთები გარიბალდისა და იმის ჯარებსა, მაგრამ ყოველივე იმათ. გაგება იყო ამაო რადგანაც, სხჳა გაზეთები და თვალით მნახველები იყვნენ ალტაცებაში გარიბალდის ჯარისა და იმათ კეთილის

ქცევისაგან. განსადევნელათ ნემეცების ცილის წამებისა აი თითონვე იმათი ერთი გაზეთი რასა სწერს:

«.... ამ კაცის მხნეობა და გამბედაობა არის გასაოცებელი, ერთ უბრალო ქურდობისათჳს დაასვრეტინებს. დამნაშავესა როგორც ამ გვარს შემთხვევაებში, გარიბალდი, არის სასტიკი ისე სხუა შემთხვევაებში არის მომთმინო. ამის ჯარი თუმცა სხუა და სხუა რიგისა და ჯურის ხალხიდამ არის შემდგარი, მაგრამ მაინც გასაოცებლათ არიან მინდობილები იმაზედა. ერთს მოგზაურს ენახა გარიბალდის ჯარების საავათმყოფო, სადაც ბევრი დაჭრილები ყოფილიყუნენ და ეს მოგზაური იყო გაოცებული თუ რა ერთის გულითა და პირითა უნდოდათ იტალიის თავისუფლება. როდესაც საომრათ დაუკრამენ საყჳრსა, მაშინ დაჭრილები და ავათმყოფებიცკი, რომელთაც არ შეუძლიანთ ფეხზედ სიარული სულ ჩოჩვით მიზდევენ თავის წინამძღუარსა საომრათა. ერთის სიტყჳთ ამ ჯარისაგან თავის წინამძღურის სიყუარული დაუჯერებელი რამ არის. ყოველსავე გარიბალდის ბრძანებას ასრულებენ თვალის დახამხამებამდინ.

ეს ჯარი არის შემდგარი მომეტებული ნაწილი ყმაწვილი კაცებიდამ, რომელნიც მომეტებული ნაწილი დიდეულისა და მდიდარი კაცის შვილები არიან. ყველა ამათგანი ასრულებს თავის სამსახურსა საკვირველათ მარჯვეთია და კარგათ. ერის მოგზაურის ენასა როდესაც მარხამდნენ ერის დაჭრილობისაგან მოცილებულნი. ამას მისდევდა ბევრი ხალხი გარიბალდის ჯარიდამ და თითონ გარიბალდიც. გარიბალდი სტიროდა როგორც თავის საკუთარს შვილს. როდესაც მკვდარს საფლავში სდებდნენ, გარიბალდიმ უთხრა თავის ვოლონტიორებსა, ჩემო ძმანო და მეგობარნო! ეს მოკვდა მამულის ერთგულებაზედ და ღირსია ჩვენის მწუხარებისა; ჩვენც ამას მაგალითს უნდა მივყვეთ!...

ერთის სიტყვით, რომელი გაზეთიცა ცდილობდა გარიბალდის გასვრასა თითონ იმათის სიტყვებითვე ისროვით იმათის სიმტყუნესა და ცილის წამებასა.

გარიბალდის ჯარებში ქალებიც ბევრნი იყვნენ მომეტებული ნაწილი ამათგანნი იყვნენ მდიდარაცა და გამოჩენილის სახლეულებიდამ. მომეტებული

ნაწილი ქალებისა იყვნენ ბრეშის ქალაქიდამ; იქაური ქალები ისევ **1849** წელსავე განითქვნენ თავის ვაჟკაცურის ქალაქის გამაგრებითა და ბრძოლითა ავსტრიელებთან.

ხალხის მეხროლნი არ იყვნენ მომზადებულნი თავის საქმისათვის სამხედრო ვარჯიშობით. ამათი ცოდნა შესდგებოდა ხმალ და ხმალობაზედ და მარჯვედ თოფის სროლაზედ. ერთხელ ამ თავის სამხედრო ვარჯიშობის უცოდინარობით ერთს ბრძოლაში კინაღამ სულ ერთიანათ ამოჟლიტეს ავსტრიელებმა თუ ერთი ზუავების ბატალიონი არ მოეშველებოდა.

ბევრს გარიბალდის ჯარები ერთი რაღაც რამ რომანული წარმოება ეგონათ და ჰფიქრობდნენ რომ იქ დიდს განცხრომასა, და პირის პატივში ვიქნებითო, მაგრამ ბოლოს რაკი ჰხედავდნენ, რომ თითონ გარიბალდი ყველაფერში იჭირვებდა, ჯარსაც ყოველთვის დიდი ჯაფა ადგათ და მოუსვენარს ცხოვრებაში იყვნენ - ანებებდნენ თავსა და მიდიოდნენ შინა. რაკი ამ გვარი ხალხი ეცლებოდა გარიბალდისა, აქ რჩებოდა საუკეთესო და ჯარი სდგებოდა სულ კაი ვაჟკაცის ხალხისაგან.

ამასთანავე, პირველს დაძახილზედ გარიბალდის ჯარში შევიდა ბევრი ქალაჩუნა და მხიარული ხალხი, რომელიც ხოლოდ გონების თვალით იყვნენ გატაცებულნი და რაკი დაატყეს, რომ ჯარში მე-იმღებოდა კაცს ხელი, ფეხი და სხვა რამ სხეული დაეკარგა ბრძოლაში და იქნება სიცოცხლესაც გამოესალმებოდა, ისინიც მაშინვე ისევ შინისკენ იწევდნენ.

მაგრამ რომელნიცკი რჩებოდნენ გარიბალდის ჯარში, ისინი იყვნენ გასაოცებლათ თავდადებულნი ამ საზოგადო საქმისათვის და ერთგულათ ემსახურებოდნენ ამ კეთილს საქმესა. საუკეთესო ყმაწვილი კაცები, რომელნიც ერთხელ და ორჯელ ყოფილიყვნენ გარიბალდისთან ბრძოლაში. შემდგომ დიდის სიხარულით რჩებოდნენ იმის ჯარში უბრალო ვოლონტიერათ. დასამტკიცებლათ ამისა თუ სადამდენ იყვნენ ერთგულნი გარიბალდის ვოლონტიერები ამ საქმისა, შეგვიძლიან წარმოვიდგინოთ ერთი ყმაწვილი კაცი, რომელიც მოჰკლეს ერთს ბრძოლაში: ამ ყმაწვილს კაცს უპოვნეს ჯობეში ანდერძის წიგნი, რომლითაც უანდერძებდა გარიბალდის ყოველს წლიწადს თავის შემოსა-

ვალის; რომელიც შეადგენდა ორი ათასი თუმა-
ნი; ანრა ფული უნდა მიეცნათ გარიბალდის თა-
ვისის აზრის შესრულებისათვის.

ვინაც უნდა რომ იცოდეს თუ რარიგათ ჰქონ-
დათ ხალხს გარიბალდის ჯარში სამსახური, ჩვენ
წარმოვიდგენთ მაგალითისათვის ერთს პატარა
ქალაქს რომელშიც სცხოვრებს ხუთი ათა-
ასი სული, ამ ქალაქმა მისცა გარიბალდის ას-
ორმოცი და ათი კაცი ვოლონტერი.

ჩინებსა და ჯილდოებს აძლევდა თითონ გარ-
იბალდი. იმის ჯარებიც იმ ნებითა და სარგებლ-
ობით იყვნენ სამსახურში როგორც სხვა პიემონ-
ტის ჯარებიცა.

გარიბალდის როდესაც მისცეს სარდინიის სა-
მსახურის გენერლობა, თუმცა მერმეთ კი იმ
ფორმისა ჩაიცვა, მაგრამ თითონ თავის ყოფა
ცხოვრება სრულებით არ შეიცვალა: ის ისევ ისე
ბერსეოდა ხოლმე თავის საქმეებს პლაზმიდი, ისევ
ისე ცხოვლის მიწაზედ ღია ჭერში იძინებდა და
ისევ ისე არ უჩიოდებოდა არც სიცივეს არც სიცხეს,
არც შიმშილს, არც წყურვილს, არც ავდარს და
არც ავადმყოფობას.

XVIII

როდესაც ავსტრიელებმა 29 აპრილს 1859 წელსა გადმოვიდნენ სარდინიის სამძღვარს და დაწყეს ბრძოლა პიემონტელებთან რამდენსამე ხანს გარიბალდისზედ არა ისმოდარა—მიზეზი ამისა ის იყო რომ გარიბალდი მაშინ ადგენდა თავის ჯარებსა.

4 მაისს სარდინიისა და შვეიცარიის სამძღვართან ლაგო-მაჯიორეს მახლობლად, ერთს პატარა სოფელს დომო—დოსოლოში, გარიბალდის ჯარს მოუხტა კორილის ჯარიდამ, მცირედი მეომარნი და ამავე დროს მოუკლავთ გარიბალდისა და ავსტრიელებს პატარა სროლა, სადაც ავსტრიელებს სხვა კაცი მოუკვდათ. პატარას ხანს უკან ავსტრიელებს მოემატა კარგა ზომით ჯარი და მაშინვე წავიდნენ გარიბალდისკენ. გარიბალდი თავის ჯარებით ჩადგა ბილეოსა და სხვა ადგილს.

ავსტრიელებმა დაიჭირეს და ჩადგნენ კომმო ხუთი ათასის კაცით, რომელიც მომატებული ნაწილი იყო შემდგარი კროტაუბიდამ. რადგანაც კომოს მცხოვრებთ გამოუვიდნათ დროშა იტალიისა, ამის გამო ავსტრიელებმა დაადეს დიდძალი გად-

ახალი ფულითა თუ სურსათითა.

20 მაისს, ღამე დაიწყო გარიბალდიმ თავისუფლათ ბრძოლა: იმან ასტეხა ომი ორს ალაგას, რომონიონში, რომელიც მდებარეობს პეზაის მდინარეზედ, და არონემა ლაგო--მაჯორეს მახლობლათ. არენოდამ ის წავიდა ლავენოს ციხეზედ, რომელიც იქვე ლაგო--მაჯიორესთან მდებარეებს; ეს ციხე ეჭირათ ავსტრიელებსა და ეყენათ შიგ ექვსასამდის კაცი. ავსტრიელები გარბოდნენ გარიბალდისაგან და ლომბარდელები კი ეხვეწებოდნენ მიმვლელებსა, როგორათაც თავის განმათავისუფლებელს ავსტრიელების მონებიდამ. ამ დროს ერთი იტალიელი გაზეთი სწერდა გარიბალდიზე.

«ისე თავს გამოდებული, სულითა და გულით მსურველი და მოსაქმე არა ვინ არის იტალიის თავისუფლებისა და ერთობისა, როგორათაც ჯუზეპპე (იოსებ) გარიბალდი. ეს არის პირველი მეომარი და ყველაზედ მხნე ბრძოლაში.

«ერთი ამის სჯეული, ამის დიდი იმედი იტალიელებისათვის, რომელ ქვეყანასკენაც კი, სადაც არიან სცხოვრებნი იტალიელნი და ავსტრიელების ხელქვეშ, დაპირებს გარიბალდი წასვლას, ის ქვე-

ჟანა ისე დაიმედებულია და დარწმუნებული გარიბალდის დაუმარცხებლობაზედ, რომ მაშინვე აემღებიან ხოლმე თავის შემაიწროებლებს და მაშინვე მიეგებებიან სიხარულით გარიბალდის და იმასთანვე სდებენ თავს თავისუფლებისათვის. ბევრჯელ მიეგებება ხოლმე გარიბალდის ხალხი: ზოგი ცულით, ზოგი რკინის ლართითათ, ზოგი ცელით, ზოგი დანით, ზოგი კეტით, ზოგი ნამგლით და რითაც შეჰსვდებათ და საითაც უბრძანებს გარიბალდი წავლენ, რასაც უბრძანებს აღასრულებენ: ბევრჯელ ამ შეიარაღებულის ხალხით გარიბალდი სულ კუდით ქვას ასროლინებს ხოლმე ავსტრიელებსა. სასიამოვნო სანახავია მაშინ ის ხალხი: მიზდევენ მტერს და ჰყვირიან სიხარულის აღტაცებით: ღმერთო მოეც შენი გამარჯვება იტალიას! ღმერთო გაუმარჯვე თავისუფლებას!

ერთის სიტყვით მიდის ლომბარდიაში, სადაცკი გაჩნდება გარიბალდი მრიელი ხალხი მოძრაობაში და არ იციან სიხარულით რა ჰქნან. კაცები იწმენდამენ ცრემლს თვალებიდამ და ვერა მლებიან თავის განთავისუფლებელის ცქერითა, დედაკაცები, სიხარულისაგან აღტა-

ცემულნი, ევროპიან იმის ფერლუნ და ფუჩიან:

«ვისაცკი რომ დაუმარხავს მაშინ თავის სარ-ჩო, ქონება ავსტრიელებისაგან, იღებენ მიწიდამ და აძლევენ თავის განმათავისუფლებლებს.

«გარიბალდი აუსებს თავის ჯარს ახალგაზრდა კაცებით, რომელნიც სიხარულით შედიან იმის ჯარში.»

ამ საქმეების მიზეზები არა არის რა, თუ მოვიგონებთ ჩვენს მკითხველს მთელი იტალიის აღტაცებას გარიბალდისაგან და აგრე-თვე გარიბალდის წრფელს გულითადს ხალხთან ზრუნვას და ლაპარაკს.

ახლა ის დროა, რომ ჩვენნი მოვალეობა აღვასრულოთ, უნდა 27 მაისს გარიბალდიმ თა-ვის ვოლონტიერებს კინაღამ ქალაქის წინ--ეკელამ ისე უნდა იბრძოლოთ როგორც მამინ, რომლე-საც სიდამვლით მამა თქვენის მტრისაგან სასიკვდი-ლი თუ გაწირულს. თქვენ სწორედ ჩემსავით მო-იქმედით. ორი საათი დავისვენოთ და მახუკან წავიდეთ საომრად.

მართალია და გარიბალდი ორს საათს უკან ნახევარ ქალაქში მოლობებიდამ, რომელიც არტყია

ოკომოს შეიქნა საშინელი ხელ და ხელ ბრძოლა; ხალხი ორივეს მხრივ იხოცებოდნენ დიდ ძალი. თუმცა ავსტრიელები ერთი სამათ და ერთი ოთხათ მეტი იყვნენ გარიბალდის ჯარებზედ, მაგრამ მაინც გარიბალდიმ შემდგომ დიდის ბრძოლისა გარეკა ავსტრიელები ქალაქიდამ.

მთელს ქალაქში გაჩნდა სიხარულის ილუმინაცია თავის განმათავისუფლებელის პატივის ცემისათვის.

ავსტრიის ჯარები პირველმა სარდალმა გარიბალდის განდევნისათვის დანიშნა ფელდმარშალ ლეინტენანტი, რომელიც იყო განთქმული თავის პარტიზონულის ომებით ვენგრებთან **1845** წელს, მაგრამ ეს გამოჩენილი ავსტრიის პარტიზანი, როგორღაც ვერ მიდიოდა გარიბალდისთან გაბედვით და დიდის შესყურებაებით ძლივს მიათრევდა თავის ჯარის წელს გარიბალდისაკენ; გზაზედი ხმებსა ჰქონდა, რომ გარიბალდი თუ ტყვედ არ არის დაჭერილი ისე დამარცხებული მაინც არისო, რომ უთუოთ გაიქცეოდა შვეიცარიაშიო, საიდამაც დაბრუნებას ველარ იკადრებსო.

ისკი არა თუ **24** მაისს მცირედი ჯარი გა-

რიბალდისა, კაპიტანი კრისტოფორის განკებლო-ბის ქუჩმ შეხვდა ავსტრიელებს, წაართვა ერთი ზარბაზანი და სული თავ პირი დაანტკრია.

თითონ გარიბალდიმ ამავე დროს გარეკა ავ-სტრიელები მილტანედამ და შემდგომ დიდის ბრ-ძოლისა ბორკო-გიკოში დააცლევინა ავსტრიელებს კამერლანტე, რომელიც შეადგენს კომოს ნაწილს. ამ საქმების შემდეგომ ლომბარდიის ერთი მაზრა ლუკო დარჩა მთლად გარიბალდის; ამან წაართ-ვა ავსტრიელებს პაროხოდები რაც კომოს ტბა-ზედა ჰქონდათ და გარეკა მილანის გზისაკენ.

ამ გამარჯვებებმა მოაღებინა ყურადღება სა-ზოგადოთ ყველასა; ნემეცები ჯავრისაგან სკდე-ბოდნენ და სხვა რომ ველარას აკლებდნენ ესრო-დნენ გაზეთის ყუმბარებსა. . . . .

ნემეცები, რომ აქ ასე ცხარობდნენ და ქო-ჩორს იბრდღუნიდნენ, გარიბალდი თავისებურათ ეღალებოდა მტრის ჯარსა.

კომოდამ **30** მაისს გარიბალდი წავიდა ლა-ვენოზედ და დაიპყრა იქაური მხარეები. თუმცა აქ ძალიან ცხარეთ იომეს ავსტრიელებმა, მაგრამ მაინც საქმე არ მოუშვათ და გამორეკა გარიბალ-

დიმ აქედამაცა. ავსტრიელები წავიდნენ შვეიცარი-აში.

მარჯენტში მოუხშდა კიდევ გარიბალდის ავსტ-რიელებთან ბრძოლა და დაამარცხა. ამ დამარცხე-ბამ ისეთი შიში დასცა ავსტრიელებსა, რომ იმა-თი დაკვესებული გენერალი ურბანა უომრათ გაეპა-რა გარიბალდის მხედველობიდამ. ავსტრიელებმა თითქმის იმედი გადიწყვიტეს თავის საკვესურს ურბანზედ.

ავსტრიის გაზეთები იმასდნენ, რომ გარიბალ-დი იმიტომ იმარჯვებსო, რომ ყველა ავსტრიის ჯარების დაწყობილებას იტყობსო და ისკი დაა-ვიწყდათ, რომ პირველი სარდლის ღირსებაც ის არის, ამ გვარს ბრძოლაში, რომ მარჯვეთ ადევ-ნოს თვალი მტრის მოქმედებას და იტყობდეს ყოველს იმათ დაწყობილებას.

მარჯენტის ბრძოლის შემდგომ გარიბალდის ჯარი შესრულდა **12,000** თორმეტ ათასამდინ.

10-ს თიბათვეს გარიბალდი მოვიდა ბერგამო-ში, იქიდამ გავიდა ბრეშაში და იქიდამ აპირებდა სამხრეთის ტიროლში გასვლას: მაგრამ პოლიტი-კამ იმპერატორი ნაპოლეონისამ, რომელსაც არა

ჰსურდა შეხება ავსტრიის საკუთრებისა, მოუმალა გარიბალდის თავის დაწყობილება.

10 თიბათვეს ძლივს გაბედა გენერალ ურბანმა გარიბალდისთან ბრძოლა. ისინი შეიყარნენ კონს-ტენდოლოში. ურბანსა ჰყვანდა ბევრით მომეტებუ-ლი ჯარი გარიბალდიზედ, მაგრამ მაინც შემდგომ ცხარისა და დიდის ბრძოლისა დაამარცხა გარი-ბალდიმ და დაირეკა თხებივით წინა.

გარიბალდი თავის ჯარებით უწმენდდა გზებს სარდინიის ჯარსა ავსტრიის ჯარებიდამ. **18**-ს თი-ბათვეს გარიბალდის შეხვდა უმთავრესი ნაწილი ავსტრიის ჯარებისა, მაგრამ მცირედის ზარალით დაუმხო ამათაც თავი.

ვილაფრანკის შერიგებამ მოსპო გარიბალდის მოქმედებაები, იმ დროს, როდესაც ისე იყო მარ-ჯვეთ მოქმედებისათვის გაცხოველებული. ამ შერიგე-ბის ხმა მაშინ მოვიდა გარიბალდისთან, როდე-საც ის იყო შემოადგა პისკიერს. ამ შერიგებამ მოსპო ყოველი იმედი გარიბალდისა, შესახებ მთელის იტალიის თავისუფლებისა და ერთობისა.

იმედი იყო რომ უთუოთ გარიბალდი დარჩე-ბოდა გამარჯვებული ამ თავის დაწყობილს სა'

მეში; კაცი, რომელმაც გამოიჩინა თავი თავის გონიერებითა და ვაჟკაცობითა ბევრსა და მრავალს ბრძოლაებში, იჭვ არ იყო, რომ ახლა ამ უკეთესის ღონისძიებით ასრულებდა თავის დანაპირებსა. რასაკვირველია ძნელი იყო, რომ იმ ომში, სადაც უძლიერესი ფრანციისა და სარდინიის ჯარები იბრძოდნენ, იქ კაცს ედევნებინა თვალი გარიბალდის პატარა ოტრიადის მოქმედებებისათვის; მაგრამ ერთი ეს ამტკიცებს იმას დიდს მნიშვნელობას ბრძოლაში იტალიის ერთობისათვის, რომ მართლმა ევროპამ მიიღო დიდი ყურადღება და მთელი ევროპის გაზეთები ღაღადებდნენ ამაზედ. თვით ავსტრიელები, რომელნიც იყვნენ ამის უპირველესი მტერნი, არა ჰფარავდნენ, რომ გარიბალდის მონაწილეობას ამ ომში ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა, ერთმა ავსტრიის გენერალმა დაწერა სიტყვა, რომ იტალიელებმა იმიტომ წააგესო ბრძოლა 1849 წელსა, რომ გარიბალდის არ მიანდესო თავის ჯარები,

ერთმა უპირველესმა ევროპის ტაკტიკოსთაგანმა შენიშნა, რომ რაც გარიბალდიმ საქმე გაარიგა თავისი მცირედის ჯარებითა 1859 წელსა, იმას

ერთი ხუთათ მომეტებული ჯარები ვერ გაარიგე-
ბდნენო.

ერთის სიტყვით ამ უკანასკნელს ომებში ისე-
შიშის ზარი დასცა ავსტრიელებსა, რომ თითქმის
ეშმაკეულებას სწამობდნენ.

თუ როგორ ეშინოდათ ავსტრიელებს გარი-
ბალდისა, ჩვენ უამბობთ მკითხველს ერთს ანბავსა.

როგორც ზემოთაც იყო თქმული, ავსტრიელებმა
გაგზავნეს გარიბალდიზედ ფელდმარშალ-ლეიტენან-
ტი ურბანი, რომელსაც ირ აძლევდა გარიბალდი
მოსვენებას და აძლევდა დიდს ზარალს თავისის
უცების დაცემებით. ერთხელაც ურბანს შეეტყო
გარიბალდის ერთს უალაგო ალაგს მდგომარეება
და ამის გზის გადასაჭრელათ გაგზავნა სამი ათა-
სი კაცი. გარიბალდიმ შეიტყო ესა და ჰხედავდა,
რომ ვერ გაასწორებდა გამოგზავნილს ჯარებს, რომ
რიგიანს ალაგას გასულიყო: ადგა და გაგზავნა
სამი ათასს კაცზედ ოცდა ხუთი კაცი, რომელნიც
დაარიგა თუ როგორ მოჰქცეოდნენ ავსტრიელებსა:
ამ ოცდა ხუთმა კაცმა დიდს ხანსა სდიეს შეუ-
ნიშნავათ, და ადევნეს თვალი ავსტრიელებსა; ბო-
ლოს ერთს ალაგას ყანების პირზედ შედგნენ ავს-

ტრიელები დასასვენებლათ: თოფები მიაყუდეს ერთ-მანერთზედ და თითონ როგორც მოჭსხუდათ დაე-ყარნენ ბალახზედ სიცხისაგან მოწყვეტილები. ერთიც ვნახოთ უცებ უნიდამ გამოკვინდნენ ოც-და ხუთი კაცი მტიკებითა და დაიწყეს ყვირილი:მო-ვიდა გარიბალდი! გარიბალდი! დაერივნენ და და-უწყეს თხებივით ხოცვა.

რას მოიფიქრებდნენ საწყალი ავსტრიელები თუ სამი ათასს კაცს დაეცემოდა ოც და ხუთი კაცი: იმათ ეგონათ გარიბალდი თავისის ჯარე-ბით სულ აქ არისო, და მოსხვიეს, ვინც მოის-წრო, თოფებს ხელი და რეტდასხმულნიც არ იცო-დნენ საღ გარბოდნენ და საღ არა. ამ გვარ ამ ოცდა ხუთმა კაცმა არბევინა სამი ათასი კაცი სამს საათსა.

ერთის სიტყვით გარიბალდი იდგა იქ. ვერც ერთი ჯარი ავსტრიელებისა ვერა ბედავდა ქეწყ-ნებზედ დაცემას და აკლებას ანუ ხარჯის თხოვ-ნას. მტრები, თუ მოყურები გარიბალდისა ყველა-ნი ერთ პირათ ამტკიცებენ ამასა, რომ გარიბა-ლდი პარტიზონულს ბრძოლაში არის შეუდარებე-ლი და უმაგალითო ვაჟკაცი. სალდათებმა იცოდ-

ნენ რომ ბრძოლაში ყველაზედ უწინ გადაერეოდა და ყველაზედ გვიან გამოვიდოდა, ამისგამო რაც უნდა გაჭირება ყოფილიყო, ფეხს არ გადასდგავდნენ უკანა. და სადაც გარიბალდი ჩაერეოდა ისინი ბრმათ მისდევდნენ თანა. ამასთანავე რადგანაც გარიბალდი რაც უნდა დაჭრილიყო არ დაბრუნდებოდა ხოლმე ბრძოლიდამ, ამისთვის ავსტრიის ჯარებსა და მეტადრე კროატებს ეგონათ რომ გარიბალდიმ იცოდა შელოცვა, რომ არც თოფის და არც ხარბაზნის ტყჳა არ მიუდგებოდა.

ან. ფურცელაძე.

ლექცია II.

ჩონჩხი ძუ̂ლებისა, უმთავრესი სხეულის ფოსონი.

ძუ̂ლები, იმათი მნიშვნელობა და ავათ მყოფობა.

მცენარეთა და ცხოველთა, საჭმლისათჳს და ზრდისათჳს უნდა ჰქონდეთ ისეთი შემზადება, რომლითაც მიიღებენ საჭმელსა და თავის სისხლათ და ხორცათ აქცევენ. ამ შემზადებულებათ ჰქვიანთ ორღანები, და მცენარეთ და ცხოველთ ჰქვიანთ ორღანებითი ამისთჳს, რომ ყველა მცენარესა და ცხოველსა აქუ̂ს ეს ორღასები. ეს ბუნებაები პირველი და დიდი ნაწილია, და მინერალთა, რომელთაც არა აქუ̂თ ეს შემზადებულებანი და ორღანები, ჰქჳანთ უორღანოებითი. ეს მეორე ბუნების ნაწილია.

ცხოველნი თავის გვარად განიყოფებიან ორ დიდ ნაწილად. ერთ ნაწილს, რომელსაც არა აქუ̂ს ჩონჩხი ძუ̂ლებისა და ზურგის ძვალი. ეს დაბალი ცხოველნი არიან და ჰქჳან ხერხემალო, ამისთჳს, რომ ზურგის ძვლებს სხვა ფრად ჰქჳან ხერხემალის ბოძი. მეორე ნაწილს აქუ̂ს

ჩონჩხი ძვლებისა და ზურგის ძვალი და ჰქვან ხერხემლიანნი. პირველ ნაწილს მიეწერება, როგორც მეცნიერებაში სწერია, მწერი ე. ი. მატლი, ლოკოკინა, კიბო, პეპელა, ბუზი. მეორე ნაწილს ე. ი. ხერხემლიანებს მაეწერებათ: **1**) თევზები. **2**) ქვე მძრომნი (ხვლიკი, გველი, ბაყაყი) **3**) მფრინველები **4**) ნადირნი და **5**) კაცნი.

მთელი კაცის სხეული დამოკიდებულია ძვლების ჩონჩხზედ. ჩონჩხი შედგენილია ბევრის ძვლებისაგან, რომელნიც ერთდებიან და არდგენენ ზედბმულსა ანუ ჩუფნებურად ფოსოს, ამ ფოსოებში აწყვა სხჳა და სხჳა მინაგანი. ძვლებს გარეთ მდებარებენ ლავიწები და კანი, თითონ ჩონჩხი განიყოფება სამათ. პირველი თავი, მეორე ტანი, მესამე კიდურები. თავზედ მე მოველაპარაკებით შემდგომ ლექციაში.

ტანი შედგენილია: **9** ტანის ძვლებისაგან; რომელიც შესდგება ბევრის გაცალკევებულის ძვლებისაგან, და ჰქვან ხერხემლები კისერზედ შვიდია, ზურგზედ თორმეტი, წელზედ ხუთი, გუდუსუნზედ ხუთი, და ბოლოზედ სამი.

2) გვერდის წიბოთაგან თითო მხარეს თორმეტ—თორმეტი აქჳს კაცსაცა, რაც ამაზე მომატებული აქჳს და არც ნაკლები. ეს წიბოები მდებარებენ მკერდის გვერდებზედ. ზევითი შვიდი უკანა ბოლოთი შეერთდებიან ტანის ძვალსა, და წინა ბოლოთი მკერდისას; დანერჩენი ხუთი უკანა ბოლოები კი ცალკე არიან.

3) მკერდისაგან ეს ძვალი, როგორც სახაზავი ისე ძევს წიბოებს შუა. უბრალოთ ეძახიან გულის ფიცარსა.

4) მეჯების ძვლებისაგან, რომელნიც აწყვია წელს ქვეით ორსავე მხარეს.

კიდურები ჰქჳან ხელფეხთა ანუ მხეცების წინა და უკანა ფეხებსა. კიდური იმიტომა ჰქჳან, რომ თითქო იმათ ბოლონი არძგენენ ტანის დამატებას, ისინი თუნდ დააჭრათ კაცსა, მაინც არ მოკჳდება:

თევზებს კიდური არა აქჳთ, ქვემძრომთ და მფრინველებთ კი აქჳთ.

ზეითი კიდური ანუ ხელი შედგენილია ბეჭისაგან, მხრის ძვლისაგან, ორის წინა მხრის ძვლისაგან, პატარა ძვალთაგან, რომელნიც არიან წინა მხრის და მაჯის შუა, და მაჯისაგან: მაჯასა აქჳს ხუთი თითი, და თითო თითში სამი პატარა ძვლისაგან არის შედგენილი, ცერის მეტი, რომელსაცა აქჳს ორი ქვეითი კიდური ანუ ფეხიშედგენილია გძელის ძვლისაგან—თეძო, ორის გძელის ძვლისაგან ბაყვი, ანუ წვივი, მუხლის ძვლისაგან და ფეხის ჩონჩხისაგან. იწყობა პატარა ქუსლის ძვლებით და თავდება თითებითა. როგორც ხელსა აქჳს ხუთი თითი ისე ფეხსა.

ყველა ძვალს აკრავს თხელი გარსი, რომელსაცა ჰქჳან ძვალის გარსი. იმაში პატარა ძარღვებით გადის სისხლი, რომლითაც ძვალი იზრდება. გარსზე აწყვია კუთები, გძელ ძვლების შუა ნახვრეტია, რომელიც გამოტენილია ძვლის ტვინითა. ეს ისეთი ტვინი კი არ არის, როგორათაც თავში ანუ ზურგის ძვლებში—მარტო ქონია, რომელშიაც არის მრავალი ძარღვი სისხლით. მფრინველებს ამისთანა ქონი ძვლებში არა აქჳთ, ამისათჳს იმათი ძვ-

ლები უფრო მსუმბუქნი არიან რომლებთათჳსაც მართლად არ არის საჭირო, მიტომ რომ მფრინველი უფრო მსუმბუქათ იფრენს.

თუ ძვალს ხარშვა დაუწყეთ, ამ რიგათ მოიხარშება, ჭურჭლის ძირში მიწა დარჩება, და ზეით წებო, ანუ კაკნატელა. ყოველი ძვალი ამ რიგათ შედგენილია. მიწისა და კაკნატელისაგან. ჩასახულს დედის მუცელში ძვლები კნატუნსასავეფა აქჳს და ახლად შობილს კნატუნა ძვლებში ბევრი აქჳს ამისათჳს პატარა ყმაწვილის ძვლები ადვილათ იკაკვებიან და რომ არ გაბრუდდენ ყმაწვილი უნდა შეახჳონ. მაგრამ მაგრათ არუნდა შეახჳონ, რომ ყმაწვლი თავისუფლათ გაიზარდოს. ბოლოს და ბოლოს ძვლებს მიწა ემატებათ და მაგრდებიან როგორც უნდა. სიმოხუცეში ძვლებში უფრო ბევრი მიწაა ვინამ კნატუნა,—ამიტომ მოხუცის ძვლები წიფია და მალე იმტჳრევა. ძვლების გატეხილობა მოხუცს უფრო ბევრჯელ დაემართება ვინამ ყმაწვლს. მიწა ძლიანია და მომეტებული ნაწილი კირისა და ფოსფორისაგან, რომლითაც სპიჩკას აკეთებენ, შედგენილია მიწა. ფოსფორი როგორც იტით იწვის ჭაერში და სიბნელეს ანათებს, შეიძლება რომ სასაფლაოზედ, რომელშიაც ლეში ლპება და იფუშება, ღამე ცეცხლსავეთ დაინახავენ, რომელიც უბრალო ხალხს წმინდა მოჩვენებათა სწამთ, და ეს მარტო ფოსფორია, რომელიც ძვლებიდგან ორთქლივით მიწაში ამოდის.

ხანდა ხან, პატარა ბავშვს ძვლები არ გაუმაგრდება, მიწა არ ემატება. ამგვარი ბავშჳ სუსტი და გამხდარია;

როდესაც დაიწყებს სიარულს ძვლები ედრიკება და მთელი სხეული უმახინჯდება. ამ ავათ მყოფობას ეძახიან ინგლისების ავათმყოფობას, ამატომ რომ პირველად ინგლისეთის ექიმმა აღწერა ეს ავათმყოფობა. ჭორათ იტყვიან, რომ ვისაც უმაწვილს ეს ავათმყოფობა სჭირს არაყი უნდაასვანო რომელნიც ძალიან გემრიელათ სმენ, მაგრამ ბავშვისათვის არაყი მავნებელია: აქ უნდა კაი წამლობა და უფრო კაი საჭმელი და სუფთა ჰაერი, ძვლების ტეხა მალმალ მოხდება ხოლმე. უნდა მაშინვე უწამლონ როგორც მოსტყდება. ამისთვის გატეხილის ძვლების ბოლოები უნდა ერთმანეთს მისწყონ, ისე რომ მაგრათ აჰყვრდნენ ერთი მეორეს, ამდროს ძალიან ეტკინება, მაგრამ უნდა გაუძლოს თუ არა და ძვლები თუმცა გაიზრდებიან, მაგრამ ბრუდეთ და კაცი ვერ მოიხმარს ასოს, როგორც უნდა რომ დაამაგროს კაცმა გატეხილიის ძვლების ბოლოები უნდა მაგრა შეკრას. ეს ექიმის ანუ გამოცდილის გულის გამასწორებლის საქმეა. გატეხილი ძვალი ყველას მალე მოურჩება ხანამ შუა ანუ ბებერ კაცს. უნდა ერთის თვედამ ექვს კვირამდე, რომ ძვლები ერთმანერთს კარგა შეეკვრნენ და ამ დრომდინ უძრავლათ შეხვეული უნდა ჰქონდეს.

უპირველესი ბუდე ანუ ფოსო კაცის სხეულში არის ხუთი.

1) თავის სარქველი, სადაც ტვინია.

2) მკერდისა, სადაც ფილტვი და გულია.

3) სამუცლე, სადაც ღვიძლი, კუჭი, ელენთა, წვლები და თირკმელებია.

4) თეძოს სათავე, სადაც შარდის ბუშტი და ქალის საშოა.

5) ზურგის ხერხემალის შუა, სადაც ზურგის ტვინია.

ლ ე ქ ც ი ა III.

თავის სარქუ̂ჱლი. თავის სარქუ̂ჱლი კაცთა და მხეცთა თავის სარქუ̂ჱლის გახსნა.

ყველამ იცის, რომ თავი არის უმთავრესი ნაწილი კა-ცის სხეულისა, ბევრნი კაცზედ იტყჳან: «აბიაო და! ან არა და: რა თავიაო!» ეს რათ არის უმთავრესი ნაწილი კა-ცის სხეულისა? ამბობენ: თუ̂ალი სულის სარკეაო, ე. ი. თვალში რო კაცს უყუროთ შეიძლება გაიგოთ იმის გულში რა ხდება. მაგრამ მარტო თუ̂ალიკი არ არის, მთელი პირის სახეა სულის სარკე. პირის სახეზედ შე-ვატყობთ, კაცი მხიარულათ არის თუ მოწყენილია, გა-ჯავრებულია თუ კარგს გუნებაზედ არის. ეს რათა? ამი-ტომა, რომ კაცის პირის სახე ყველაზე ახლოა კაცის სულთან და კაცის სული ე.ი. იმის ჭკუა და ნიჭი ტჳნში იმყოფებიან. აი რისთჳს არის თავი მართლა უმთავ-რესი ნაწილი.

თავი არის გაყოფილი ორ ნაწილათ. ერთი თავის სარქუ̂ჱლი და მეორე პირის სახე.

თავის სარქუ̂ჱლი არის შედგენილი შვიდის განსაკუ-თრებულის ძვლებისაგან, რომელნიც ყმაწჳლობის და

სიჭაბუკის დროს ერთდებიან და არდგენენ კოლოფს ანუ ღრუნტსა, რომელშიაც ტვინი სძევს. ეს ძვლები არიან 1) შუბლისა, 2) და 3) ორი სასაფეთქლე 4) და 5) ორი კეფისა, 6) სათხემე, 7) დაწყებითი. თავის სარქუელის ძირში. სათხემეს ძვლის ძირს ერთი-დიდი ნახვრეტია, რომლიდანაც ტვინი მიდის თავიდგან ზურგის ხვრელში. საფეთქლის ძვლებსაცა აქუთ თითო ნახვრეტი, რომელ-შიც მიდიან თავის სარქველში—ეს სმენის გასავალი არის. ამათ გარდა ამ ძვლებში არის რამდენიმე პატარა ნახვრეტები, რომლებშიაც გადიან სისხლის ბრუნვა ძარ-ღვები. პირის სახეზედ სულ თოთხმეტი ძვალია. უმთავ-რესნი არიან: ლაწვები, რომელნიც არიან თვალს ქუეშ ლოყაზედ ამამჯდარი ძუალები, ცხვირისა, 1) ცხვირის ხტილი, 2) ძუალი ზეითი ყბისა და ქუემოთი. ყბა ჰგავს ნალსა და ორსავე ბოლოთი შედის საფეთქლების ფე-სოებში, სადაც თავისუფლათ მოძრაობს, და სხუა ძვლები ერთმანერთში მაგრათ შეერთებულნი არიან და ამისთჳს ვერ მოძრაობენ. პირის სახეზედაც ვხედავთ რამდენსამე ნახვრეტებს. უმთავრესნი: ორი ნახვრეტი თვალისა და ორი ცხჳრისა. ეს ნახვრეტები გაყვანილნი არიან თავის სარქუელში და ტჳნს ერთჯან, კიდევ დიდი ნახვრეტი ზეთი და ქუემოთი ყბას შუა. ეს პირის შესავალია.

მხეცთა, თევზიდგან დაწყობილი, აქუს თჳთქმის იმის-თანა ძუალები, როგორც კაცსა, და იმათაც თავი ორათ განეყოფვათ; თავის სარქუელი და პირი. მაგრამ იმათ პირის სახე უფრო დიდი აქუს, თავის სარქუელზე გძე-ლი, მაგრამ კაცსკი უკუღმა აქუს. თევზიდგან დაწყობილი ყველა ცხოველამდინ. ვხედამთ რომ რამდენიც ცხოველი

ჭკჳანია იმდენი პირის სახე თავის სარქუმლზედ უფრო ნაკლები აქუს, მაგალითად ბაყაყს. პირის სახე უფრო პატარა აქუს ზუთხზედ, ყვავს ბაყაყზედ, კატას ყვავზედ, მაიმუნს პატარა აქუს და ბოლოს კაცს თავის სარქუმლი უფრო დიდი აქუს პირის სახეზედ, და ყველა ცხოველ-ზედაც ჭკჳანია. ეს ასე რათ არის? თუ ჩუჱნ ზეით თა-ვის სარქუმლს ავხდით,—ჩუჱნ თავის კოლოფში ვნახა-ვთ ტჳნსა, ტჳნი განიყოფება, დიდათ, რომელიცა ძევს წინა და, პატარათ, რომელიც ძევს უკანა კეფასთანა და ცოტა ახლო დიდ ტჳნთან და მოგრძე, რომელიც პატა-რა ტჳნიდგან მრგვალის და გრძელის ნაწილებათ შედის კეფის ნახჳრეტში და იქიდგან ზურგის ხჳრელში. ტჳნის სიდიდეზედ არის დამოკიდებული ჩუჱნი ნიჭი და გონიე-რება. დიდი ტჳნი კაცს უფრო ბევრი აქუს მხეცებზედ, ამისთჳს კაცი უფრო ყველაზე ჭკჳანია. კაცის შემდეგ მაიმუნს დიდი ტჳნი, წინატყავნი ცოტა ნაკლები აქუს, მხეცებს და ფრინველებსაც უფრო ცოტა აქუთ, და თევ-ზებს ყველაზე ცოტა, და თხელიც არის.

მაიმუნის თავის სარქუმლი ძალიანა გავს კაცისას, მაგრამ იმათი ყბები საკმაოდ გრძელია, და თავის სარქ-ველი მოკლე და პტყელია.

საღმრთო წერილი—დაბადება მოგვითხრობს, რომ ხალხი გამრავლდა ერთის წყჳლისაგან, ადამისა და ევასაგან, ამისათჳს ყველა კაცს სხეულის ფორმა და თავის სარქვე-ლი ერთი უნდა ჰქონდეთ. იყჳნენ მეცნიერნი, რომელნიც ვითომ ნიშნავდნენ სხუა და სხუა კაცის თავის შედგენი-ლობას და თითქმის ველურის კაცის მოდგმას. იმათ უნდა დაემტკიცებინათ, რომ იყო ქუეყანაში ხალხი, რომელიც

ტამრავლდა სხუა კაცთაგანაო: ისინი ამბობდნენ, რომ არის ისეთი ხალხი, რომელთაც სრულიად არა აქუთ სწავლის ნიჭი და არც დაჭკჳანდებიან თავის დღეში, ისინი იმ ხალხზე ამბობდნენ, რომელნიც იყუნენ ამერიკის ოკეანიაში, სცხოვრებდნენ ველურად ტყეში, არა ჰქონდათ ტანისამოსი და სახლები, და ჩუჱნსავით კაცნი კი არ იყვნენ, არამედ, ნახევარ კაცნი და ნახევარ მხეცნი ე. ი. საშუალ კაცისა და ნადირს შუა. მაგრამ,რომ კარგათ იცნეს, შეიტყეს, რომ ყველას შეუძლიანთ სწავლა და დაჭკჳანება, ყველას ერთნაირი თავის სარქუჱლი და ერთივე ტჳნის სიდიდე აქუთ. საღმრთო წერილი სწორეს მოგვითხრობს, ის იმას გვიწერს, რომ ყოველი კაცი ჩუჱნი ძმაა, როგორც უნდა დაბლა იდგეს სწავლითაც და ჩამომავლობითაც მაინც ჩუჱნისთანა არის.

კაცს აქუს ისეთი პირის სახის ჩრდილოები, რომლითაც შეიძლება გაარჩიოს კაცმა, მაგალ, მწერალი უბრალო მხედრისაგან, განათლებული კაცი უმეცარისაგან და კიდევ ქართველი სომხისაგან, თათარი რუსისაგან და სხუა. ეს აჩრდილები თავისა სარქუჱლისა და ტჳნზედ კი არ არის დამოკიდებული, არამედ გარეგანის ნაწილებისაგან: კუთებისაგან თვალის ფერისა, კანისა, თმისაგან და სხ. კაცი შეიცვლება ცხოვრებისა და ჰაერისაგან, მიწისაგან, სადაც სცხოვრობს, საზოგადოებისაგან, რომელთანაც იმყოფება. მეძებარი, მწევარი, ქოფაკი, სულ ძაღლები არიან, ამისსათჳს რომ სხუა და სხუა რიგათ ცხოვრობენ. კაცი, რომ ჩაისახება, ტჳნი კანში უძევს. ცოტ-ცოტა ტჳნი გაიზდება, კანი გაგანიერდება და მარტო მესამე თვეს უკან გამოჩნდება ძვალი ტჳნის ქუჱშ (დაწყებითი ძჳალი).

ამის შემდეგ თავის სარქჳელის და პირის ძჳლები გაეზდება და როდესაც უმაწვლი ქჳეყნათ დაიბადება, ყვე-ლა ძვლებივე აქჳს, მაგრამ კეფის ძჳლები ჯერ არ შეე-რთებულან თავის კინკრიხოში. ამას გარდა კეფის და შუბლის ძვალს შუა არის ადგილი, სადაც ძჳლები არ შეერთებულან, და სიდიდით ერთ შაურიანის ტოლაა. აქა სჩანს კახი და იმისი შუა ანათებს ტჳნი. ამ ადგი-ლას ჰქჳან დიდი სიღრმე ანუ კეფა, ამისთანა ადგილი არის უკან კეფისა და სათხემე ძვლებს შუა, პატარა სიღრმეა, ეს ძალიან სუტი ადგილებია და თუ ფრთხილათ არ მო-უჭიროს კაცმა, შეიძლება მოკჳდეს. როგორც ახალ შო-ბილის ძჳლები ჯერ გამაგრებულნი არ არიან შეიძლება მოუჭირონ და სხჳა და სხჳა ფორმა მიიღოს: გძელი ანუ მოკლე წოწოლა ზევით ანუ გვერდზედ. მართლა, ხან-დიხან ბებიები ესრე ჩადიან, და ზოგიერთ ხალხთა აქჳთ ხასიათათ, რომ თავი დაამახინჯონ, (*) ასე რომ ხანდი-ხან კაცს თავი შაქრის თავს უგავს. ეს ხასიათი ურგე-ბი და ხშირათ მავნებელია.

ერთის წლის ანუ **13—14** თვის შემდეგ დაბადებისა ძჳლები გამთელდებიან ე. ი. ერთმანერთს მიეკრობიან. მაგრამ, რომ ძჳლები გვიან შეერდენ და კეფის ძჳლებს შუა ნახჳრეტი დარჩეს: სჩანს ვითომ ტჳნი თავის სარ-ქჳელში არ ეტევა. იქ ტჳნი დამნაშავე არ არის. ეს ნი-შნავს, რომ თავში წყალია. ეს ავათმყოფობა ხშირია ახალ-დაბადებულებში და თითქმის სასიკჳდილოა.

(*) ჩჳენი ქართჳელები ცუდათ ჩადიან, რომ იარა-ჩინს თასაკრავს უჭერენ.

სიჭაბუკის დროს ერთდებიან და არდგენენ კოლოფს ანუ ღრუნტსა, რომელშიაც ტვინი სძევს. ეს ძვლები არიან 1) შუბლისა, 2) და 3) ორი სასაფეთქლე 4) და 5) ორი კეფისა, 6) სათხემე, 7) დაწყებითი. თავის სარქჳელის ძირში. სათხემის ძვლის ძირს ერთი-დიდი ნახჳრეტია. რომლიდანაც ტვინი მიდის თავიდგან ზურგის ხვრელში. საფეთქლის ძვლებსაცა აქჳთ თითო ნახვრეტი, რომელ-შიც მიდიან თავის სარქველში—ეს სმენის გასავალი არის. ამათ გარდა ამ ძვლებში არის რამდენიმე პატარა ნახჳრეტები, რომლებშიაც გადიან სისხლის ბრუნვა ძარ-ღვები. პირის სახეზედ სულ თოთხმეტი ძვალია. უმთავ-რესნი არიან: ლაწვები, რომელნიც არიან თვალს ქჳეშ ლოყაზედ ამამჯდარი ძჳლები, ცხვირისა, 1) ცხვირის ხტილი, 2) ძჳალი ზეითი ყბისა და ქჳეითი. ყბა ჰგავს ნალსა და ორსავე ბოლოთი შედის საფეთქლების ფე-სოებში, სადაც თავისუფლად მოძრაობს, და სხჳა ძვლები ერთმანერთში მაგრათ შეერთებულნი არიან და ამისთჳს ვერ მოძრაობენ. პირის სახეზედაც ვხედავთ რამდენსამე ნახჳრეტებს. უმთავრესნი: ორი ნახვრეტი თვალისა და ორი ცხჳრისა. ეს ნახვრეტები გაყვანილნი არიან თავის სარქჳელში და ტჳნს ერთჳან, კიდევ დიდი ნახვრეტი ზეითი და ქჳეთი ყბას შუა. ეს პირის შესავალია.

მხეცთა, თევზიდგან დაწყობილი, აქჳს თჳთქმის იმის-თანა ძჳლები, როგორც კაცსა, და იმათაც თავი ორათ განეყოფვათ; თავის სარქჳელი და პირი. მაგრამ იმათ პირის სახე უფრო დიდი აქჳს, თავის სარქჳელზე გძე-ლი, მაგრამ კაცსკი უგუღმა აქჳს. თევზიდგან დაწყობილი ყველა ცხოველამდინ. ვხედამთ რომ რამდენიც ცხოველი

ჭკჳანია იმდენი პირის სახე თავის სარქჳელზედ უფრო ნაკლები აქჳს, მაგალითად ბაყაყს. პირის სახე უფრო პატარა აქჳს ზუთხზედ, ყვავს ბაყაყზედ, კატას ყვავზედ, მაიმუნს პატარა აქჳს და ბოლოს კაცს თავის სარქჳელი უფრო დიდი აქჳს პირის სახეზედ, და ყველა ცხოველზედაც ჭკჳანია. ეს ასე რათ არის? თუ ჩჳენ ზეით თავის სარქჳელს ავხდით,—ჩჳენ თავის კოლოფში ვნახამთ ტჳნსა, ტჳნი განიყოფება, დიდათ, რომელიცა ძევს წინა და, პატარათ, რომელიც ძევს უკანა კეფასთანა და ცოტა ახლო დიდ ტჳნთან და მოგრძე, რომელიც პატარა ტჳნიდგან მრგვალის და გრძელის ნაწილებათ შედის კეფის ნახჳრეტში და იქიდგან ზურგის ხჳრელში. ტჳნის სიდიდეზედ არის დამოკიდებული ჩჳენი ნიჭი და გონიერება. დიდი ტჳნი კაცს უფრო ბევრი აქჳს მხეცებზედ, ამისთჳს კაცი უფრო ყველაზე ჭკჳანია. კაცის შემდეგ მაიმუნს დიდი ტჳნი, წინატყავნი ცოტა ნაკლები აქჳს, მხეცებს და ფრინველებსაც უფრო ცოტა აქჳთ, და თევზებს ყველაზე ცოტა, და თხელიც არის.

მაიმუნის თავის სარქჳელი ძალიანა გავს კაცისას, მაგრამ იმათი ყბები საკმაოდ გრძელია, და თავის სარქველი მოკლე და პტყელია.

საღმრთო წერილი—დაბადება მოგვითხრობს, რომ ხალხი გამრავლდა ერთის წყჳლისაგან, ადამისა და ევასაგან, ამისათჳს ყველა კაცს სხეულის ფორმა და თავის სარქველი ერთი უნდა ჰქონდეთ. იყჳნენ მეცნიერნი, რომელნიც ვითომ ნიშნავდნენ სხჳა და სხჳა კაცის თავის შედგენილობას და თითქმის ველურის კაცის მოდგმას. იმათ უნდა დაემტკიცებინათ, რომ იყო ქჳეყანაში ხალხი, რომელიც

გამრავლდა სხჳა კაცთაგანაო: ისინი ამბობდნენ, რომ არის ისეთი ხალხი, რომელთაც სრულიად არა აქჳთ სწავლის ნიჭი და არც დაჭკჳანდებიან თავის დღეში, ისინი იმ ხალხზე ამბობდნენ, რომელნიც იყჳნენ ამერიკის ოკეანიაში, სცხოვრებდნენ ველურად ტყეში, არა ჰქონდათ ტანისამოსი და სახლები, და ჩჳტნსავით კაცნი კი არ იყვნენ, არამედ, ნახევარ კაცნი და ნახევარ მხეცნი ე. ი. საშუალ კაცისა და ნადირს შუა. მაგრამ, რომ გარგათ იცნეს, შეიტყეს, რომ ყველას შეუძლიანთ სწავლა და დაჭკჳანება, ყველას ერთნაირი თავის სარქჳტლი და ერთივე ტჳნის სიდიდე აქჳთ. საღმრთო წერილი სწორეს მოგვითხრობს, ის იმას გვიწერს, რომ ყოველი კაცი ჩჳტნი ძმაა, როგორც უნდა დაბლა იდგეს სწავლითაც და ჩამომავლობითაც მაინც ჩჳტნისთანა არის.

კაცს აქჳს ისეთი პირის სახის ჩრდილოები, რომლითაც შეიძლება გაარჩიოს კაცმა, მაგალ, მწერალი უბრალო მხედრისაგან, განათლებული კაცი უმეცარისაგან და კიდევ ქართველი სომხისაგან, თათარი რუსისაგან და სხჳა. ეს აჩრდილები თავისა სარქჳტლისა და ტჳნზედ კი არ არის დაამოკიდებული, არამედ გარეგანის ნაწილებისაგან: კუთებიისაგან თვალის ფერისა, კანისა, თმისაგან და სხ. კაცი შეეიცვლება ცხოვრებისა და ჰაერისაგან, მიწისაგან, სადაც სცხოვრობს, საზოგადოებისაგან, რომელთანაც იმყოფება. მეძებარი, მწევარი, ქოფაკი, სულ ძაღლები არიან, ამისაითჳს რომ სხჳა და სხჳა რიგათ ცხოვრობენ. კაცი, რომ ჩაიისახება, ტჳნი განში უძევს. ცოტ-ცოტა ტჳნი გაიზდება, განი გაგანიერდება და მარტო მესამე თვეს უკან გამოჩნდება ძვალი ტჳნის ქჳტმ (დაწყებითი ძჳალი).

ამის შემდეგ თავის სარქჳელის და პირის ძჳლები გაეზდება და როდესაც ყმაწჳლი ქჳეყნათ დაიბადება, ყვე-ლა ძვლებივე აქჳს, მაგრამ კეფის ძჳლები ჯერ არ შეე-რთებულან თავის კინკრიხოში. ამას გარდა კეფის და შუბლის ძვალს შუა არის ადგილი, სადაც ძჳლები არ შეერთებულან, და სიდიდით ერთ შაურიანის ტოლაა. აქა სჩანს კანი და იმისი შუა ანათებს ტჳნი. ამ ადგი-ლას ჰქჳან დიდი სიღრმე ანუ კეფა, ამისთანა ადგილი არის უკან კეფისა და სათხემე ძვლებს შუა, პატარა სიღრმეა, ეს ძალიან სუტი ადგილებია და თუ ფრთხილათ არ მო-უჭირონ კაცმა, შეიძლება მოკჳდეს. როგორც ახალ შო-ბილის ძჳლები ჯერ გამაგრებულნი არ არიან შეიძლება მოუჭირონ და სხჳა და სხჳა ფორმა მიიღოს: გძელი ანუ მოკლე წოწოლა ზევით ანუ გვერდზედ. მართლა, ხან-დიხან ბებიები ესრე ჩადიან, და ზოგიერთ ხალხთა აქჳთ ხასიათათ, რომ თავი დაამახინჯონ, (*) ასე რომ ხანდი-ხან კაცს თავი შაქრის თავს უგავს. ეს ხასიათი ურგე-ბი და ხშირათ მავნებელია.

ერთის წლის ანუ **13—14** თვის შემდეგ დაბადებისა ძჳლები გამთელდებიან ე. ი. ერთმანერთს მიეკრობიან. მაგრამ, რომ ძჳლები გვიან შეერდენ და კეფის ძჳლებს შუა ნახჳრეტი დარჩეს: სჩანს ვითომ ტჳნი თავის სარ-ქჳელში არ ეტევა. იქ ტჳნი დამნაშავე არ არის. ეს ნი-შნავს, რომ თავში წყალია. ეს ავათმხოფობა ხშირია ახლ. დაბადებულებში და თითქმის სასიკჳდილოა.

(*) ჩჳენი ქართჳელები ცუდათ ჩადიან, რომ იარახ-ჩინს თასაკრავს უჭერენ.

პოლშელი პატრიოტი-ქალი ჰენრიეტტა პუსტოვოი-ტოვა.

(რუსული გაზეთებიდამ)

რასაკვირველია, ჩვენ მკითხველებს მოხსენებული ექნებათ, რა ანბავიც არის ეხლა პოლშაში და რის გულისათჳსაც მოხდება ხოლმე, თუკი მოხდება სადმე, ამ გვარი ამბები. პოლიაკებმა თავისუფლება მოინდომეს. აქ ჩვენ საჭიროთ არა ვჰრაცხთ, შევიდეთ იმისს განსჯაში, გონიერია თუ უგონო ეს მონდობილება, სასარგებლოა და ამათი იმისი აღსრულების მოწადინება, არა თუ. . .

. . . .

. . . .

ჩვენ მართო იმ რევოლიუციაში გამოჩენილი პირთაგანის შესახებად მკითხველებთან მოლაპარაკება გვინდა. აბა, რომელია ის გამოჩენილი პირთაგანი ერთიიო? იკითხავს მკითხველი. ის გახლავს, ბატონებო, პოლშის რევოლიუციის წინამძღოლის

ადიუტანტი--ემაწჳლი ქალი ჰენრიეტტა ჰუსტო-ვოიტოვ ა.

--როგორ, თუ ქალიო?! აი დასწყევლა ღმერ-თმა, ქალს იქ რა ხელი აქუს. აბა კაცის საქ-მე რა ქალის საქმეაო, იტყჳან ჩუჱნი დარბაი-სელი ქართველი ქალები.

ქალსა ამ გვარ რა კელიცა აქუს განათლებულ ქუჱყნებისაგენ და გაგონილა თუ არა ევროპაში, რომ ქალიც დაუხმაროს თავის ქმრებსა, ძმებს და მამებსა, ამისას ახლავე მოვახსენებთ ჩუჱნს მკი-თხველებსა: უცხო ანბავი არ არის ევროპაში, რომ ქალიც იდგეს თავის ძმა ქმარ მამებსა მო-რის ჯარში, რომ ქალი თჳთან იყვეს წინამძღო-ლად აღძვრილი ხალხისა, ქალი თჳთან იყვეს თავდარიგის დამჭერად და საქმეების განმგებელად. ჩუჱნშიაცა, საქართველოში იყო ქალი მეფედ და რომ თავისი სამეფო წესითა და კარგი დამწყო-ბილობით სხუა სამეფოებთან შეათანასწორა და კიდეც იმაზედ უფრო გაამრიელა, ისე რომ სა-ბერძნეთის მეფე ჩუჱნი ქალ-მეფის წყალობასა და მფარველობას ემებდა და ყეენი და სხუა და სხუა ბექი და ხანები იმისს ფიქრსაც ვერა ბედავდნენ

რომ რამე ეწყინათ ქართველებისათჳს, არამცთუ ეეკლოთ და შემუსვრათ ადრინდელივით ქართველთ სახლ-კარი და ქუეყანა. თამარ მეფე ქალი თუ იყო, ყველა ჩუენ კაც-მეფეს არა ჰსჯობდა. საქართველოს გარდა, სხუა ქუეყნებშიაც გამოჩენილან კარგი ქალ-მეფენი, და საქმე ეს არის, რომ თუკი ქალი დაჯდა ტახტზედ, სამეფოც გაძლიერდება, განათლებაც თან და თან უფრო შემოდის, ლიტერატურა მდიდრდება, სალხიც კეთილმდგომარეობს. ამისი მაგალითები ჩუენშიაც საქართველოში იყო (თამარ მეფე), რუსეთშიაც (ეკატრინე), ინგლისეთშიაც (ელისაბედ) გერმანიაშიაც (მარი-ტერეზა) და სხუა ქუეყნებშიაც. ალბათ, რომ ქალსაც აქუს მინიჭებული ისა, რაც კაცსა, რომ ქალსაც იმოდენი შეუძლიან, რაც კაცსა და საწყინარია, რომ მრავალ ქუეყნებში და ჩუენშიაც თითქო დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ ქალსა კერვა რეცხისა და ბავშვების ტანთ-ჩაცმის მეტი არა შეუძლიან რაო და უფრო გულ-დასაწყველია რომ ამდენი ათასის და მილიონის ნიჭი და ჯანი კერვა-რეცხაში და ბავშვების ტანთ-ჩაცმაში და პირის დაბანვაში ილუპება. ჩუენს დროში ქალი ისე კელ-შეკრული

ფანტული ყველა შეიყარა, სხჳათა შორის ამ უკანასკნელს დროში მოვიდა პოლშაში ღენერალი ლანგევიჩი, უწინდელი ადიუტანტი გარიბალდისა, მოვიდა და მიიღო ამ რევოლიუციის წინამძღომელობა.ამ დროს ჰენრიეტტა პუსტოვოიტოვა. რუსეთის მმართებლობისაგან განდევნილი სხჳა და სხჳა პოლიტიკური დემონსტრაციების (*) გულისათჳს, პოლშას გარეთ იყო; მაგრამ შეიტყო თუ არა, რომ იმისი სამშობლო ქჳყანა აღმრვილი არისო, წავიდა მაშინათვე არევოლიუციონელებულ პოლშის დიკტატორთან (განმგებელი) გენერალ ლანგევიჩთან და უთხრა, რომ «მეც მინდა ამ ჩემი მამულის საქმეს ვემსახურო-ვო» და მიიღო ლაგევიჩთან ადიუტანტობის ალაგი. მარტის გასულს ლანგევიჩი თავისი ზოგიერთი ინსურგენტებით და სხჳათა შორის ქალ-ადიუტანტით დაიჭირეს ავსტრიელებმა და ამ უკანასკნელ დროებამდინ, ლანგევიჩიცა და ჰენრიეტტა პუსტოვოიტოვაც დატყვევებულნი იყვნენ. ახლა ლანგევიჩი და ამასთან პუსტოვოიტოვა და სხჳა იმისი აფიცრები განათავი-

(*) დემონსტრაციას ეძახიან მმართებლობის წინააღმდეგობის საქმით გამოჩენასა.

სუფლებულნი არიან, მაგრამ იმ პირობით, რომ თავისი მამულის საქმეში აღარ გაერიონ.

ჰენრიეტტა პუსტოვოიტოვა ახლა ჩვიდმეტისა თუ თვრამეტი წლის ყმაწვილი ქალი იქნება. მამა რუსის ღენერალი ჰყოლია, დედაკი კარგი მამულის პატრონი, ჰოლშელი ქალი, ახლაცა სცხოვრებს თავის მამულში. პუსტოვოიტოვა ლანგევიჩს რომ წარუდგინა, ვერც ლანგევიჩი და ვერცარავინ სხჳა იფიქრებდა, რომ ისეთი გულადობა და მამულის სიყუარული ჰქონიყო ამ ქალსა, როგორიც პატარა სანს უკან გამოაჩინა. პირველ სანებში პუსტოვოიტოვა უბრალო სალდათად იყო ლანგევიჩის ჯარში, მაგრამ მალე ლანგევიჩი დარწმუნდა რომ ბევრსა იმისს კაცს ოფიცრებს ჰსჯობდა და თავის ადიუტანტათ დანიშნა. ჯარის სალდათებმა თუმცა იცოდნენ რომ ეს აფიცერი ქალია, მაგრამ ყოველთჳს დიდის პატივის-ცემით ასრულებდნენ იმის ბრძანებაებსა. ახლა პუსტოვოიტოვა ჰსცხოვრებს ერთს პატარა ქალაქს ტიშნოვიცს, ავსტრიის იმპერიაში. გენერალმა ლანგევიჩმაც აქ ირჩია ცხოვრება, ერთ სლიავანურ ქალაქში პრაგაში, რომელიც ავსტრიის იმპერიას

ეკუთვნის, სადაც ორ სამ დღეზე ტიმნოვიცში მიმავალი ჩამოხტა, გადახატეს ამ შესანიშნავ ქალ-მეომარის ათასი ეკზემპლიარი პორტრეტი, და ის ათასი იმ დღესვე გაიყიდა!

ქ.

უფ. რედაკტორო! ჩვენს სტატიაში «რუსთაველი და იმისი ცოლი» მოგვსვლიათ ერთი შესანიშნავი შეცდომა; ჩვენ გვითქვამს: «ეჭირა (რუსთაველს) თოფიარაღი» (გვერდი **50** სტრიქონი **8**). ჩვენ ჩვეულებისამებრ, როგორც ეხლა ეს სიტყვა გაუფრთვალათ იხმარება «თოფიარაღი» გვიხმარია იმ დროების აღწერის დროს, როდესაც თოფები არ იყო. ეს შეცდომა უმეცრებით, თუ ამ სიტყვის გაკვეილებით მოგვივიდა. ჩვენ არას ვიტყვით. ამის განსჯა მიგვინდვია მკითხველებისათვის.

ანტონ ფურცელაძე.

სხვა შეცთომილებათა შორის, უფ. რედაკტორო, მოგვსვლიათ ბეჭვდაში შეცდომა ჩვენს კრიტიკულს სტატიაში «სურამის ციხე» ერთი შესანიშნი შეცდომა. დაბეჭდილია (გვერდი **133** სტრიქონი **5** «სდგას (სურამის ციხე) უმაღლესს ხარისხზედ» უნდა იყვეს: «სდგას რიგიანს ხარისხზედ».

ქერელი ბექა.